

Úvod do filosofie. Filosofie pro naši dobu [1991-1995]

[1991]

Místo úvodu k „úvodu“

§ 1.

Na počátek našich úvah by podle rozšířených zvyklostí náleželo vymezení filosofie jako oboru myšlenkové práce. To však má vážné nesnáze, protože vymežit, co to je filosofie, lze jen filosoficky. Tím chceme říci, že o filosofii nemůže oprávněně nikdo říci ani slovo tak, jako by přitom stál vně filosofie jako nějaký nefilosofický pozorovatel a posuzovatel. Všude tam, kde se má s jistou odbornou kompetencí hovořit vskutku o filosofii, musí být filosofie již u toho, ba musí to být sama filosofie, která tu promlouvá (či přesněji, musí to být některý filosof). Z filosofie totiž nelze učinit předmět takovým způsobem, abychom ji celou měli před sebou; právě naopak tu je v takovém případě filosofie přítomna vždycky zároveň jako „podmět“, tj. „subjekt“. To znamená, že je nutně přítomna spolu s námi, v nás, v našem přístupu a počínání. Dokonce můžeme jít ještě o krok dál: my sami jsme pak vlastně s ní, musíme se jí držet, ba musíme být v ní, uvnitř filosofie, musíme do ní vstoupit, musíme se vnořit do jejího prostředí, do jejího světa.

Každý pokus o vymezení filosofie už v sobě proto zahrnuje resp. spolu přináší určitá filosofická stanoviska, určitou filosofii (dokonce někdy třeba ne dost propracovanou, ba snad ani plně uvědoměnou). Kdo by snad chtěl mluvit o filosofii naprosto nefilosoficky (tj. kdyby se mu podařilo něco tak nemožného), tomu by se sám předmět, totiž filosofie, náhle rozpadl a vytratil pod rukama. A to, co by se mu snad přece jenom zdařilo zachytit a uchopit, by bylo něco docela jiného, pouhé zbytky, třísky, piliny, zbavené života a smyslu, zbavené fungující, pracující struktury. A není tomu jen tak, že bychom se proniknutí filosofie do našich úvah o filosofii nedovedli vyvarovat a vyhnout, nýbrž důvod je v tom, že pouze filosofickými prostředky se lze tohoto tématu myšlenkově zmocnit. Pouze filosofie je schopna a pouze ona je také povolána myšlenkově, pojmově uchopit sebe samu. A proto také tam, kde lze legitimně a platně uvažovat a hovořit o tom, co to je filosofie, musí být k dispozici už značně vyvinuté a pokročilé filosofické myšlení. Otázka po tom, co to je vlastně filosofie, nenáleží z toho důvodu mezi počáteční filosofická témata, ale spíše mezi témata závěrečná, vrcholná.

§ 2.

Musíme se tedy prohřešit proti dobrému vychování: nemůžeme při nejlepší vůli filosofii nejprve představit. Nikdo ji nemůže představit hned na začátku. Filosofie se musí představit sama. Jen ona je kompetentní, aby o sobě něco řekla. Aby však o sobě mohla něco říci, aby se mohla dokonce představit, musí tu napřed být, musí mezi nás vstoupit nepředstavena, tedy inkognito, na zapřenou, tak trochu neslušně, proti dobrému vychování. A jak už to tak bývá, filosofie si se svým představováním dává vždycky dost na čas. Pronikne do naší mysli, zmocní se našeho myšlení a my zjišťujeme, že uvažujeme filosoficky, až poměrně pozdě. Jen tak si můžeme vysvětlit, jak asi dojde k tomu, že člověk, který se zprvu rozhodl pro matematiku (např. Husserl nebo Whitehead) nebo zase pro psychiatrii a psychologii (Jaspers), se stane nakonec velkým filosofem. Na druhé straně jsou i tací, kteří se pro ni rozhodnou ještě mladí – a marně; po celý život se s ní doopravdy neseťkají a neseznámí (a v nuzných dobách se takový člověk může stát i filosofickým ordinariem). Není to jenom věc talentu; něco filosofie pronikne zajisté v našich časech a v evropských nebo Evropou bytostně poznamenaných. Jistého minimálního talentu ovšem přece jenom zapotřebí jest,

má-li být naše mysl ovládnuta filosofií alespoň natolik, aby se po jejích cestách a stezkách mohla vydat vlastními kroky. Ale to všechno stále ještě nestačí. Abychom se vskutku setkali s filosofií nikoliv na zapřenou, ale jako s filosofií, musí se nám ona sama ukázat a představit; a my pak nesmíme ten okamžik propást, onen zvláštní fenomén filosofie přehlédnout nebo zaměnit za jiný – a její vlastní slovo, její LOGOS přeslechnout. Jak se však už řekli, filosofie nezačíná tím, že by se napřed představila. Její první slova, její první LOGOS se netýká jí samotné. O tom, zda budeme připraveni ji samotnou uvidět a uslyšet, se rozhoduje daleko dříve, když totiž jde ještě o ledacos docela jiného – a filosofie už tam je přítomna. Je u toho přítomna na zapřenou. – Nejednomu čtenáři se možná zdá, že jsme zabočili jakoby do houštin metafor, poezie, mýtů a snad pohádek. Završme tuto zdánlivou odbočku ještě jedním obrazem.

Nikdo nemůže očekávat, že by k němu přijela královna Filosofie ve zlatém kočáře, kdo ji u svého prahu nepřijal daleko dříve, totiž tenkrát, když přišla v prostém šatě nebo dokonce v hadrech žebráka (nebo někdy též ve vyzývavě křiklavém rouše šaška). Nic vnějšího není jistotným znamením, že vás navštívila opravdu sama filosofie; podle vnějších znaků je možno někdy pouze vyloučit, že by mohlo jít o filosofii. Pravá filosofie může promlouvat jednou ve verších, ale jindy v dlouhých zdánlivě nudných traktátech; může si zvolit někdy tlumočnickví aristokratických úst, ale jindy se zvučně a jadrně ozve z nevymáchané huby lidového šprýmaře (nejenom králové, ale i královny mohou mít své šašky). Filosofie si ke svým vystoupením a prohlášením volí nejvyšší podivné scenérie; že zazní někdy dokonce z kateder filosofie, je dokladem jejího značného smyslu pro humor. Necítí se vázána žádným pevným stylem, žádnou formou, žádnou zvyklostí. Dovede se ozvat v nejrůznějších situacích, ale dovede se také na dlouhou dobu odmlčet. I když umí vypadat uhlazeně a noblesně, obvykle dává přednost nespolečenskému jednání a dokonce skandálům. Své oblíbence ráda vodívá trnitými cestami, ale ani z toho si neudělala zásadu. Volí si své hlasatele a tlumočníky velmi, velmi svobodně. Téměř nikdy se však nespokojuje s člověkem takovým, jaký byl a je, ale vede jej a přímo nutí k vnitřní proměně. Pro ty, které si vyvolí, se stává svrchovanou vládkyní; pro pravého filosofa však představuje tu jedinou vládu, před níž je schopen a ochoten se sklonit bez výhrad, neboť ona sama je tou nejoddanější a nejodevzdanější i nejpokornější služkou. Filosofie nerespektuje žádný omezený lidský zájem, respektuje a podtrhuje jen nejvyšší poslání člověka. Ani sama se neztotožňuje se žádným omezeným zájmem, nesplňuje a neslibuje splňovat žádné potřeby a tužby lidí, dokonce naopak jim nebývá po chuti a sama se opravdu moc nestará o jejich užitek. Slouží jenom jednomu pánu, jediné vládkyni, totiž pravdě, a vyžaduje totéž na svých lidech, tj. na filosofech.

§ 3.

O filosofii nelze dost dobře prohlásit, že je potřebná, prospěšná a užitečná. Důvod, proč něco takového nelze říci, nespočívá v tom, že by snad filosofie byla neužitečná a nepotřebná, nýbrž daleko spíše v naprosté nepřiměřenosti takové kvalifikace a vůbec pojmového určení. Filosofie je pro člověka nezbytná a je jí zapotřebí nikoliv k jeho vlastním cílům, pro to, co sám chce podnikat, k životu, jímž i tak (bez filosofie) žije, nýbrž aby se stal tím, čím jej filosofie chce mít. Tak například pro současného evropského anebo Evropou poznamenaného člověka je filosofie nepostradatelná již proto, že s v ní resp. ve všelijakých filosofiích a pseudofilosofiích, filosofických zbytcích a pomyjích takřka od narození brodí, máchá a topí, neboť tím vším je zaplavována společnost, v níž od dětství vyrůstá, a všechny její vrstvy jsou tím prosáknuty. Ale jako je voda po velkých deštích a při povodni plná kalu a nečistot, také filosofie a pseudofilosofie, pronikající do všech koutů života, je ponejvíc znečištěná, kalná a zhrublá; jsou to jen nakažlivé

fragmenty či spíše sedimenty starších a už překonaných filosofí, jakési filosofické viry, které už samy nejsou schopny života a proto hledají živé, ale ještě nepromožené prostředí, v němž by ještě nějaký čas mohly díky nedostatku jeho rezistence a nízké hladině protilátek parazitovat, přežívat a dokonce se i množit. Těmto nakažlivým reliktvům se ubrání jen ten, kdo najde studánky průzračné vody a čisté, nezakalené prameny. V jisté obměně známého vtipu by bylo možno říci, že filosofie pomáhá člověku zdolat nesnáze, do kterých by se nedostal, kdyby filosofie nebylo. Dost podobně tomu je ostatně vůbec se životem. Také všechny vynálezy organického vývoje pomáhají živým bytostem překonat a přežít všechny nástrahy a svízele, do nichž by se nedostaly, kdyby nežily a kdyby života vůbec nebylo. Tu se také nemůžeme dost dobře tázat, zda oživení bylo pro neživou hmotu prospěšné a užitečné. Není zajisté pochyb o tom, že původně neživá hmota oživením něco podstatného získává; ale tento zisk není zaplněním nějaké mezery ani napravením nějakého nedostatku neživé hmoty v tom smyslu, že teprve oživená hmota by byla tou dokonalou neživou hmotou. Právě tak nemůžeme dokazovat význam filosofie poukazem k tomu, že teprve filosofii spěje ke své dokonalosti život nefilosofický, život bez filosofie. To, co filosofie člověku přináší a dává, není pouhým dokonáním a naplněním čehosi, co by si člověk (nebo společnost či doba) již nějak přinášel s sebou; filosofie nezůstává jen u toho, že by rozvíjela již dříve dané schopnosti člověka, ani že by uspokojovala nějaké jeho předem existující potřeby. Jako jsou v živém těle uváděny atomy a molekuly na novou cestu, tak i filosofie vyvádí člověka z toho, v čem je jeho dosavadní život uzavřen a do čeho je zaklesnut, a otvírá jej pro cosi nového, co vůbec nevyplývá z jeho dosavadní existence (a co tedy také nemůže být měřeno či hodnoceno dosavadními mírami), ale co tuto jeho existenci naopak hluboce proměňuje. Na to musíme pamatovat: filosofii není život přizdobován a kráslen, ani usnadňován, nýbrž měněn, uváděn na nové cesty, stavěn na nové základy, vtažen do nových souvislostí, do nového světa. Nejde o žádný přídavek k životu, ale o překročení celého dosavadního rámce lidského života.

§ 4.

Zatím jsme si řekli, že filosofie vtrhne do našeho života, aniž víme jak, ba aniž o tom vůbec víme, aniž si to uvědomujeme; a dále že náš život hluboce proměňuje (nebo alespoň má tendenci jej proměnit). Až potud by to mohla být jakási divná, svérázná nemoc: filosofie jako parazit na lidském životě. Leccos by se tomu zdálo nasvědčovat. Náhodou se setkáte s filosofickým textem nebo projevem, který vás zaujme; něco ve vás jakoby zazvoní, zarezonuje, souzní s tím, co čtete nebo slyšíte. Začnete se ohlížet po dalších textech nebo projevech téhož člověka nebo pak i dalších, vybíráte si pak už své filosofy, učiníte filosofii svou přítelkyní, vyhradíte jí jisté místo ve svém životě. A netušíte, že už dávno předtím jste byli na toto setkání připravováni jaksi zevnitř. Největší překvapení vás ovšem teprve čeká: když už si myslíte, že filosofii znáte, když se pro vás stala světlým bodem vašeho života, když na ni spoléháte jako na pomocníka, krásnou průvodkyni nebo dokonce utěšitelku, takhle dobrá známá a snad dokonce přítelkyně se najednou postaví proti vám. Nejenom Vás opustí, ale přímo zradí. Jednak ji najdete v důvěrném vztahu a svazku s někým, kdo žije a myslí docela jinak než vy a s nímž nemáte a snad ani nechcete mít nic společného, a chová se u něho a s ním tak, že ji nepoznáváte. Už to znamená pro vás otřes. Ale pak náhled poznáte, že se vzpříčila také uvnitř vaší mysli, ve vašem myšlení, které jakoby odvádí od vás pryč a zaměřuje proti vám. Vaše vlastní myšlení se vám pokouší vymknout, jako by ani nebylo vaše, a pracuje proti vám: ukazuje vám vás samotné v nepěkném světle, usvědčuje vás z chyb a prohřešků, odhaluje vaši povrchnost, nedůslednost, neudržitelnost vašich východisek a předpokladů a falešnost vašich závěrů. A navíc vám do tváře vmete obvinění z neupřímnosti, nepravdivosti a

úmyslného klamání? Ať už sebe nebo druhých lidí. Přepadne vás jako zákeřná choroba, z níž se vy už nikdy neuzdravíte; překonáte-li ji, potlačíte-li její virulenci a zaženete ji od sebe, zůstanete doživotně oslabeni, otřeseni a na duchu zmrzačeni. A necháte-li jí volný průběh, pak ten, kdo z této podivné choroby vyjde zdravý, už nebudete vy, ale někdo jiný. Setkání s filosofií nemůže končit jinak: buď z vás filosofie udělá lháře a podvodníky nebo hlupáky a zbabělce – anebo se vzdáte sami sebe a stanete se někým jiným. Pokusíte-li se filosofií osedlat a dát jí uzdu, ovládnout i a ochočít, poznáte nakonec buď sami nebo to určitě poznají ti druzí, že to, co jste si podmanili a zotročili a donutili k službě, už dávno není filosofie, ale jenom nějaká pafilosofie, špatná náhražka a nápodoba filosofie; a pravá filosofie už bude opodál, v distanci, a v ostrém světle bude odhalovat a demaskovat ten celý váš podvod. Opravdu to hodně připomíná nějakou zvláštní chorobu. Jako když do buňky nepozorovaně pronikne virus, jehož genetická informace je pro buňku tak atraktivní, že ovládne a přemění celý její metabolismus; vzpomátuje-li se z toho buňka ještě vůbec, bude její další život narušen a ochromen, podlehne-li, rozpadne se a zanikne. Jenomže v tom přirovnání právě něco chybí: není tu nová buňka vyšší úrovně. Filosofie je vskutku jako choroba, jako nemoc; ne však nemoc k smrti, ani nemoc k invaliditě, nýbrž jako nemoc k životu, k vyššímu a hlubšímu životu.

§ 5.

Filosofie přivádí do našeho života krizi; anebo spíše náš život do krize a do krizí vede. Filosofie tedy není hra, jíž by se mohlo v našem životě dostat místa; je to spíše naopak život sám, který si teprve musí najít své místo ve světě, vb němž je doma filosofie. Mohlo by se proto zdát, že tu je pak život kvůli filosofií a nikoliv filosofie kvůli životu. Jako kdyby záleželo na filosofií a ne na životě. Ale není tomu tak. Filosofování má smysl, jen když vede k novému životu; filosofie tu je pro život, filosofie může a má, dokonce musí složit životu. Ovšem tomu novému životu, filosofií proměněnému. A protože lidský život má vždycky svůj dějinný rámec a svou konkrétní dobovou tvář, musí se také filosofie takto konkrétně dějinně, dobově orientovat, musí se zaměřit k člověku určité doby, k lidem, k lidstvu určité dějinné chvíle. To vůbec neznamená, že by filosofie měla ochotně a pohotově vyhovovat požadavkům a potřebám, které na ni například naše doba klade nebo jaké by na ni chtěla klást. Filosofie je samozřejmě v právu, když chce všechny tyto eventuální požadavky a potřeby nejprve posoudit a kriticky zvážit jejich oprávněnost a legitimitu. Doba může filosofií předkládat své požadavky, ale oprávněnost takových požadavků závisí na některých podmínkách, které doba sama nemůže stanovit a jimiž nemůže nikdy disponovat. A filosofie má nejen právo, ale je přímo povolána se k těmto podmínkám vyslovit. Ne tak, že by o nich rozhodovala, ale dovede je exponovat a vyvolat z jejich latentní přítomnosti, zachytit je, myšlenkově uchopit a vyslovit. A nakonec je také zhodnotit, posoudit.

Mohli bychom to říci ještě jinak. Každá doba má své velké i malé potřeby; filosofie je zajisté povolána, aby v mezích své kompetence a svých možností napomáhala je splnit a uspokojit. Ale takové potřeby nejsou zdaleka nijak samozřejmé a průhledné; sama doba resp. lidé té doby se v nich obvykle nevyznají. Lidé určité doby mohou za své základní potřeby považovat také něco velice problematického, co nejenže opravdovou potřebou není, ale přináší jim samotným ve skutečnosti vyslovenou škodu, ba co je dokonce třeba životně ohrožuje. Aby se lidé určité doby vyznali lépe ve svých životních potřebách, aby doba uměla rozpoznat, které potřeby jsou skutečné a pravé a které jsou jen zdánlivé a falešné, k tomu potřebuje mimo jiné také filosofií. Bylo by možno říci, že nejzákladnější potřebou každé doby je, aby se vyznala ve svých potřebách. A v tom jí může a má filosofie sloužit, v tom jí může a má být nápomocná.

Všechno je v pohybu, vše se mění, proměňuje. Také doba, určitý dějinný okamžik vyrůstá z nějaké dřívější situace, navazuje na ni, reaguje a tím ji zároveň promění; a protože ani sám nemůže zůstat bez pohybu, míří hned k další proměně, ke svému vyústění a k tomu, aby byl sám zase proměněn tím, jak na něj reaguje a navazuje to, co přichází a ještě přijde. Doba, která se mýlí v hodnocení svých potřeb, vyústí jinak, než by vyústila, kdyby mohla své opravdové potřeby rozpoznat správně. Dějiny nelze zastavit, tím méně vrátit nazpět; ale budoucnost není nikdy jednoznačně rozhodnuta a určena minulostí a z minulosti. Proměna je nutná, ale každý okamžik znamená volbu a rozhodování, každá chvíle je větší nebo menší, důležitější nebo méně důležitou křižovatkou, rozcestím. I na malých rozcestích se rozhoduje o příštím směru našich cest, našeho životního putování. A filosofie slouží své době tím, že jí otvírá někdy pohled na nové cesty, jindy dokonce přímo nové cesty k jejímu vyústění a že ji vede jiným směrem, než k jakému by šla svou vlastní vahou, svou setrvačností. Tak jako život přivádí atomy a molekuly k tomu, že se chovají v živém těle jinak, mnohem nepravděpodobněji, tak také filosofie pomáhá své době a lidem v ní postupovat směrem, který se liší od nejpravděpodobnějšího.

§ 6.

Filosofie je v každé společnosti a v každé době přítomná v osobě a působení (díle) jednotlivých filosofů, tedy v podobě různých filosofí. Každá taková filosofie vyrůstá z určitých předpokladů, okolností a podmínek, nese na sobě známky a stopy své doby. Některých si je vědoma, vědomě a programově na ně reaguje, nějakým způsobem se s nimi vyrovnává, a jiné na ni působí, aniž by si to uvědomovala, takže na ně reaguje maně a nevědomky. Některé na ni nepůsobí vůbec, nemají na ni žádný (zjistitelný) vliv. Rozsah toho, co na konkrétní filosofii působilo a co ne, a rozsah toho, co si z toho filosofie uvědomuje a co nikoliv, je u různých filosofí různý. Ještě víc se filosofie od sebe odlišují způsobem, jak se s takovými okolnostmi a vlivy vyrovnávají, jak na ně reagují. Nejdůležitější však je, co na základě svého rozpoznání i na základě své situovanosti navrhuje taková filosofie podniknout, k jakému novému způsobu života a myšlení vyzývá, jaký rozvrh nové životní orientace, nového životního stylu předkládá. V tom je (nebo alespoň může a má být) každá filosofie osobitá, zvláštní, jedinečná. Žádná filosofie není pouhým produktem své doby; a pokud některá v něčem a do nějaké míry takovým produktem je, pak to je její nejméně zajímavá stránka (nejméně filosoficky zajímavá, ale např. pro sociologii nebo psychologii apod. může i taková mít svou důležitost a svůj význam). Každá filosofie sice nutně musí vyrůst ze své doby a musí se ve své době utvářet; nemůže se ze své doby vysvléci, nemůže z ní vyskočit. Stavební kameny ani stavební plány pro svou výstavbu však nemusí nutně brát jen z přítomnosti. Každá filosofie je schopna jistého odstupu od své situovanosti, a svůj odstup prohlubuje tím, jak sahá do blízké i vzdálené minulosti (ale také budoucnosti, jak uvidíme), aby si odtud přinesla potřebné prvky, kameny, stavební materiál pro svou budovu. Proto nemůžeme dost dobře porozumět žádné filosofii, jestliže neporozumíme jejímu vztahu k filosofické minulosti, k velkým filosofím včerejška a předvčerejška. Docela mimořádnou důležitost má však vztah určité filosofie k budoucnosti, a to jak k filosofické budoucnosti, tak k budoucímu dějinnému vývoji společnosti, lidstva, epochy. To platí nejenom pro jednotlivé filosofie dneška, ale také pro filosofie starší a nejstarší minulosti. Každá z těchto filosofí se nějak vztahovala k budoucnosti, jež se před ní v její době otvírala, jež k ní jakoby přicházela; tuto přicházející, otvírající se budoucnost nesmíme zaměňovat za to, co se fakticky potom událo. Vždyť je možné, že některá filosofie třeba zřetelně ukazovala na reálnou šanci, ale že nebyla vyslyšena a možná ani vyslechnuta a že právě v důsledku toho byla ona reálná šance promarněna. Filosofie se ovšem může ve

svých perspektivách mýlit; ale i když se nemýlí, nemusí se jí vždycky zdařit oslovit lidi ve své době tak, aby jí porozuměli a aby se nechali přesvědčit. A konečně se může stát, že filosofie správně porozumí znamení časů a že své slovo řekne jasně, srozumitelně a přesvědčivě; a přesto může zůstat nejenom nevyslyšena, ale může být viněna ze zrady a škůdcovství, z pobuřování a kažení mládeže. Teprve budoucí generace jí mohou dát za pravdu (ale ani na to není tak docela spolehnutí); to však už může být pozdě na přehození výhybky (někdy také ještě pozdě být nemusí). V každém případě je pro filosofii obrovským ziskem, dovede-li se na základě hlubokého porozumění poučit z úspěchů a především neúspěchů starších filosofických pokusů o proměnu člověka, společnosti a světa. Ale takového hlubokého porozumění je mocna jen filosofie pevně zakotvená v přítomnosti a čínorodě orientovaná směrem do příštích dnů. Kdo nerozumí přítomnosti, marně se pokouší pochopit to, co se událo v minulosti; ale kdo se dovede v přítomnosti orientovat, tomu je minulost nejen zdrojem mnohého poučení a motivem četných korektur, ale také významnou pomocí, jak ještě lépe porozumět přítomnosti.

§ 7.

Filosofie nemůže zůstat u pouhého komentování toho, co se děje kolem, ale musí se orientovat na nápravu věcí, na proměnu světa. Filosofie ovšem nemůže svět změnit bezprostředně pouhou myšlenkou, ale musí nejprve přesvědčit jednotlivé lidi, leckdy je dlouho a trpělivě připravovat pro nezbytný životní obrat a teprve pak jejich prostřednictvím působit na běh událostí. Nemůže se z docela praktických důvodů obracet hned od začátku na všechny, protože pak by ji neposlouchal nikdo. Filosofie musí mít univerzální cíle, ale nemůže užívat univerzálních prostředků. Stojí proto velmi brzo před otázkou, na koho se má obracet v první řadě, koho se bude pokoušet oslovit a přesvědčit nejdříve. V jejím rozvažování tohoto typu dochází k sblížení a překrývání s úvahami sociologickými, sociálně psychologickými a psychologickými, politickými atd. V dávné a nedávné minulosti a ovšem také v přítomnosti se můžeme setkat s nejrůznějšími pokusy o filosofické působení mezi lidmi a na lidi, na společnost. Filosofové se obraceli na osvícené (nebo za osvícené považované) vladaře nebo na aristokratické kruhy, jindy zase na prosté občany a na lid. Jednou asistovali nacionálním hnutím a brali na sebe národně obrozenské úkoly, jindy šli v prvních řadách sociálních revolucí a ve svých myšlenkách dodávali duchovní nebo jen ideologické zbraně slabším a ohroženým. Nejednou však stáli také na straně konzervativní nebo docela reakční a dovolávali se přitom tu lepších, tu horších zdůvodnění. Z omylů a chyb sociálně a politicky vyhraněně orientovaných filosofů se další filosofové domnívali mít právo vyvozovat poučení, že se filosofie nikdy nemá spojovat se žádnými stranami a masovými hnutími, ale že se má obracet vždy jen na jednotlivce. Někdy šli tak daleko, že okázale pohrdali davem, jindy chtěli přesvědčováním jednotlivců a jejich vnitřní proměnou postupně dosáhnout obrody společnosti. Někteří filosofové v různé míře rezignovali a buď omezili obor svého působení na mravní a duchovní stránku lidského života, nebo zašli tak daleko, že vůbec zlomili hůl nad lidským pokolením a předpovídali zmar a úpadek všeho nebo příchod divných spasitelů, docela nových lidí či dokonce nadlidí.

Filosofie, která přichází se svým poselstvím, si proto vždycky musí hned zpočátku ujasnit, ke komu se vůbec chce a může obracet, tj. kteří lidé mají předpoklady, že alespoň něčemu z jejích úvah a výkladů budou moci porozumět, a ke komu z tohoto potenciálního okruhu se skutečně a v první řadě obrátí. Za druhé musí mít taková filosofie jasno v tom, co může těm, k nimž se obrátí, čestně slíbit a co jim bude umět opravdu poskytnout; a musí přitom sobě samé i těm, jež hodlá oslovit, učinit zřejmým, v jakém rozsahu je schopna sama přispět k řešení jejich životních problémů a nakolik je zapotřebí dalších aktivit, které už přesahují její možnosti a

snad i kompetenci. Důležitá je také otázka podmínek, za kterých může filosofii nabízený program nabýt účinné podoby, a mezi nimi také otázka subjektivních podmínek ze strany těch, kteří mají být osloveni a přesvědčeni. Filosofie zkrátka musí vědět, co od svých posluchačů a přívrženců může a co musí žádat, a co chce a může žádat hned a co později. A při tom při všem by měla dobře vědět, co vlastně dělá, když to žádá, jako by vůbec vždycky měla co možná nejlépe vědět, co podniká.

§ 8.

Každá určitá filosofie má své protagonisty (někdy dokonce jen jediného), své stoupence a aktivní spolupracovníky (těch může být někdy velmi málo, ale jindy mohou tvořit celé školy), a své aktuální a také potenciální publikum. Napříč tomuto dělení probíhá předěl mezi odbornými kruhy, tj. mezi filosofickými profesionály na jedné straně a lidmi filosoficky interesovanými, tj. filosofii nebo spíše filosofickými problémy zaujatými, ačkoliv nikdy nebyli ve filosofii odborně činní a ačkoliv jsou jen málo nebo vůbec filosoficky školení. Autor filosofického spisu se musí rozhodnout, pro koho z těchto možných čtenářů chce své texty napsat a vydat, i když pochopitelně nesmí zapomínat ani na ostatní. Filosofický spis, určený obci odborníků, musí prokázat především autorovu informovanost, sečtělou, rozsáhlou vědomost na straně jedné a myšlenkovou pronikavost, hloubku i nový pohled, přínos, objevitelství. Osobní stanovisko musí být vysloveno výrazně, ale korektně až decentně. Téma musí být poměrně úzce vymezeno a co nejdůkladněji a po všech stránkách vyčerpáno; to je ovšem možné jen za tu cenu, že přijme za svůj základ nějakou velkou koncepci již publikovanou a známou. Jestliže však přichází autor před odbornou obec s nějakou novou, velkorysou koncepcí, musí se připravit na tuhý odpor, tvrdou kritiku a odmítnutí z mnoha nebo i ze všech stran. Nesmí ho překvapit, že se setká s neporozuměním a s naprosto nesprávným, zkreslujícím „porozuměním“. Někdy to bude také jeho vina, neboť se nekriticky přecenil a sáhl po větším soustu, než jaké dovedl zdolat. Ale jindy je vina především na straně odborné kritiky. Dějiny filosofie znají mnoho příkladů neuvěřitelné omezenosti a slepoty nejenom profesionálů, ale celé filosofické veřejnosti i tam, kde pozdější generace se v úctě a respektu sklánějí před geniálním myslitelem. O takových případech se pak často píše a vypráví. Mnohem čtenější případy neúspěšných filosofických pokusů, plných omylů a nedomyšleností upadají naproti tomu do zapomenutí, pokud nezískaly mnoho přívrženců a nezpůsobily mnoho zla.

Co zbývá podniknout takovému mysliteli, jehož myšlenky se setkaly s nepochopením a s odmítnutím odborníků a který je přesvědčen (ať už právem či neprávem) o své pravdě resp. o oprávněnosti svých myšlenek? Musí se obrátit k obci interesovaných laiků, neboť filosofie (podobně jako žádná věda ani umění) se neobejde bez zájmu, porozumění a podpory veřejnosti a nemůže ani nesmí se jich v nějakém odporu a vzdoru vzdávat. V těchto kruzích ovšem nebezpečí nesprávného, falešného pochopení jen vzrůstá. Filosofický laik musí být zároveň získáván a přesvědčován, ale také poučován a vzděláván. Někdy je mnohem nesnadnější vyjádřit vlastní filosofické stanovisko obecně srozumitelným způsobem než odbornou (nebo někdy i rádoby odbornou) hantýrkou. Odedávna byli právě proto největší myslitelé nakloněni si tento obtížný úkol vyvolit a psaly úvody do filosofie, populární výklady svého učení a jakési učebnice. Slavní, méně známí i téměř neznámí, úspěšní i málo úspěšní a neúspěšní filosofové se rádi obraceli k mládeži a ke studentům, protože tam viděli největší naději pro získání stoupenců a přívrženců, následovníků a žáků. Mladí lidé nemyslí ještě ve vyježděných kolejích a přitom jim nechybí kritická odvaha a bystrá inteligence; i když jsou jejich úsudky někdy předčasné a nedosti promyšlené, příliš rychle hotové a někdy až nehorázné, obvykle jsou pro filosofa tou nejlepší inspirací a

stimulem k vrcholným výkonům. Odtud lákavost učitelství práce na univerzitách. Ale univerzitní prostředí, učitelství provoz a všechny doprovodné momenty velmi často ruší a někdy až znemožňují tuto optimální symbiózu filosofických generací a místo toho produkují pustou a mrtvou akademičnost; a někdy dojdou události pod vnějšími vlivy tak daleko, že z kateder zaznívá jen nesmyslný blábol. Nezájem veřejnosti nebo umělé překážky znemožňují ledky filosofii jakékoliv širší působení – a potom zbývá jen práce na rukopisech, jež může číst jen málo autorovi blízkých lidí, korespondence a osobní rozhovory. Filosofický autor pak po sobě zanechává hromádku papírů jako svůj odkaz, aniž může dohlédnout, do číh rukou se výsledek jeho leta trvající práce dostane, a aniž může v sebemenším ohledu ovlivnit další osud svého díla. A přece i za takových podmínek vznikají filosofické spisy. Pro koho byly psány? Komu byly určeny? K jakému převratu v chápání světa volaly? K jaké nápravě a obnově věcí vyzývaly? Jakých instancí a kritérií se dovolávaly?

§ 9.

Ať už k tomu filosofického autora vedou jakékoliv důvody, někdy se rozhodne pro popularizující spis, jímž se obrací k těm, kteří toho o filosofii mnoho nevědí, ale jejichž zájem byl natolik vzbuzen, že je naděje, že si text opatří a pak jej přečtou či dokonce prostudují. V takových případech se obvykle mluví o filosofické propedeutice nebo o úvodu do filosofie. Ale když vezmeme věc doslovně, není vlastně žádný „úvod“ do filosofie možný. Již s prvními slovy vnikají do duše dítěte první střípky filosofie, neboť jazyk je tím prvním filosofickým prostorem a jeho atmosféra je prosycena zárodky myšlenek; jazyk je od počátku a pak ještě dlouho, ba snad natrvalo naším učitelem filosofie. Každý, komu se dostane nějaký knižní „úvod do filosofie“ do rukou, byl už svým mateřským jazykem do filosofie dávno uveden. To platí přinejmenším pro oblast evropské vzdělanosti, která však v našich dobách pronikla (byť často v podivných převlecích, deformovaných a zkarikovaných podobách) takřka do všech oblastí našeho pozemského světa. Každá naše myšlenka je filosofii infikována, každé slovo v sobě nese životaschopné zárodky příštích filosofemat. Jenže my o tom dlouho nevíme; a to je právě velmi důležité. Stačí si to uvědomit – a už jsme v tom. Ve filosofii. Ovšem ve strašně zmatené filosofii. A tady přichází nějaký „úvod do filosofie“, aby nás z toho zmatku vyvedl a aby v zárodcích (už klíčících zárodcích) filosofických myšlenek udělal jakýs takýs pořádek. Uvádí nás pak nikoliv do filosofie, nýbrž do určité filosofické tradice, do určité filosofické atmosféry, v níž některé naše myšlenky povzbuzuje, aby zmohutněly a vykrytalizovaly po vzoru dávných nebo nedávných myslitelů, zatímco jiné odhání, zapuzuje nebo ukrývá, protože s nimi dosavadní tradice nemá dobré zkušenosti.

Jenomže každý takový „pořádek“ je jen dočasný. Velmi brzo poznáte, že jsou i jiné „pořádky“, jiné myšlenkové systémy, že jsou jinak orientované filosofie. A dostáváte se do nových zmatků. Takový „úvod do filosofie“ s tím už musí počítat; a tak se buď stane obhajobou jediné filosofie (a vyvracením všech ostatních), anebo vás seznámí s hlavními rysy vývoje filosofického myšlení ať už v podobě dějinného nebo naopak systematického přehledu. Obvykle si však autor takového „úvodu“ nepoloží otázku, zda je vůbec takový úvod možný, a pokud ano, v jakém smyslu.

§ 10.

Chceme-li někoho někam uvést (vezměme na chvíli slovo úvod a uvádění doslova), nemůžeme s uváděním začít kdekoliv, nýbrž tam, kde ten, kdo má být uveden nebo uváděn, právě teď je. To platí pochopitelně také ze strany uváděného: chce-li se někam nechat uvést a dovést, nemůže vykročit odkudkoliv, nýbrž vždycky jen z toho místa, kde právě stojí. A nyní vzniká otázka: stojí už

tam, kam má být uveden, anebo stojí někde jinde? V našem případě zní otázka: je ten, kdo má být „uváděn“ do filosofie, již uprostřed filosofie anebo zůstává ještě docela mimo její sféru? Řekli jsme si už, že zároveň s tím, jak si od dětství osvojujeme mateřský jazyk, pronikají do nás neznatelně a nekontrolovaně zárodky filosofie. Když dosáhneme věku, kdy můžeme být „uváděni“ do filosofie, jsme už ve skutečnosti plní těchto zárodků, dokonce většinou už naklíčených semen a ještě sice malých, ale životaschopných rostlinek filosofických myšlenek. Žádný „úvod do filosofie“ tedy není a nemůže být skutečným uváděním, nýbrž leda pořádáním a zařazováním myšlenek do přehlednějšího a integrovanějšího celku; a ovšem zejména pletím, tj. odhalováním chabých a falešných myšlenek, jež nejsou nosné a nesnesou kritičtějšího přezkoumání. To je nezbytné od počátku provádět už proto, že naše mysl je plná převážně těchto plevelných zárodků myšlenek (resp. zárodků plevelných myšlenek), proti nimž pravá filosofie musí vést ustavičný a nepolevující zápas. Naše doba je víc než která jiná přeplněna myšlenkami a polomyšlenkami či pseudomyšlenkami, produkty a zbytky reflexí a pseudoreflexí, všelijakými názory a domněnkami, teoriemi a zejména ideologiemi. To všechno jsou útvary a aktivity, které jsou možné pouze ve světě, jež obývá také filosofie a který – ačkoliv původně značně odlišný – byl filosofii pronikavě a nenávratně, nenapravitelně poznamenán a proměněn. Byl proměněn a zdolán, ovládnut natolik, že tam, kde nenajdeme skutečnou, pravou filosofii, je určitě při práci nějaká falešná, nepravá, zvrácená, zvrhlá „filosofie“, nějaký filosofický kýč nebo bastard, nebo přinejmenším nějaká stará a zastaralá filosofie, která už ve světě opravdové filosofie není k životu. Proto v pravém slova smyslu nelze nikoho „uvádět“ do filosofie; je však možné uvádět do určité filosofie, do určitého typu pořádku v klíčících filosofických myšlenkách, do určitého filosofického systému“. To však má zase jiné problémy.

§ 11.

Odkud se vlastně bere filosofie jako myšlenková soustava? Odkud vyvěrá její systematicčnost? Systém není ve filosofii ničím původním, samozřejmým ani neproblematickým. Každá aktivita, každý typ akce s sebou a v sobě nese cosi jako jádro budoucího eventuálního filosofématu, zárodku filosofické myšlenky. Ta se ovšem může zrodit jen v prostředí slova, řeči, logu. A je to logos, v němž se jednotlivá filosofémata dotýkají, navazují svazky a spojují se v širší kontexty. Tyto kontexty se soustřeďují kolem jakýchsi určitějších nebo i méně určitých center, do jisté míry emancipovaných z bezprostředních vazeb na ten či onen typ aktivit a tedy i z vazeb na ten či onen filosofických rozvrh či filosofické uchopení zmíněných vztahů a kontextů. To jsou problémata, relativně invariantní uzly myšlení, platné a závazné pro různé filosofie a uplatňující se a prosazující v různých filosofických soustavách. Míra závažnosti a centrálnosti těchto myšlenkových uzlů se mění s dobou a zejména s epochami dějin myšlení. Systematický zřetel je ve filosofickém myšlení vyvoláván a stimulován prostředím logu, v němž se – obrazně řečeno – vytvářejí silokřivky smyslu všude, kde jsou vedle sebe a proti sobě postavena alespoň dvě filosofémata. Teprve další kontexty zdůrazňují některé z nich, kdežto jiné silokřivky nechávají nepoužity a bez povšimnutí. Oddělenost jednotlivých problémových a myšlenkových okruhů je ve světě logu natrvalo neudržitelná; ale vytvoření celkové koncepce, která by tyto okruhy integrovala v myšlenkovou jednotu, v jednotné filosofické vidění, v jedinou filosofii, není ničím jednoznačně dáno ani předurčeno, ale musí být vždy znovu podnikáno s rizikem omylu a neúspěchu. Pro myslitele není tedy v první řadě charakteristický jeho systém, nýbrž to, co do tohoto systému chtěl pojmout. A tak je možné, že ve svém životě podnikne myslitel několik nebo dokonce celou řadu takových systematických pokusů, které mohou být od sebe dost odlišné. Myšlenkovou integritu jednotlivého systému je třeba odlišovat od myslitelské

integrity jeho autora; zatímco o systému požadujeme logickou koherenci, u autora hledáme jeho myslitelský charakter, osu jeho myšlení, jednotnou zakotvenost jeho myslitelských výbojů a třeba i nápadů a načrtnutých pokusů.

§ 12.

Důvod, proč nejenom různí myslitelé vytvářejí různé filosofické systémy, ale proč se dokonce týž filosof postupně odhodlává k výstavbě několika odlišných myšlenkových soustav, spočívá v něčem, co na první pohled může vypadat dost podivně, totiž že filosofie z podstaty věci nemá přirozených počátků. Neexistuje žádná elementární filosofická problematika, která by představovala pro nové adepty jakýsi samozřejmý, logický vstup do filosofie a také jakýsi základ, na němž by pak další myšlenková práce mohla postupně stavět. Filosofie vůbec nemá (a nesmí mít) tendenci postupovat od takzvaně jednoduššího k takzvaně složitějšímu. Filosofie nejenže nevychází z nějakých základních a jednoduchých myšlenek, aby na nich postupně stavěla, ale dokonce všechny tzv. základní, elementární, „jednoduché“ myšlenky přezkoumává v jejich nejhlubších základech, vrací se k tomu, co je umožnilo a třeba také založilo, prohrabává a prokutává se k jejich kořenům, zkrátka vrací se před ně a „pod“ ně, stále pronikajíc do větších hloubek. Pro filosofii už dnes neexistují žádné „počátky“ nebo „kořeny“ všeho, které by bylo možno uchopit a pojmově se jich zmocnit. S těmito svými starými iluzemi se filosofie musela rozloučit. Každá formulovaná myšlenka pluje v moři jiných myšlenek, ještě neformulovaných, ale jimiž je nesená; a jindy se může stát zase součástí vlny neformulovaných myšlenek, nesoucích zase nějakou myšlenku jinou, zformulovanou. Filosoficky myslet znamená v tomto moři plavat, tu a tam se setkat s formulovanými myšlenkami, přezkoumávat jejich spojitost a vzájemnou svázanost, ale přitom stále být i s nimi nesen prostředním, atmosférou, nedozírným zdrojem nových a nových myšlenek, k nimž se musíme vracet a jež se musíme pokoušet vynést na povrch, nad hladinu, do světla a do vědomí. Každá nově objevená a nově zformulovaná myšlenka přináší do našich myšlenkových rozvrhů element, který se může ukázat jako nesmírně významný a přímo převratný. Žádný filosofický systém si nemůže být jist před podobným osudem; ale nová myšlenka není vylovena a zformována, vyslovena tak často, aby to pro naše myšlení znamenalo naprostý zmatek; a také se velmi často stane, že sice je vylovena a dokonce i předběžně zformulována, ale pak zase zmizí, ponoří se do oceánu nevysloveného a propadne zapomenutí na značně dlouhou dobu, ačkoliv je plná dynamitu, jak se někdy později prokáže. Takové to ostatně bývá po pravidle, že pravda snadno nalezená bývá obvykle snadno zase zapomenuta a ztracena.

§ 13.

Jestliže však neexistují žádné „přirozené“ počátky filosofie a filosofování, jestliže filosofie není rozhodujícím způsobem zakotvena ve svých prvních, počátečních krocích, znamená to, že filosofie může začít kdekoliv a že si pro začátek může zvolit zásadně jakékoliv téma. A protože na začátku vlastně filosofie nejenže nemá dost důvodů, proč by spíše sáhla po jednom tématu než po druhém, ale ani dost dobře neví, co dělá, neboť si sebe jakožto filosofie ještě vůbec není vědoma, nebudou její první témata vybrána a zvolena, ale prostě se jenom nahodí, naskytnou. Ale odkud se vlastně vezmou? Není-li principem výběru nějaké filosofické kritérium nebo filosofické rozhodnutí, pak se musíme poohlédnout po jiném principu. A tímto principem je určitý typ a struktura aktivity. Člověk není jen tvorem myslícím, ale také a především aktivní, činnou, činnorodou bytostí. Myšlení je zkrátka jenom jedním typem lidské aktivity, i když typem specifickým, takřka všechnu ostatní aktivitu pronikajícím (přinejmenším schopným ji pronikat) a poskytujícím jí mimořádnou míru orientovanosti a zaměřenosti. Člověk je to, co

dělá, co dokáže, co svede. Pobyt člověka na světě je zakládán a nesen jeho činy, jeho aktivitou; a myšlení je jenom jedna z jeho aktivit, i když to je aktivita specificky lidská a lidskost resp. polidštění všech ostatních podmiňující. A právě ona aktivní přítomnost člověka na světě představuje jakési prizma a princip či přímo aparát selekce toho, co se na úrovni myšlenek objeví nejdříve, nejčastěji, nejpravděpodobněji. Myšlenky krystalizují přednostně kolem uzlů životní praxe a její struktury. A přednost mají ovšem myšlenky, které se k těmto strukturálním uzlům nějak přimykají, které jim jsou blízké, nějak příbuzné, analogické atp. A zvláštní váhu a respekt si vydobudou ty myšlenky, které na své úrovni dovedou směřovat přednostně k těm z ostatních vykrytalizovaných myšlenek, jež se dovedly zase přimknout k jiným strukturálním zauzlením životní praxe. Myšlenky se ovšem váží k životní praxi zprvu jen svými nepředmětnými intencemi, zatímco předmětné intence zůstávají značně volné a jsou vynikajícím prostorem pro volnou imaginaci a svobodnou fantazii. Dlouhé období převážného důrazu na nepředmětnou stránku myšlení, kdy stránka předmětná zůstává jen záležitostí hry, byť posvátné, koordinujíc vnější podobu slavnostních obřadů a svátečních rituálů, charakterizuje dobu mýtu. Po dlouhé době se však obřady jednak natolik zkomplikují a zároveň natolik upevní ve svých svazcích s předmětnou stránkou myšlenkových intencí, že začínají překračovat hranice, vymezené původně pro posvátnou hru a pozvolna pronikají do tzv. profánního života, který se ovšem právě tím teprve začíná konstituovat jakožto profánní (až do té doby totiž je zatím neuvědomovanou a nekontrolovanou sférou „přirozených“ aktivit a reakcí). Filosofická myšlenka se rodí v tom okamžiku, kdy myšlenka, jež se vztahuje k profánní, „přirozené“ životní akci, si samu sebe uvědomí jakožto myšlenku, tj. začne být schopna se vztáhnout nějak k sobě samotné a odlišit se tak od toho, k čemu z oné profánní, přirozené akce se původně chtěla vztáhnout a vskutku vztahovala. Blíže se touto zvláštní „kličkou“ myšlení budeme zabývat v kapitole o reflexi. Na tomto místě jsme se problému dotkli především proto, abychom ukázali, co všechno takové filosofické myšlenky, byť sebestarší a sebeprimitivnější, nutně předchází, a také proto, že k zrodu filosofie vlastně může dojít a vlastně také dochází takřka všude, kde nějaké životní zauzlení k sobě zárodky myšlenek přivolá a stane se jádrem jejich další krystalizace. Vazba mezi tímto strukturálně významným jádrem nemyšlenkové povahy a mezi další myšlenkovou krystalizací bývá dodnes opomíjena nebo alespoň mylně interpretována; ve skutečnosti však její významnost snad ani nemůže být dost oceněna.

§ 14.

Aktivita, k níž se zprvu nepředmětně přimkla a později předmětně vztáhla myšlenka, se dostává do zvláštního, nového světla, v němž se některé její složky ukazují jako podstatné a základně významné, jiné jako okrajové, a některé posléze nejen jako nadbytečné a nahodilé, ale dokonce třeba i jako rušivé a vlastní akci deformující a od jejího cíle odvádějící, svádějící. Vlivem takto osvětlujícího a kontrolujícího myšlení se akce může pročistit, zbavit hluchých a závadných příměsí a posléze se vypracovat ve spolehlivou, byť nadále ustavičnou kontrolu vyžadující metodou, úspornou a účinnou cestu k dosažení zamýšleného (neboť i záměr, cíl akce musí projít myšlením a dostat v něm své pevné, i myšlenkově atrahující a orientující kontury. Aktivitě, která je takto nejen zvnějšku sledována a kontrolována, ale přímo orientována a řízena, a to znamená naveskrz proniknuta myšlenkou, říkáme potom praxe. Dějinné proměny praxe je proto nutno sledovat vždy zároveň s dějinnými proměnami myšlení – a naopak. A protože, jak jsme řekli, myšlenky vždycky krystalizují kolem uzlů životní praxe, a protože se životní praxe a tedy i místa a typ jejich zauzlení dějinně proměňují také s proměnou myšlení a myšlenkového přístupu, myšlenkové aktivity člověka,

můžeme jednu z podstatných charakteristik každé doby vidět v počtu, typu a vzájemné souvztažnosti centrálních zauzlení životní praxe. Tato centrální zauzlení jsou ovšem jen velmi obtížně sledovatelná bez hlubokého prosvětlení, prozáření životní aktivity reflektující myslí, ba někdy jsou zcela nezjevná a vždycky jsou z podstatné stránky skryta; a proto filosofický rozbor filosofické situace určité doby musí zahrnovat určení stěžejních problémových uzlů a dokonce z něho musí vycházet. A filosofie, která chce působit I-20 v určité chvíli jako účinný program nápravy nejpodstatnějších lidských záležitostí, si musí nejprve ujasnit, které jsou to ty centrální uzlové problémy, v nichž vykristalizovala dějinná chvíle, dějinná situace, a pak se musí pokusit je uchopit v myšlenkové syntéze, či spíše musí se pokusit postavit na nich integrovanou myšlenkovou soustavu, která by respektovala jejich centrální postavení v dané chvíli, ale dovedla vysledovat a prorazit také cesty od nich k jiným, méně v té době centrálním a významným, ale přesto neopomenutelným problémům a problémovým okruhům, které už někdy jindy byly na vrcholu významnosti anebo které se zdají zrát k tomu, aby se v budoucnosti na takový vrchol dostaly. Jen tak může filosofie, filosofický projekt a program zajistit svůj světový, světodějný dosah. Zároveň však musí být taková filosofie schopna poskytnout spolehlivou orientaci i v malých otázkách všedního dne, společenské každodennosti i osobně napjatého svědomí, které se musí na každý den odpovědně rozhodovat.

§ 15.

Tématem filosofie může být zásadně všechno, tj. cokoliv; ale tematizováno filosoficky je to vždy vztaženo k celku, tj. k tomu, co docela určitě není „tu“, před námi, jako předmět. Filosofie tedy nemá nějaký jiný obor své kompetence než např. jednotlivé vědy, a zejména vědy se nikdy nemohou dost ohradit proti filosofické dotěrnosti a jejím intervenujícím otázkám a námítkám. Způsob, jak se filosofie zmocňuje svého tématu, je však mnohem víc dějinně, dobově podmíněn, než jak je tomu u věd. Jestliže na jedné straně je filosofický koncept spjat s existenciální přítomností myslitele (autentickou nebo hypotetickou, neboť někdy se životní praxe určitého myslitele může značně rozcházet s jeho filosofií, hlásanou ex cathedra) v určité dějinné situaci, na druhé straně je neméně podstatně spjat s tím, které problémové trsy se jako ledovcové hory v dané chvíli při srážce a střetnutí vynořily nejvýš nad bouřlivou hladinu oceánu nevyřčených, nezformulovaných, nevykristalizovaných myšlenek. Skutečná aktuálnost filosofie nespočívá v nějaké podbízivé popularizaci nebo v nějakých „filosofujících“ komentářích denních efemérností, vzbudivších větší zájem, nýbrž v citlivé vnímavosti a spolehlivé orientovanosti uprostřed záplavy chaotické rozmanitosti všech těch myšlenek, jež byly a jsou vyslovovány, i těch, které se dosud nestačily zformovat, dojít vyslovení a prosadit se jako větší nebo menší ledovcová kra, tyčící se nebo alespoň vyčnívající nad druhé, a za druhé nosným myšlenkovém sepjetí oné plurality ústředních uzlů myšlenek doby, oné plurality problémových trsů v integrovanou základnu veškeré další výstavby filosofické koncepce a filosofického systému. Ale jestliže se rozhodneme zaměřit svůj zájem k otázce „filosofie pro naše dny; „filosofie pro naši dobu“, je v tom také malý polemický osten proti představě či dokonce programu filosofie pro všechny časy nebo pro celé věky. Tím ovšem vůbec nemáme na mysli odmítnutí všech perspektiv, počítajících s věky, jako bychom neuznávali či nemohli uznat nic věkovitého či po věky trvajících. Už to, že je člověk svou existencí zasazen a zakotven v onom obrovitém, téměř čtyři miliardy let trvajícím proudu života na této planetě (nechme stranou eventuální ještě rozlehlejší časové a prostorové kontexty, o nichž zatím nic přesnějšího neznáme a jichž se můžeme pouze domýšlet), mu beze všech pochyb dává zakotvení v nedohledných věcích, vpravdě ve věčnosti (a - mimochodem řečeno - také v úporném usilování po dosažení smyslu, po

smysluplnosti, jež se dočkalo sice nesčetných porážek, ale jež se až dosud nikdy vcelku, v celkové strategii nevzdalo, ba dokonce ani po dosažení nějakého posledního vrcholu neochablo, nýbrž zatím vždycky našlo novou skulinu, novou cestu, novou perspektivu). Protože tématem filosofie se může zásadně stát vše, jak jsme řekli, náleží věkovité trvání a dimenze věčnosti mezi její legitimní otázky. Jde však o to, aby toto téma nezakrylo či dokonce nevytěsnilo témata jiná, neméně světodějná pro dnešek nebo dokonce je převyšující svou závažností a myšlenkovou dynamikou. A tu se právě zdá, že ve filosofické současnosti nepatří myšlenka věkovitosti a věčnosti k dominantním, uzlovým tématům. Víme, že tomu tak nebylo vždycky; víme že filosofie byla od samého počátku po dlouhé věky ke svým největším výkonům inspirována a místy až neurotizována ustavičným odporem ke změně, ústícím až v jakousi posedlost otázkou: co trvá uprostřed změn? Zajisté si můžeme připustit, že někdy v daleké duchovní a filosofické budoucnosti se bude zase myslit pod problémovým souhvězdím opět jiným, ale dnes není dominantou trvalost, nýbrž změna. To neznamená jenom, že změna je nám jistotou a samozřejmostí, kdežto trvalost naopak něčím ohroženým a problematickým, nýbrž že i životně jsme orientováni na změnu a nikoliv na trvalost, že svou naději skládáme do proměny a proměnlivosti všeho, kdežto ke všemu danému a hotovému se chováme nedůvěřivě a také s jistou netrpělivostí a snad i znuděností, ne-li přímým odporem. Porozumět tomuto dobovému rysu dnešního myšlení v jeho vztazích k minulosti a k dosud otevřené, ale přece se v lecčems již alespoň ve znameních rýsující budoucnosti znamená – abychom uvedli jeden příklad – myslet aktuálně.

§ 16.

Žádný myslitel se nemůže přiblížit svému tématu leč tak, že vykročí ze své situace, a to znamená např. také ze situace své společenské vrstvy, ze situace svého národa, své civilizace, své prostě faktické anebo i zcela vědomě zvolené duchovní tradice, vůbec za své doby. V tom není jen subjektivita, nýbrž také a především konkrétnost, situačnost, živost jeho myšlenky. Myslící člověk však nezůstává nebo alespoň nemusí zůstávat ve svém myšlení uzavřen v mezích všech těchto daností, nýbrž může z nich zásadně vykročit, jakoby z nich vystoupit, opustit je tak, jako běžec opouští místo startu. Tuto okolnost je ovšem zapotřebí důkladně a metodicky rozebrat a detailně, po všech stránkách prověřit a zkontrolovat, což není na tomto místě naším úmyslem. Jde však o zásadní, elementárně důležitou věc; dotkneme se nyní jen jednoho z jejích aspektů. Jen díky tomu, že v nějakém smyslu je schopen myslitel vyjít sám ze sebe a ze své situace a najít potřebný odstup, distanci, má možnost se k sobě nově vrátit, tj. spatřit se v určité jiné, nové perspektivě, v níž se mu dosavadní skutečnost nejen hodnotově, ale i strukturně jeví docela jinak, ba nečekaně jinak. Jen díky této možnosti a schopnosti odstupu od sebe a od svých daných východisek a perspektiv je člověk schopna se otevřít takovému pohledu na sebe a na svět kolem sebe, jemuž se věci a události ukazují, vyjevují v pravém světle, tj. ve světle pravdy. Člověk je bytostí, která se může víc než kterákoliv jiná bytost otevřít pravdě a nechat svou existenci, svůj život, svou aktivitu a životní praxi proměnit touto pravdou, jíž se otevřel tím, že jí vykročil v ústřety, opustiv něco ze sebe, něco svého. Filosofie neznamená vlastně nic víc a nic méně než provedení tohoto zvláštního životního obratu alespoň (a pro začátek) v myšlenkách. Představa, že filosofický postup se podobá postupu geometra, který z několika elementárních předpokladů a zásad odvodí celou stavbu geometrického systému, je hluboce mylná (i když to byl kdysi ideál dokonce filosofických velikánů). Filosofie nespolehá dokonce na prvním místě ani na samotnou logiku, neboť logika je jenom cenným nástrojem, pomůckou v rukou filosofie, nikdy však není a nesmí se stát její vládkyní. Kdo spolehá jen na logiku, má sice v rukou pravidla,

jak si uchovat pravdu, pokud ji mám, pokud ji držím, ale je bezradný tam, kde je třeba pravdu teprve najít, odhalit, získat, kde je nutno od omylu a nepravdy přejít k pravdě. Na otázku, jak najít, jak poznat pravdu, jak se k ní přiznat a jak dosáhnout toho, aby se také pravda přiznala k nám – na takovou otázku logika odpovědět ani poradit neumí. A přece právě to je vrcholná, stěžejní otázka, v níž se vskutku rozhoduje o našem životě. A skutečnou, pravou, živou pravdu nikdy nelze lapit a držet ve svých rukou; to, co nám z významné, rozhodující pravdy zůstane po všech logických operacích, byť sebebezpečněji prováděných, je pouhá málo významná či vůbec bezvýznamná slupka. Neboť o živé, skutečné, vládnoucí pravdě platí, že ne my máme ji, nýbrž ona nás. A tak také filosofie není lov na pravdu, nýbrž cesta myšlenkové přípravy člověka k sebezapíravé službě pravdě samé. To je také důvod, poslední a nejvýznamnější důvod toho, proč nám nepůjde o filosofii našich dnů a naší doby, nýbrž o filosofii pro naše dny a pro naši dobu. Nejde nám totiž o jakoukoliv prostě se vyskytnuvší nebo vyskytující filosofie, nýbrž o filosofii, která je vnitřně proměněna a přebudována pravdou. To se ovšem neděje tak, že by se pravda svěřila do rukou jediné filosofie anebo že by se dala k dispozici jedinému mysliteli a eventuelně ještě jeho škole. Jako se člověk dostal do čela vývoje živých organismů právě díky tomu, že se nespécializoval nějakým výhradním směrem, tak se dostává do předních linií duchovního a myšlenkového zápasu člověk, který nevsadil na žádný zdogmatizovaný a petrifikovaný filosofický skelet – anebo řečeno s jiným filosofem, který nevsadil na žádnou sebekrásnější, leč živou filosofii svlečenou filosofickou kůží, aby se v ní usídlil. O každém filosofovi (a o každém filosofickém systému) platí slova (původně prý Aristotelova): Amicus Plato, magis amica veritas. Musíme však navíc vědět, že pravda není nic mrtvého, jednou provždy hotového a neproměnného; pravda je živá, je v pohybu, jde sama napřed a vede nás za sebou. Každá její ztuhlá, zatvrdlá vnější podoba s ní má asi tolik společného jako portrét s živým člověkem, jež znázorňuje. Osobu snad poznáme, ale rozmlouvat ani něco podnikat s ní nemůžeme; je to jen obraz.

§ 17.

Téma se stává filosofickým tématem, jakmile je podtrženo a zvýznamněno jeho vztah k celku, tj. k ostatním tématům. Systematický zřetel vede myslitele k tomu, aby nejdůležitější vybraná témata nějak srovnal a seřadil a aby každému z nich dál zvláštní místo, tak aby se vyvaroval zbytečnému opakování a překvapivých či dokonce zdánlivě neuvážených skoků. To je nepochybně velmi úctyhodný záměr, ale ve filosofii je splnitelný jen relativně a s četnými výjimkami a výhradami. Filosofická témata nelze seřadit do jedné linie tak, abychom tím vystihli nějaké až už „přirozené“ anebo alespoň „logické“ pořadí. Možných postupů od jednoho tématu k dalšímu a ještě dalšímu atd. je nesmírné množství; na každém kroku takřka se ocitáme znovu a znovu v rozpacích před otázkou: kam a kudy dál? Nelze předem rozhodnout, která cesta je „správná“, je třeba ji vyzkoušet. A přitom je třeba si pamatovat, že byly i jiné možnosti; neuspějeme-li, můžeme a musíme se vrátit, a třebas mnohokrát, na rozcestí, jimiž jsme prošli, a musíme zkusit jít jiným směrem. Ale nejen to; i když jdeme směrem, který se ukáže i později jako správný, musíme zároveň mít na mysli i jiné směry, které jsou neméně správné (nebo mohou být, mohou se ukázat jako neméně správné). Musíme pamatovat, že vztahy mezi pojmy i mezi myšlenkami i mezi trsy a celými hnízdy myšlenek jsou multilaterální a že dokonce nejdou jen v jedné ploše, ale že jsou multidimenzionální. A tak při každém myšlenkovém postupu musíme mít na mysli vždy alespoň ty nejdůležitější momentálně netématizované odkazy a poukazy k jiným, vzdálenějším kontextům. Při výkladu pak musíme čtenáři tu a tam tyto netématizované kontexty připomenout, a to se nám nezdaří vždycky udělat nějakým nenápadným, organickým způsobem; někdy nezbude než

poukázat na nějakou souvislost tak, že se přímo vzpříčí, že jakoby zcela vybočí z postupu. A tam, kde jde o poukazy k některému z centrálních uzlů myšlenkové stavby (a to znamená, pokud se myslitel nemylí, i k centrálnímu zauzlení myšlenkové strukturovanosti celé doby), není možno se vyhnout četnému a někdy snad až podivnému opakování a jakýmsi návratům v kruzích, vždy ovšem poněkud jiných. Neboť onen vztah celku, který nezbytně provází každé filosofické téma, neznamená vlastně nic jiného než ustavičnou, byť latentní přítomnost všech témat, nebo snad lépe vyjádřeno, filosofická tematizace znamená jen místní vyvolání jakoby fotografického obrazu, který však exponován musí být vždy celý. Zmínili jsme se o tom, jak pochybné je začínat filosofický výklad výkladem o filosofii. A přesto jsme se tohoto pochybného počínu a přímo poklesku dopustili. Naše důvody i celý úmysl, který stojí v pozadí tohoto pokusu o prapodivný úvod-neúvod, snad poněkud vysvitnou v průběhu dalších výkladů. Možná, že bude dobré si tuto první kapitolu přečíst nakonec ještě jednou jako závěrečnou (eventuelně jako přechod k druhému čtení, pokud k tomu někdo najde potřebnou trpělivost). Hegel kdysi prohlásil, že pravda není až na konci myšlenkové cesty, ale že je v celé té cestě. Ve skutečnosti je především na začátku každé vskutku filosofické cesty; a ta spočívá v tom, že se vždy znovu pokouší k tomuto počátku vrátit. Ale o tom později.

[tento paragraf 11 doplněn v roce 1994]

§ 11.

Nakonec se ještě musíme zmínit o staré, dost už obehnané, ale ne zcela nevěcné námitce proti filosofii, obvykle ze strany odborných vědců. Také ve vědách dochází ke střetu různých hypotéz a teorií, ale časem se vždycky obnoví základní konsenzus (třeba po dlouhých vědeckých diskusích a polemikách). Ve filosofii nejenže k žádnému takovému konsenzu nedochází, ale filosofové jako by byli posedlí problematizováním každého náznaku takového konsenzu. (To nikterak neznamená, že by se z díla filosofů nepoznalo, v které době žili a mysleli – a to znamená, že je přece jen něco spojuje. Pohříchu je ovšem třeba připustit, že ona dobová podmíněnost a tedy i příbuznost filosofů a jejich myšlenek spíše ukazuje na jejich sdílené předsudky než na nějaký základní soubor jistot a pevných východisek.) Nemám v úmyslu to popírat ani zastírat. Byl bych nicméně rád, kdyby si každý uvědomil, že v tom se právě filosofie liší od speciálních věd a že v tom spočívá její nezastupitelná úloha. Nemohu se tu ovšem z principiálních důvodů dovolávat žádného konsenzu filosofů – vždyť filosofie je především kritická reflexe, která každou tezi, každé stanovisko, každou myšlenku a každé pojetí podrobuje přezkoumávání – a to není možné jinak než z distance. Přesto bych rád vyslovil alespoň své přesvědčení, své pojetí, svou vizi. Navzdory tomu, že každý filosof se snaží a dokonce musí snažit o nový přístup a tedy i nové východisko ke všem dosavadním i novým problémům, je jeho usilování vždycky bytostně dialogické, má-li zůstat podnikem vskutku filosofickým. Filosofům nejde a nemusí ani nemá jít o konsenzus, tj. o něco, čím se jejich myšlenky sobě navzájem podobají, co na nich lze najít jako jejich společný rys, společnou vlastnost. To jediné společné, co mají, není jejich součástí, ani složkou, ani vlastností, nýbrž je jim „společné“ jako jejich cíl, jako jejich směřování – a víc: jako to, co jim jejich filosofování, tj. milování pravdy a toužení po pravdě vůbec umožňuje. A tím je jediné pravda sama – o které vědí, že ji nemají, ale že ji hledají. Je jistě poněkud předčasné, co nyní řeknu, ale je poctivé to říci právě na začátku. Filosofování, které touží po pravdě a které si je zároveň dobře vědomo, že ji nemá a že se nikdy nebude moci zmocnit, by mohl někdo chápat jako rezignaci, jako agnosticismus, jako něco spojeného s defetismem až zoufalstvím. Filosofie, která však rozpoznala problematické řecké kořeny své pojmové výbavy, však nekončí takto bezvýsledně, protože ví ještě o jiných kořenech, bez nichž by

nemohla nikdy vypadat tak, jak vypadá, a bez nichž by nekpravděpodobněji znamenala jen dočasnou fázi v proměnách lidského myšlení (jak už to několikrát také vypadalo). Proto je po mém soudu třeba ještě něco významného k onomu tradičnímu sebepochopení filosofie a filosofování dodat: ta pravda, na kterou je filosof tak bytostně orientován, kterou tolik miluje a po níž tolik touží, není vůči člověku – a tedy ani vůči filosofovi – netečná, ale přichází k němu, aby se mu vyjevila. Filosofové, kteří se tak dlouho domnívali, že jejich cílem je pravdy se zmocnit, si stále víc uvědomují, že to je naopak pravda, která se chce zmocnit jich, která chce vládnout jim a skrze ně a za jejich pomoci i ostatním, vposledu všem lidem vůbec – neboť co je člověk jiného než bytost, která má být víc než kterákoliv jiná bytost určena v celém svém myšlení i v celém svém životě pravdou?

I. Filosofie a vědy

Evropa a Evropou ovlivněné části světa žijí přinejmenším poslední dvě staletí ve znamení spojenectví vědy a techniky. Abychom dali výraz tomuto pro celý svět tak závažnému spojenectví, budeme hovořit o technovědě (zní to lépe než vědotechnika). Celá řada věd se ustavila (vydělením z filosofie) už v řeckém starověku a nejrůznější techniky a technické postupy byly vynalézány a z generace na generaci předávány už v době prehistorické. Ještě Aristotelés, velký vědec mezi řeckými filosofy a zakladatel hned několika odborných disciplín, byl přesvědčen o zásadní odlišnosti přístupu vědeckého, „teoretického“ (THEORIA znamená v řečtině zírání) od přístupu činného, „praktického“ (PRAXIS znamená děláni a souvisí se slovem PRAGMA, což je věc). Prohlásil totiž, že zatímco cílem vědy je pravda, cílem praxe je dílo. Tato představa se udržela nejenom po celý středověk, ale v obecném povědomí se udržovala ještě dlouho poté, co Francis Bacon vyhlásil slavné heslo, že „věda je moc“. Skutečnou mocí se věda stala, teprve když uzavřela spojenectví s technikou a s techniky, nejprve s dovednými řemeslníky, později s inženýry a schopnými organizátory. A protože to vše vyžadovalo množství peněz na investice, musili tu být ještě navíc bohatí lidé. Zase to nejprve byli mecenášové, kteří podporovali soukromé vědce dost podobně, jako podporovali a dodnes podporují třeba umělce. Ale brzo se ukázalo, že investice do vědy se mohou vracet mnohem rychleji a zejména spolehlivěji než investice do umění. Na místo víceméně velkorysých mecenášů přišli průmysloví podnikatelé, kteří si cenili hlavně inženýrů, ale postupně zjišťovali, že pro velké podnikání a pro pronikání na nové a náročnější trhy nezbytně potřebují také výsledky tzv. základního výzkumu. Zejména obrovské firmy a koncerny stále častěji zadávaly nejrůznější výzkumné úkoly vědcům a vědeckým pracovištím nebo si zakládaly vlastní, tj. podniková výzkumná pracoviště. A protože se velmi brzo zjistilo, jak se dobří vědci technice a průmyslu vyplácejí, postavení a příjem takového vědeckého specialisty, zaměstnaného u velké firmy, byly a dodnes bývají mnohem přitažlivější než postavení a příjem univerzitního učitele. Důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat. Vědec, který je na stopě významného objevu, stejně tak jako technik, který má v hlavě anebo dokonce už i na papíře nový vynález, musí najít sponzora, tj. někoho, kdo bude ochoten nést náklad, neboť finanční nároky výzkumu zejména v přírodních vědách za poslední desetiletí obrovsky stoupají. Nejčastěji ovšem přichází iniciativa ze strany velkých firem (eventuelně státu), které vypisují konkurzy na řešení předem přesně formulovaných úkolů. To vše přivádí vědce a vědu vůbec do velké závislosti na velkých podnikatelích a na státu. Spolupráce vědy a techniky navzájem a jejich spolupráce s velkými podnikateli a případně se státem je tedy po jedné stránce výhodná, ale má také svůj rub. Věda už dávno nemůže být sama o sobě považována za „moc“, ale stává se pouhou služebnicí skutečné moci (ať už moci finanční a hospodářské, nebo moci politické a státní). Doba tzv. technovědy se

vyznačuje tím, že o směrech výzkumu a tedy o strategii vědeckého poznávání nerozhodují vědci, ale hospodářští manažéři a politici. Podnikové nebo veřejné, ale většinou i soukromé podpory se dostane jen takovému výzkumu, který slibuje zvýšit prestiž a moc toho, kdo ji má. Obvykle se argumentuje tím, že věda musí být užitečná; za samozřejmé se považuje, že při posuzování užitečnosti je kompetentní ten, kdo vědcům a technikům za práci zaplatí.

Na první pohled je nesnadné rozhodnout, zda ono poměrně nové spojenectví na jedné straně s technikou a na druhé straně s kapitálem je vědě a vědcům spíše na škodu nebo spíše ku prospěchu. Vědec ovšem chce především vědět, a to pro něho znamená: vědět, jak to je, jak se věci mají, jak spolu různé věci souvisí. A nyní se dostává do situace, že sice může poznávat, dokonce musí, ale jiní mu určují, co vlastně má poznávat. Na okraji plnění tohoto úkolu ovšem může tu a tam poznat i něco, za co placen není, ale nikdy ho to nesmí odvádět od hlavního cíle, který zvolili nikoliv vědci, nýbrž ti, co mají peníze a plán, co s nimi podniknout. Do této situace se ale novodobá věda nedostala náhodou nebo omylem, ale podstatně tomu napomohla tím, že od pozorování a popisu poznávané skutečnosti přešla k pokusům. Ještě v minulém a dokonce ještě na počátku tohoto století doznávaly spory o vědecké oprávněnosti experimentů, a zdá se, že v poněkud pozměněné podobě dnes zase začínají ožívat. Co je vlastně podstatou vědeckého experimentu?

Má-li být experiment vědě něco platný, tj. nemá-li to být nahodilý pokus, „zkouška a omyl“ v běžném smyslu, ale pokus vědecký, musí mít některé náležitosti. Nejlépe je to vidět na zprávách o výsledcích určitého přesně vymezeného výzkumu, jak jsou podávány v přírodovědeckých nebo lékařských časopisech k tomu určených. Nejprve je označeno širší pole výzkumu a přesně vymezen problém, který má být řešen. Potom je specifikován materiál, s nímž autor pracoval, a metody, jichž bylo použito. A teprve potom mohou přijít výsledky, obvykle kvantifikované a zpracované do tabulek nebo grafů, a nakonec diskuse, která má jednak zhodnotit uvedené výsledky v kontextu současných znalostí příslušné problematiky, jednak – pokud jde o opravdu závažné výsledky – v kontextu širšího vědního podoboru nebo dokonce oboru. Co z toho má pro nás největší význam? Vědec, který podniká určitý pokus, chce co nejpřesněji a nejpodrobněji a od samého počátku vědět, co dělá, a pak stejně přesně a podrobně o tom podat odborné veřejnosti zprávu. Takový sebe si tak dobře uvědomující a vysoce bedlivý postup má dvojí hlavní smysl. Především dovoluje, aby pokus byl s naprostou přesností zopakován. Pokus je totiž považován za vědecky platný, jenom když při zopakování přináší vždy stejné výsledky (takže každý vědec, který se stejným problémem zabývá a je svou informovaností a technickým vybavením na nezbytné úrovni, může popsany pokus ve své laboratoři se stejným výsledkem zopakovat). Tím, že vědec přesně ví, co dělá a co udělal, umožňuje kontrolu své práce jednak sám sobě, jednak druhým vědcům, které o nových poznatcích, jež experiment přinesl, musí nejprve přesvědčit (to není samozřejmé a někdy to může trvat velmi dlouho).

A potom je tu druhý cíl, pochopitelně mnohem důležitější: tím, že vědec chce co nejpřesněji vědět, co dělá, může také velmi přesně zjišťovat, „co to udělalo“, tj. co nového, nečekaného se stalo, aniž by to bylo součástí původních podmínek a okolností, ale také aniž by to on sám udělal. Aby právě tohle bylo možné, potřebuje přírodovědec svou laboratoř, aby mohl přesným uspořádáním pokusu vyloučit neznámé vnější vlivy.

Když se děti dostanou do sporu třeba o správné jméno nějaké rostliny nebo nějakého ptáka, hledají rozsouzení u dospělých. A dostanou-li se do rozpaků sami

dospělí, obracejí se k odborníkům, buď osobně anebo většinou k jejich odborným knihám. Před zimou se objevují na polích a v parcích černí ptáci s mohutným zobákem, o nichž mnozí lidé přesně nevědí, jsou-li to vrány nebo havrani. Podobně zase na jaře přilétají malí ptáčci, o nichž jsou mnozí lidé v nejistotě, jde-li o vlaštovky, rorejse nebo jiříčky. Odborná kniha nás poučí, jak je od sebe rozlišovat a jak je správně pojmenovat. Pochopitelně nejde jen o pouhé jméno, protože to samo o sobě není důležité (vždyť v různých jazycích nese týž pták různá jména). Na prvním místě je důležité vědět, jak se od sebe ti ptáci liší, čili co ta různá jména znamenají. Odborníci, v našem případě ornitologové, to budou vědět nejlépe, a budou toho obvykle vědět víc, než kdokoliv z nás neodborníků bude kdy potřebovat.

Kupodivu jsou odborníci někdy neschopni dostatečně objasnit význam některých slov, jichž užívají a jimž se nemohou vyhnout. Biologové se zabývají živými tvory a vším, co souvisí se životem, ale nedovedou říci, co to je život. Fyzikové se neobejdou ani ve svých rovnicích bez výrazů nebo znaků pro rychlost, čas, vzdálenost, energii, ale je mimo jejich schopnost a dokonce i kompetenci přesně vyložit, co to všechno je, ani ustavit dostatečně přesné pojmy. A podobně tomu je i v jiných vědách. Psychologové už dávno raději přestali mluvit o duši, ale nedovedou se vyhnout termínu „duševní jevy“, aniž by byli s to přesně a jednoznačně vymezit jeho obsah. Historikové se zabývají dějinami, ale mají obrovské potíže se stanovením počátku dějin a vymezením přesného významu termínů dějiny a dějinnost. Antropologové se zabývají člověkem z různých stránek, ale co je to člověk, jak se vlastně z předčlověka, který byl ještě přírodním tvorem, stal člověk jako nepřirodní tvor, to přesahuje rovněž jejich možnosti i hranice jejich odborné kompetence. (Podobně na tom jsou ostatně i ornitologové, o kterých už byla řeč, když jde o to, stanovit, kdy a jak se z létajících ještěřů stali ptáci.)

To je však jenom jedna stránka jistého omezení možností odborných věd. Jsou i jiné, a některé dokonce mnohem závažnější. Kvalita každé vědecké práce je nesmírně závislá na kvalitě myšlení příslušných vědeckých pracovníků. Ale jak má a může vědec kontrolovat kvalitu a úroveň svého myšlení, svých myšlenkových postupů? To přece vůbec nepatří do jeho odborné kompetence! Chemik má předmět svého zájmu velmi určitě vymezen, a má k dispozici také určité chemické metody, jichž při své práci používá. Ale k čemu jsou mu tyto metody, když má ověřovat správnost svého uvažování? Žádná kyselina, žádný loup, žádný lakmusový papírek mu tady nepomůže. Neexistuje chemická kontrola správnosti myšlení; ale stejně tak neexistuje ani kontrola biologická (fyziologická), ba ani psychologická. Psychologie ovšem dovede říci leccos cenného o našem myšlení, ale rozhodně nemůže posoudit ani jeho logickou správnost, natož pravdivost našich soudů a poznatků.

Tak se ukazuje především, že žádná věda nemůže sama o sobě zaručit svou vědeckost, ale že tato záruka musí být svěřena nějaké jiné, zvláštní disciplíně, která je s to se zabývat jak vším tím, čím se zabývají vědy (i když třeba ne s takovou důkladností a odborností), ale také vědami samotnými a způsobem jejich práce, zejména pak jejich myšlením. Zároveň však musí být tato disciplína schopná se zabývat sama sebou a svým vlastním myšlením, neboť jinak by na tom nebyla o moc lépe než odborné vědy a potřebovala by zase ještě nějakou další disciplínu, která by to pro ni a za ni mohla vykonat. Jinak řečeno, ukazuje se tu potřeba docela zvláštní disciplíny, která je schopná se vztáhnout ve svém myšlení k čemukoliv, a to nikoliv rozdrobeně a navzájem nesouvisle, ale tak, že všechno, čím se právě zabývá, stále uvažuje ve vztahu k veškerenstvu, k celku všeho (pochopitelně s ohledem na důležitost jednotlivých vztahů). A protože k celku všeho náleží také myšlení a konkrétně její vlastní myšlení, musí se tím vším

zabývat, aniž by přitom zapomínala, že to může dělat jen díky vědomí a myšlení, bez něhož by žádný takový přístup k čemukoli prostě nebyl možný. A nejenom to: může to dělat jenom proto, že tu je ona a její vlastní myšlení, přesněji řečeno, že tu je myslitel, který určitým způsobem myslí tak, aby se nepřestával vztahovat k celku všeho a také k jednotlivým celým, úplným skutečnostem, a přitom nikdy nezapomínal na to, že to je on jako konkrétní lidská bytost, která takto myslí, ale že se v tomto svém individuálním myšlení vztahuje k témuž světu, v němž žijí i jiní lidé, s nimiž se proto o světě i o svém (a jejich) přístupu k němu musí také domluvit.

Touto zvláštní myšlenkovou disciplínou, která sama není odbornou vědou, ale bez níž by nemohla být zaručena vědeckost žádné speciální vědy, je filosofie. Ovšem když to takto vyjádříme, dopouštíme se hned několika nepřesností nebo alespoň můžeme vyvolat některá nedorozumění. Především je zapotřebí vyslovit pochybnost nad slůvkem „je“: o filosofii takto chápané nemůžeme dost dobře prohlašovat, že „jest“, ostatně ze stejných důvodů, pro něž to nemůžeme prohlašovat o žádné odborné vědě. Buď totiž oním poukazem k tomu, čím taková disciplína „jest“, chceme pozornost zaměřit k danému, faktickému stavu, a pak ovšem se jak v minulosti, tak v přítomnosti a pravděpodobně i v budoucnosti budeme setkávat nejenom s filosofiemi, které budou vypadat jinak a které tomuto výměru či vypočtení nebudou odpovídat, ale které dokonce na to všechno budou mít docela jiný názor a které vztah filosofie ke skutečnosti a k jiným vědám budou líčit zcela odlišně. Kromě toho k faktičnosti, k dané podobě určité vědy, ale také filosofie náleží také všechny její chyby a omyly i nepřesnosti atd. A tím se právě odhaluje onen druhý význam slova „jest“: můžeme tím mínit spíše, že filosofie tak má vypadat, že tedy tím „býti má“, i když tím fakticky v řadě případů zdaleka „není“. Tak se dostáváme do různých sporů s jinými filosofiemi a filosofiemi, jejichž pojetí se od našeho nejen různí, ale je s ním v rozporu a stává se třeba i jeho soupeřem.

To nás vede k dalšímu rozdílu mezi vědami a filosofií. Vědecké poznatky mají „donutivý“ charakter. Na počátku sice obvykle nějaký vědec přijde s čímsi novým, co zprvu narazí na odpor a kritiku (zejména, když jde o cosi vsutku překvapivého a z dosavadního hlediska problematického). Proběhne řada odborných diskusí a sporů, ale nakonec se vědecká obec přesvědčí nebo nechá přesvědčit o pravdivosti (eventuelně nepravdivosti) předložených výsledků, hypotéz nebo teorií a dojde k jakémusi souhlasu (konsenzu) ne-li všech, tedy alespoň významné většiny. Postupně se tento konsenzus víc a víc upevňuje, takže každý badatel s ním ve své práci musí počítat – buď se musí přizpůsobit a onen názor či teorii přijmout, anebo musí vynaložit velké úsilí na jeho vyvrácení a na to, aby zase přesvědčil postupně většinu svých kolegů, že jeho kritika je oprávněná a dřívější názor že se po jeho objevech a argumentech stal nadále neudržitelným. Dlouhé spory se ostatně vedou spíše o hypotézy a teorie než o jednotlivá zjištěná fakta. Právě ona „fakta“, na která se každá věda stále odvolává, jsou v naprosté většině případů něčím velmi pevným a ustáleným, co každý musí uznat a respektovat, chce-li být sám respektován jako vědec. V tom spočívá zmíněná „donutivost“ vědeckých poznatků a zjištění.

Docela jinak tomu je ve filosofii. Ta musí ovšem také respektovat ona „vědecká fakta“. Filosof si nemůže „fakta“ vymýšlet; už v samých počátečních dobách moderní vědy se stalo např. zásadou, že si vědec nesmí ve svých výkladech pomáhat vymyšlením dalších a dalších „jsoucn“, pokud to není naprosto nezbytné („entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem“). To zajisté platí také pro filosofii. Ale filosofie svůj zájem neomezuje (nesmí omezovat) jen na to, co jest, tedy na jsoucna; kromě toho pro filosofii není žádné opravdové jsoucno jenom tím, čím „jest“ (o tom si řekneme více v kapitole o jsoucnosti a bytí). A

kromě toho se filosofie nikdy nesmí zpronevěřit svému závazku a přímo poslání, totiž že se vždy musí vztahovat k celku (a k celkům), tedy ke skutečnosti v její úplnosti. To je něco, co se kterékoliv vědě naprosto vymyká. Každá věda si vybírá z celku světa jen nějakou část nebo nějakou stránku. Proto je každá věda nutně abstraktní a – jak zejména dnes všichni vidíme – „neekologická“: vynalézá a zavádí v praxi různé nové prostředky a postupy, jejichž vzdálenější důsledky jí unikají nikoliv pouze proto, že by na ně zapomněla, ale především proto, že už jsou za hranicemi jejího oboru a její odborné kompetence.

II. Pojmy proti mýtu

Poznámky

01

Slovo „vědění“ nám toho dost neříká, pokud je neupřesníme. Také archaičtí lidé leccos „věděli“, dokonce náš pes nebo kočka „ví“, kdy má dostat potravu nebo pamlskek apod. Onen typ vědění, který tak mocně ovlivnil evropskou část lidstva a dnes už lidstvo téměř celé, má jisté náležitosti, bez nichž o vědění a vědě nadále nemůžeme mluvit. Jednou z těchto náležitostí, která nejen byla historickou i principiální podmínkou vzniku vědění a věd tohoto typu, je tzv. pojmovost.

02

Vynález pojmů a pojmovosti nelze upřít starým Řekům. Nikde na světě před nimi ani paralelně s nimi žádní myslitelé v žádné společnosti pojmy a pojmovost nevyalezli, ale všude se pojmovost rozšířila buď přímo pod řeckým vlivem (na příklad v celém starém Římě) anebo prostřednictvím těch kultur, které si ji osvojili přijetím řecké tradice.

03

To vůbec neznamená, že si stačí Řekové, dokonce ani ti nejgeniálnější, byli přesně vědomi, co vlastně dělají, když pojmově myslí, a co to vlastně ty pojmy jsou. Nemůžeme jim to vyčítat, protože po dvou a půl tisíciletích to není tak docela jasné ani nám, jejich dnešním kulturním a myšlenkovým potomkům a pokračovatelům.

04

Něčeho si ovšem přece jenom nejstarší filosofové byli vědomi: byli přesvědčeni, že jdou po cestě spolehlivější, než po jaké chodili a ještě i v jejich době chodí většina lidí. Věděli, že se ten rozdíl týká především způsobu mluvení a ještě spíše myšlení, a teprve druhotně také celkového způsobu chování, jednání a vůbec života. Proto se pokusili onen rozdíl vyslovit za pomoci dvou slov, která vlastně znamenala něco velmi podobného, ne-li totožného, alespoň v běžném hovoru. Ale filosofové dali těmto slovům nový, další význam, tj. spojili je s poněkud odlišným, právě přesnějším a vyostřenějším smyslem – nebo také pojmem.

05

Starší, podle Řeků zastaralý způsob myšlení a vypovídání, nesl název MYTHOS, novější, perspektivnější, „filosofický“ nesla zase název LOGOS. Slovu LOGOS se pak dostávalo dalších „technicky“ zaměřenějších významů, a jeden z nich byl také pojem. Dnes je velmi nesnadné přesně všechno v jednotlivých případech určit, protože jsme stále v nebezpečí, že do myšlení starých Řeků zanášíme prvky myšlení vlastního. To je ovšem nesnáza, která nutně provází i každý rozhovor dvou navzájem si přítomných lidí. A v tom spočívá obrovská vymoženost pojmového myšlení, že je nesrovnatelně vhodnější pro širší až univerzální komunikaci než

jakýkoliv mýtus.

[další kapitoly nenapsány, zůstalo pouze u názvů:]

III. Reflexe

IV. Kdo to je člověk?

V. Události a trvání

VI. Reaktivita

VII. Svět přírody

VIII. Svět dějin

IX. Lidská situovanost

X. Pramen času

XI. Nepředmětné myšlení

XII. Co „býti má“

XIII. Pravda a „to pravé“

XIV. Etika a politika

[1992]

Různé poznámky

Karl Popper se vyslovil, že všichni lidé jsou filosofové (viz článek: Wie ich die Philosophie sehe, ...). Tuto jeho tezi musíme opravit. Především to neplatí o všech lidech v minulosti, protože filosofie jednou vznikla, a předtím prostě neexistovala. Lidé, kteří žili před jejím vznikem resp. před jejím založením, ustavením, filosofy ani být nemohli. K nim bychom mohli ovšem připojit ještě i ty příslušníky lidského rodu, k nimž žádná filosofie ještě nepronikla v takové míře, aby rozvrátila jejich předfilosofické způsoby myšlení (mythos je totiž schopen dosti účinně zmytizovat, tj. remytizovat nejrozmanitější filosofémata a úlomky, střepy již rozvinutých filosofí, pokud jich není příliš mnoho a pokud nejsou v takové vzájemné spojitosti, aby představovaly skutečnou filosofii (a v helenistickém období dokonce docházelo k rozsáhlým synkrezím v podobě filosofických či spíše pseudofilosofických mýtů). A pak tu je ještě jedna nezbytná oprava. To, že v lidských hlavách je plno zbytků, reliktních nejrozmanitějších filosofí, ještě zdaleka neznámá, že se stali filosofové, tj. že jsou schopni filosofovat v plném slova smyslu. To ve svých důsledcích znamená, že ani značné ovlivnění ze strany filosofie (resp. rozmanitých filosofí) ještě neznámá, že došlo k oné reorganizaci a restrukturační myšlení, které je předpokladem (ale i vždy znovu vyvolávaným důsledkem) skutečně filosofického myšlení.

Tím nemá být řešeno, že i v samotné společenské a dějinné skutečnosti je hranice mezi předfilosofickým a nefilosofickým myšlením a myšlením vsutku filosofickým nějak ostrá. Tak tomu není ani v přírodě, kde je někdy velmi obtížné stanovit hranice mezi poměrně mladými druhy, mezi nimiž nacházíme mnoho přechodných forem.

(24. 11. 1992)

[1993]

[různé předmluvy byly roztroušeny v různých souborech, nedá se posoudit, v jakém pořadí vznikly]

6. 3. 1993

Místo předmluvy

Každý filosoficky spis může mít na začátku předmluvu, ale „Úvod do filosofování“ nikoliv. Buď totiž by to byla předmluva nefilosofická, a ta by z podstaty věci byla k ničemu a dokonce na překážku, anebo by byla filosofická, a pak by usvědčovala sám „Úvod“ z nepravdivosti, neboť by uváděla do filosofie už sama, takže by nebyla před-mluvou (před-úvodním výkladem), pokud by naopak nechtěla oslovit již uvedené, tj. ty, pro něž sám „úvod“ bude jen předmětem kritiky a hodnocení (a jimž pochopitelně není předkládán). Už leckterý autor si při psaní předmluvy posteskl, že předmluva je velmi divný útvar, který autor píše až nakonec, ale překládá jej čtenářům jako první, což je na druhé straně pro čtenáře do té míry podezřelý, že předmluvu raději nečtou. To, že jsem místo přemluvy napsal těchto několik řádek, obrátí tuto absurditu v jinou absurditu: nezvyklou krátkostí bude nalákán, aby si přečetl něco, v čem vlastně nic nenajde, ačkoliv jindy nečte předmluvy, v nichž se nejednou najde mnoho zajímavého.

Autor slibuje, že všechno nahradí úvodem k „Úvodu“, v němž zase poněkud pokročilejší čtenář najde vše, takže už samu knížku číst nemusí. Ta je jen pro ty, kterým onen „úvod k Úvodu“ zase tolik neřekne. Tím hodlá autor dosáhnout toho, že druhá velká část potenciálních čtenářů, jimž však kniha není určena, nahlédne do úvodu k Úvodu (a do obsahu), načež knížku odloží. Tím splní svůj (sekundární) účel zase „úvod k Úvodu“.

Kromě velké obce zbývajících, jimž je knížka opravdu určena, tu zbudou ještě takoví, které neodradí vůbec nic, ať už z důvodů jejich skutečné či předstírané profesionality, ať na základě motivů méně počestných (a počestně vypadajících). S těmi nelze pořídit nic, a tak to nechávám plavat. Takže předmluva se nekoná. (Ostatně kdyby vůbec bylo možné v této situaci na nějakou předmluvu pomýšlet, pak jen v dimenzích eschatologických, neboť v takové ideální předmluvě, která by měla říci to nejpodstatnější o tom, co má teprve přijít, by muselo předcházet vše z dějin filosofického myšlení, co dosud čeká na své budoucí uskutečňovatele.)

0 - Úvodem o „úvodu“

Tato knížka je určena především těm, kdo se s filosofií jako oborem teprve začínají seznamovat, a to jak z osobního zájmu (a třeba jen sami), tak zejména ve školách (v závěru studia středoškolského nebo na začátku vysokoškolského, tedy pod vedením a za možné pomoci pedagogů). To však vůbec neznamená, že by někdo mohl očekávat nějaké „uvádění“ na neznámý terén. Každý z nás je od útlého věku „infikován“ nejrůznějšími zlomky a zejména relikty (pozůstatky) starých (a bohužel většinou zastaralých) filosofií ve formě tzv. předsudků. Těmto pochybným zbytkům (reliktům) chybí však to nejpodstatnější, totiž že k nim nikdo nepřichází úsudkem a rozvažováním (pak by jejich zastaralost ani tolik nevadila, protože by v dalším postupu myšlení byla nutně odhalena a snad i překonávána), nýbrž právě jen „nákazou“. I ve filosofickém ohledu můžeme mluvit o jakémsi „imprintačním období“, kdy si s prvními kroky ve „světě“ (v prostředí) jazyka, kam je každý z nás velmi brzo po narození „uváděn“, osvojujeme spolu s jazykem také jakési před-filosofické nebo snad proto-filosofické (počátečně filosofické) myšlenkové přístupy a obraty mysli, ovšem aniž bychom věděli, co to vlastně děláme. Lze mít proto výhrady k názoru, že jsme všichni jako děti byli filosofové, ale že to později bylo vlivem okolí potlačeno. Mít v hlavě nakažlivé filosofické

předsudky má ještě daleko k tomu, být filosofem, to za prvé; skutečné filosofování je vědomá myšlenková aktivita, která má své nároky a náležitosti, jimž dítě nikdy nemůže dostat. Avšak i tam, kde dítě nejen jazykově, ale také myšlenkově začíná experimentovat (a v tom je skutečně vystaveno tlaku okolí, které je ihned „koriguje“), nejde o nic, co by bylo později hodno nějakého navrácení a jakési rehabilitace. To by byl nejspíš zase jen nějaký romantický předsudek, kdybychom měli za to, že filosofie může vycházet z nějakých postojů nebo východisek či přístupů, jichž je schopno malé dítě. To tedy za druhé.

Jedna věc je ovšem nepochybná: již u velmi malých dětí (tak tří až čtyřletých) můžeme pozorovat dovednost a lehkost, s jakou si samy vytvářejí něco jako pojmy (dokonce velmi abstraktní, a teprve později začínají rozlišovat konkrétnější), a to docela po svém a často velmi svérázně. Dospělí se jim pak smějí a děti se ovšem snaží se dospělým přizpůsobit a připodobnit. Občas slyší poznámku: ten náš malý filosof! Tento tlak okolí však vůbec není namířen proti pojmovému myšlení, ale pouze si na dítěti vynucuje, aby se řídilo těmi pojmy, které už jsou zavedeny. Samo svérázné zavádění nových pojmů (které v některých případech může pokračovat i v dospívání a pak v dospělosti – vědci by se bez nových pojmů nadlouho neobešli!) však ještě není filosofováním, ale pouze jeho zásadně významným předpokladem. A není tomu tak jen u dětí. Dějiny filosofie začínají teprve tam, kde došlo k vynálezu pojmů a pojmového myšlení. Máme-li správně porozumět, co se to tenkrát vlastně stalo, a máme-li také porozumět, co to i my dnes stále děláme, když myslíme pojmově, musíme se hned na počátku „uvádění“ do filosofování touto záležitostí alespoň předběžně a v hrubých rysech zabývat.

Už z toho je zřejmé, že nadále nebudeme moci mluvit o filosofii a filosofování tak nedbale, jak se to stalo zejména v poslední době zvykem. Abychom nějak naznačili, že nám nejde o onen módní zvyk (či spíše pazvyk, který ostatně nejspíš zase pomine), nýbrž o skutečnou myšlenkovou disciplínu, ano, o myšlenkovou řeholi, a abychom o tom nemuseli každého vždy znovu přesvědčovat jejím vymezováním a odlišováním ode všeho toho, čemu se „filosofie“ také říká, využijeme možnosti, kterou nám poskytuje pravopis, a budeme vážnou disciplínu psát uprostřed s písmenem -s-, zatímco onomu módnímu užívání podobného slova, jehož význam však nemá se skutečnou filosofií nic společného, ponecháme psaný tvar s písmenem -z-. Nechtě se tedy pro nás za nás mluví a píše o filozofii ekonomické reformy nebo dokonce o filozofii fotbalu (k samotnému problému se věcně ještě vrátíme, neboť je nepochybně možné podrobit např. určitou ekonomickou koncepci nebo i konkrétní ekonomický projekt, určitou ekonomickou politiku apod. kritické filosofické reflexi; a podobně je možno se filosoficky zabývat fotbalem nebo vůbec hrou, hravostí člověka atd.), ale pro jméno disciplíny, kterou se chceme zabývat a které chceme co nejlépe porozumět, si ponecháme klasické psaní FILOSOFIE, a to tím spíše, že se k němu úzce váže dost pozoruhodná interpretace tohoto názvu, jež je zároveň jakýmsi prvním krokem k jedné z možných interpretací toho, čím filosofie vlastně a popravdě jest resp. čím by každá filosofie hodná toho jména být měla.

Filosofování je výhradně myšlenková záležitost; v tom je síla i slabost každé filosofie. Filosofie nemůže sama prakticky napravovat svět, aniž by přestala být filosofií; filosofie však může – a např. podle Emanuela Rádla má nejvyšší povinnost a poslání – být návodem k takové nápravě. Dnes se stalo velmi rozšířenou módou každé takové „napravování“ světa zesměšňovat anebo přímo ostrakizovat poukazem na to, jak ten plán „proměny světa“, s kterou jsme se v tak odpudivé formě setkali, dopadl. Budeme mít příležitost si ukázat, jak ideologickou a tudíž protifilosofickou povahu má takové odmítání každého možného pokusu o nápravu věcí a poměrů, které pro každého, kdo má otevřené

oči a uši (přesněji: otevřenou mysl) zjevně upadly do nepravosti nebo které sice nepravé jsou, ale aniž by to většina lidí zatím prohlédla. Odmítat a dokonce zesměšňovat už jen myšlenku na nápravu může jen ten, komu ta dosavadní nepravost a nenapravenost z nějakých soukromých důvodů vyhovuje. A tento omezený zájem, jemuž je dána přednost před zájmem neomezeným, nebo – jak říká Hermann Broch – zájmem nekonečným, musí být pochopitelně podrobován také a dokonce zejména filosofické kritice.

Filosofické kritice však musí být zejména podrobována filosofie sama, a to znamená také každá ne-filosofie, která se jako filosofie tváří a která předstírá, že je lepší, kritičtější nebo modernější (nebo postmodernější) než ty druhé (zvláště pak než skutečná, pravá filosofie). Sebekritičnost filosofa je přímo konstitutivní resp. spolukonstitutivní složkou jeho filosofování. Nedostatečnou kritičností vůči vlastnímu myšlenkovému podnikání se každý filosof resp. každá filosofie velmi vážně poškozuje, kompromituje a degraduje. Je to však spíše komorní nebo přímo domácí záležitost. Dá-li filosof veřejně znát, jak se projevuje jeho soukromá autokritičnost v jeho aktuální myšlenkové praxi, poskytuje tím různým pseudofilosofickým a pafilosofickým kritikům příležitost k bezpracnému parazitování na tom, co je záležitostí jeho nejhlubšího zápasu. Právě také proto je jednou z nejdůležitějších otázek, co to vlastně je filosofie (neboť i filosofický kritik pak musí nárokům na pravou a celou filosofii veřejně dostát); a je to otázka bytostně filosofická, protože ji pravým a legitimním způsobem může položit jedině filosof, a také pouze filosofové se mohou pokoušet na ni odpovědět. Náleží k základním filosofickým paradoxům, že na tuto otázku nelze odpovědět jinak, než celou filosofii, celou myšlenkově životní cestou filosofa, a to aniž by si kdy mohl říci, že se mu zdařilo definitivně ji zodpovědět.

Tento úvod k „Úvodu“ měl ukázat, čím se budeme v dalším textu zabývat, a také jak. Budeme se pokoušet od počátku filosofovat a maximálně se vyhýbat mimofilosofickému (a tím spíše nefilosofickému) referování o filosofii. Pokud bude řeč „o“ filosofii, bude to filosofická řeč resp. filosofické uvažování o filosofii, tedy – snad – opravdové filosofování. Filosof nemůže a nesmí být nevědoucí, ale filosofování nespočívá ve znalostech a vědomostech. Do filosofování nelze uvádět poučování a vyučování, ale jedině výzvou k společnému vykročení. Tak jako v matematice málo platí znalost vzorečků, když nevíte, jak jich použít (ale znát je ovšem musíte, nebo si je alespoň musíte umět sami odvodit), ani ve filosofii se nestačí „naučit“ formulím z nějakých učebnic. Rozhodující je „naučit se“ filosoficky myslet; a to ovšem zdaleka není jen otázka logiky (přesto si občas připomeneme, jaká závažná chyba to je, že se – klasické – logice po leta nevyučovalo a většinou dosud nevyučuje ani na školách středních, ani na vysokých. Tzv. moderní logika klasickou logiku (někdy zvanou „formální“ nebo „školská“) předpokládá, podobně jako ji předpokládá třeba matematika, a proto ji nemůže nahradit. Daleko nejzávažnější je však logika filosofická, která sice nemůže poskytnout nějaký „základ“ ani logice klasické, ani logice moderní, ale která jediná může „odhalovat“ některé zcela základní předpoklady a principy obojí logiky (a případně i logik dalších; dnes už se mluví o celé řadě různých logik, trochu se tím snad napodobuje různost geometrií), kterých si však ony logiky nejen nejsou vědomy, ale k nimž v rámci své disciplíny vůbec nemají přístup. A i kdyby si nějaký ten přístup přece jen dokázaly zjednat, nemají vlastní prostředky, jimiž by je mohly být jen tematizovat, natož se jimi metodicky zabývat. To však stejně platí pro všechny odborné disciplíny, které se specializovaly na určitý okruh témat a tak přestaly být disciplínami filosofickými (pokud jimi vůbec někdy v minulosti byly), jak si ukážeme v příslušné kapitole.

Cílem knížky není a ani nemůže být udělat ze čtenáře odborníka, ale orientovat jej ve filosofické problematice, pokud to je možné bez odborně technických

znalostí. Jako každá disciplína má ovšem i filosofie své „technické“ nároky, a dokonce nemalé. Slabší duchové však někdy ovládnou určitou techniku, zejména si osvojí zvláštní terminologický žargón, kterému většina lidí nerozumí, a uchýlí se pak do svého odborničení jako do hradu, kam nemá každý (vlastně téměř nikdo) přístup. Přitom filosofická hodnota myšlenek a textů takového „esoterického“ filosofa nebo možná i pseudofilosofa má obvykle pramalou cenu; když proniknete po vynaložení nemalé námahy ke smyslu a pokusíte se tento smysl vyjádřit srozumitelně, zjistíte obvykle, že jde o triviality, a někdy dokonce o vyslovené nesmysly. To však nikterak neznamena, že by se filosof mohl ve své pracovně obejít bez přesného myšlení a vyjadřování, bez důkladné práce, přesných metod a bez domýšlení i těch nejvzdálenějších důsledků toho, co přijímá za své. (I to, co ho napadne a co se mu zdá být třeba i skvělým nápadem, musí filosof přezkoumat a posléze kriticky přijmout za své anebo odvrhnout – nápad nemusí být vždycky správný!) Opravdová filosofie má tedy své esoterické „svatyně“ (zvláště to jsou pracovny, ale také odborní kolegové a někdy i vysoce odborná veřejnost), ale zůstat v těchto „svatyních“ není pro ni nikdy cílem. Oslovovat širokou veřejnost je pro ni nejen nezbytností (protože se bez zájmu společnosti nikdy nemůže obejít), ale bytostným posláním. A ono „uvádění“ do filosofického způsobu myšlení je součástí tohoto poslání.

Předmluva

Každá věda, ba každá lidská dovednost musí počítat s těmi, kdo se teprve rozhodují se jí věnovat, zvládnout ji do jistého stupně a třeba ji snad někdy později posunout i o nějaký krok dál a vykonat tak něco pro ty, kdo přijdou po nás. Jsou obory, které mohou prokázat prospěšnost, uspokojivost nebo zajímavost třeba jen počátečních úspěchů, zatímco k jiným oborům zůstává předpokladem náročné předběžné, ale zdaleka ne povrchní studium jiných oborů. Některé obory lze pěstovat také jen pro radost, a pak mnoho nezáleží na tom, kam to dotáhneme. Někaký sport můžeme pěstovat jen rekreačně, bez úmyslu překonat rekordy; alespoň trochu sportovat by měl snad každý, zejména pokud má jinak málo pohybu nebo se pohybuje příliš jednostranně. Spousta drobných dovedností je užitečná v domácnosti; je také velmi dobré, když si řidič umí opravit drobnější závady, tj. když trochu rozumí stroji, s níž jezdí. Botanikou se můžeme zabývat jen na okrajově, i když se nějaká její část (např. kaktusářství) stane jedním z našich koníčků. Jak tomu je s filosofováním?

Uvádění do filosofického způsobu myšlení musí počítat se všemi možnostmi a také s nejrůznějšími motivy, proč se někdo začne zajímat o filosofii a rozhodne se jí trochu víc zabývat. Některí lidé jsou už od mládí přitahováni filosofií, aniž by ještě vůbec tušili, že to je právě filosofie, která je přitahuje. Jiní mohou být ovlivněni pověstí, kterou filosofie má ve společnosti nebo alespoň v okruhu, v němž se pohybují. (Ta pověst se dost mění jak s dobou, tak se společenskými vrstvami a okruhy; v poslední době byl u nás značný zájem mladých lidí o filosofii překvapením, neboť po té, co byli už na střední škole soustavně odpuzováni druhořadým odvětvím z filosofie, by byl pochopitelnější jejich naprostý odvrát od toho, co jen točtu zavání „ideologií“.) Takoví lidé si ovšem k filosofii najdou nějakou cestu tak jako tak; dobrý, nezavádějící úvod jim může sice vykonat dobrou službu, ale v nejhorším případě se bez něho i obejdou.

Uvést do filosofování (a samo toto „uvádění“ je značným problémem, jak si ještě ujasníme, neboť každý z nás byl uváděn do filosofování zároveň s tím, jak byl uváděn do jazyka) potřebují především lidé, kteří filosofovat vskutku potřebují, kteří filosofovat musí, kteří bez filosofování nemohou dost dobře v životě a ve své práci obstát – a ovšem kteří si toho jsou také více méně vědomi. Ty, kdo mají ve

filosofii zalíbení, bychom mohli ve shodě se starou tradicí nazývat „milovníky filosofie“. Láska k filosofii je sice dobrým, ale nikoliv dostačujícím předpokladem opravdového filosofování. Jak už Platónův Sókratés s důrazem upozorňoval, nestačí jen filosofii milovat, ale je třeba ji milovat správně a opravdově. A už dokonce nemůže jít o jakoukoliv filosofii, nýbrž zase jen o filosofii opravdovou. Ne vše, co se jako filosofie tváří, co jako filosofie vypadá, je už vskutku „pravá“ filosofie. Tak jako v umění musíme rozlišovat umění pravé a zdánlivé, falešné, jakési pa-umění, musíme umět rozlišovat pravou filosofii od filosofie nepravé, od pa-filosofie či pseudo-filosofie. Takové rozlišování je ovšem věcí nesmírně obtížnou, protože nikdy nebudeme mít k dispozici nějaký „metr“, kterým bychom to snadno a bez hluboké znalosti pravé filosofie dovedli „změřit“ a definitivně rozhodnout.

Otázka, co to je (pravá) filosofie, náleží k nejnáročnějším filosofickým problémům. To znamená, že filosofie je sama sobě jedním z vrcholných problémů. Filosofie a to, co ji činí vskutku filosofii, není totiž ničím jednou provždy daným. Z toho plyne, že pravost či nepravost filosofie nemůže být chápána jako její vlastní („inherentní“) kvalita, která na ní může být nalezena a odhalena. To, čím může být filosofie jakoby „zvnějška“ charakterizována, sice vskutku může být odhaleno jako mylné, falešné a zavádějící, ale nikdy nemůže být garantem její pravosti a opravdovosti. V příslušném oddíle si objasníme, proč tomu tak je: filosofie nemohla vzniknout bez pojmů a bez „pojmového myšlení“. A co platí o pojmech, platí proto také o filosofii. Na pojmech lze odhalit jejich nejrůznější vady (ovšem jen některé z nich), ale nikdy nelze říci, že určitý pojem sám o sobě je „správný“ či dokonce „pravdivý“, „pravý“. A tak, jako je pojmů i pojmových staveb mnoho, je i mnoho filosofických staveb, tzv. systémů. Tím se filosofie pronikavě liší ode všech věd, jak si podrobněji ještě vyložíme. Rozlišování mezi filosofii pravou a nepravou nesmí být zaměňováno za náročivost toho či onoho filosofického systému nebo přístupu, s jakou se vydává za jedině správný a pravdivý.

V jistém smyslu si toho někteří filosofové byli vědomi odedávna. Nejstarší filosofický pokus o vystižení povahy filosofie (tj. nejstarší pokus o sebezpočtení filosofie) nám po sobě zanechal jen jakýsi relikv v podobě slova, totiž jména „filosofie“. Poměrně pozdní tradice připisuje ražbu tohoto názvu a příslušnou interpretaci i zdůvodnění Pythagorovi, ale nemáme žádnou jistotu, že právem. První literární dokument onoho pojetí nacházíme až v Platónovi, tedy dosti dlouho poté, co samo slovo bylo již v oběhu. Přesto se pro nás ono slovo i jeho nejstarší interpretace mohou stát závažným poukazem a směrodatným vodítkem i pro naše dnešní filosofické sebezpočtení. Filosofie sama o sobě není ještě moudrostí, ale představuje pouze lásku k moudrosti; sama moudrost je – prý podle Pythagory – vyhražena bohům. U Platóna dokonce najdeme jako rovníčenná slovesa FILOSOFIEIN a FILALÉTHEIN, tedy milování moudrosti a milování pravdy. V tom smyslu můžeme i dnes říci: filosofie nemá a nikdy nebude mít (definitivně a plně) pravdu, ale musí pravdu nanejvýš milovat a být jí oddána, dávat se jí vždy znovu plně k dispozici. Proto také napsal asi nejhlubší český myslitel ve svém filosofickém odkazu, že to vlastně nejsme my, kdo máme pravdu, ale že právě naopak pravda má nás. Pravost filosofie tedy záleží jen z menší části na filosofii samotné; rozhodující je pravda, v jejímž světle se teprve ukazuje, zda jde o filosofii pravdou či nikoliv. Mohli bychom to s jistou básnickou licencí vyjádřit asi tak: nestačí, aby filosof miloval pravdu (a to skutečnou pravdu, ne nějakou „svou pravdu“, tj. svůj výmysl) a aby se opravdově odevzdal jejímu vedení, ale rozhodující je, aby pravda sama v něm našla své zalíbení a aby se mu vyjevovala v podobě výzev, na které jeho filosofování má být odpovědí.

Napsal jsem to nejpodstatnější, k čemu vlastně všechno uvádění bude mířit, hned na začátku a do předmluvy, abych každého předem seznámil s tím, o čem bude

řeč. Pokud někdo už teď ví, že všechno je jinak, nechť přestane dál číst. Tato knížka má uvádět do filosofování a neslibuje, že bude uvádět do něčeho jiného. Zejména neslibuje, že každého naučí, jak silnější důvody učinit slabšími a slabší naopak silnějšími. To by šlo o jinou disciplínu.

V Berlíně, na jaře 1993.

Poděkování

Na sepsání tohoto poněkud nezvyklého „úvodu“ jsem myslel už dávno, ale mohl jsem jej konečně napsat díky vynikajícím podmínkám, jaké mi po pět měsíců poskytoval Wissenschaftskolleg zu Berlin jako svému hostu. To, že jsem jej psal jen ve svých volných (oddechových) chvílích jako vedlejší produkt svého studijního pobytu, svědčí o mimořádné užitečnosti tohoto zařízení. Bylo by velice zapotřebí něčeho podobného také u nás. Jen ten knihovnický servis!

LvH

Tzv. úvody do filosofie bývaly koncipovány zásadně dvojím způsobem, buď na základě systematickém nebo na základě historickém. Ani jeden z těchto způsobů dnes nevyhovuje právě jako „úvod“. Vylíčení systémových souvislostí v podobě „úvodu“ zůstává nutně příliš schematické a nemůže nechat vyvstat a rozvíjet se myšlenky v jejich filosofické závažnosti. Něco podobného sice najdeme také u řady „úvodů“ v podobě historické, ale pak to má zvláštní příčiny (např. pozitivistická redukce dějin filosofie na „fakta“ a na terminologii se někdy dokáže zcela vyhnout samotné filosofii). Hlavní závada tohoto druhého přístupu vyplývá z dějinné situace filosofického myšlení dnešní doby. Filosofie se v současné chvíli ocitá v krizi, protože se zdá být na konci jedné velké myšlenkové epochy a teprve hledá, jakými cestami se napříště vydat. Každý historický úvod však znamená jistý návrat k tomu, co odchází. Vědomí historických souvislostí je obecně a zejména ve filosofii jedním ze základních předpokladů kultivovanosti a kulturnosti. Nicméně je obrovský rozdíl mezi myšlením, které navazuje na to, co už bylo vykonáno, aby v tom mohlo pokračovat, a mezi myšlením, které si je dobře vědomo, jakým chybám a omylům, jež byly staršímu myšlení vlastní, se musí vyhnout, čili které navazuje z distance a radikálně kriticky.

Každý dnešní „úvod do filosofie“ musí pamatovat na nezbytnost kritického odstupu od celé dosavadní myšlenkové tradice, který se stává předpokladem lepšího, v jistém smyslu hlubšího pochopení toho, co vlastně znamenala a co naproti tomu znamená dnes. To s sebou ovšem nese potřebu předvedení nějakého nového východiska, uvedení na novou myšlenkovou cestu. To samo o sobě představuje značně nesnadný úkol, protože to opět svádí k jakémusi přehledu nejvýznamnějších současných filosofických směrů, škol anebo i zatím ojedinělých, ale pozoruhodných a perspektivních individuálních výkonů. Takové přehledy jsou nepochybně – a byly by zvláště dnes u nás – velmi užitečné, ale nikoliv jako uvádění do filosofického myšlení, které by spíše otvíralo nové výhledy, než aby současnou situaci fixovalo do více méně schematického obrazu. Předložená knížka nechce informovat (z dálky) o současném stavu filosofie, ale chce uvádět do problémů, jež jsou pro dnešní filosofické myšlení stěžejní a charakteristické. Nejde tedy o „propedeutiku“ v pravém slova smyslu, nýbrž o iniciaci a stimulaci zájmu o filosofické myšlení, a to zájmu nikoliv z distance, jak tomu je v případě laického zájmu o popularizovaně podané atraktivní momenty nějakých speciálních vědeckých výzkumů, nýbrž zájmu, který má být hned od počátku podchycen a veden k prvnímu kontaktu se samotným filosofováním.

Cílem této knížky tedy není seznamovat čtenáře (většinou mladé) nějakým přehledným způsobem se současnou situací ve filosofii, nýbrž uvést je na cestu filosofování, které je přiměřené dnešní době a které bude schopno jí lépe rozumět než myšlení, které vyrůstalo v obdobích značně odlišných. Teprve na základě takto připraveném bude pak možno přistoupit k historické látce a začít ji zpracovávat způsobem přiměřeným aktuálním úkolům současné doby a také doby nejbližší budoucí. To však už není úkolem „uvádění“, ale předmětem náročných studií, jejichž většina bude muset být teprve podniknuta a sepsána.

(Berlín, 13.2.1993)

Filosofování samo jako myšlenková aktivita je mnohem významnější než jeho „výsledky“. Ve filosofii ostatně vůbec nejde na prvním místě o nějaké „filosofické poznatky“. Později si ukážeme, proč tomu tak ani nemůže být. Aniž bychom chtěli posláni filosofie předčasně redukovat, můžeme už nyní říci, že jedním z nejdůležitějších jejích úkolů je právě všechny takové poznatky (a nejen nějaké „poznatky“ filosofické, ale i závažné poznatky odborných věd) „problematizovat“, tj. vyhledávat u nich a v nich nevyslovené předpoklady, nedomyšlené důsledky, vnitřní rozpory, ale také konflikty a spory, do nichž se dostávají s poznatky jiných, třeba velice vzdálených věd, apod. Nejnáročnějším z těchto úkolů je odhalování mylných (ať už vyslovených anebo dokonce ani dostatečně neuvědoměných) předpokladů, tedy předsudků. Takové předsudky se ovšem mohou týkat nejenom jednotlivostí, ale také celkových přístupů a koncepcí. Žádné opravdové myšlení se bez takových celkových přístupů a pojetí neobejde; a to má dvojí významný důsledek. Především každé odborně vědecké zkoumání je intenzivně soustředěno na svůj předmět, na své téma, a často chápe ono filosofické dotazování jako nepříjemné a dotěrné obtěžování. Chce-li vědec podat nějaký skutečný výkon, nějakou práci, která má dojít uznání odborné veřejnosti, nesmí se rozptylovat zkoumáním svých vlastních myšlenkových předpokladů. Proto je nakloněn se osvědčených východisek a přístupů prostě držet, dokud se zjevně neukáže jejich neudržitelnost. U většiny vědeckých pracovníků se proto filosofové neteší příliš dobré pověsti a zejména se od nich nečeká žádný pro vědu užitečný příspěvek. Na druhé straně si opravdový filosof vždycky uvědomuje, že i on je „dítětem své doby“ a že i on staví své myšlení mnohdy na předsudcích nebo pouhých domněnkách. A to ho nutně vede k tomu, že problematizuje i své vlastní postupy a přístupy. Tím zase jen nahrává vědeckým odborníkům, které takové pochybování o vlastním myšlení chápou nejen jako nejistotu a jakési amatérství (ve srovnání s vlastní profesionalitou), ale jako nevěcnost. A právě tuto záležitost musíme hned na počátku podrobit podrobnějšímu přezkoumání (v kapitole o vztahu mezi filosofií a vědami).

(Berlín, 13. 2.1993, 3:41:55)

Předmluva (na místě „úvodu k Úvodu“)

0.01

V této knížce nenajdete neutrální, filosoficky nezatížené informace o filosofii a o filosofování jako určitém způsobu či stylu myšlení, protože nic takového prostě není možné. Tak, jako nelze nic říci o jazyce bez užití jazyka (a my si ukážeme, že nejde jen o užití jazyka jako nějakého nástroje, ale o jakýsi pobyt, pobývání, bydlení v jazyce – viz x.xx), tak nelze vyložit nic významnějšího o filosofii bez filosofie (nebo alespoň bez pseudofilosofie). Dokud filosofie neexistovala (tj. dokud nebyla vynalezena – neboť si ukážeme, že není žádného „přirozeného“

počátku filosofování), byli archaičtí lidé pochopitelně filosofií nedotčeni, tj. stáli mimo filosofii. Dnes je pro Evropany (a dokonce pro většinu mimo-Evropanů) něco takového vyloučeno. Už jak se malé dítě učí mluvit, dostává se do mocného silového pole nejenom jazyka, do něhož vstupuje, ale také do ještě mocnějšího silového pole filosofování a filosofie.

0.02

To ovšem nikterak neznámá, že už i malé dítě začíná filosofovat. Filosofování má několik (či spíše celou řadu) složek, které jednotlivě samy o sobě nejsou ještě schopny filosofii ustavit. Dítě není ještě schopno filosofovat, protože není schopno reflexe (viz x.xx). Přesto může být a dnes už téměř na celém světě skutečně bývá filosofií ovlivněno. Jak to je možné? Lze to vysvětlit docela jednoduchými příklady: skvrny na Slunci dost významně ovlivňují třeba naše počasí, ale to nikterak neznámá, že se počasí na Zemi nějak podílí na tom, co se děje na Slunci. Pes se naučí přesně rozumět některým slovům (např. povelům), ale to vůbec neznámá, že se naučil mluvit nebo dokonce jen rozumět tomu, co si lidé povídají (nanejvýš zachytne tu a tam nějaké slovo, které pro něho něco znamená, ale třeba vůbec nezaregistruje, že toho slova bylo užito v souvislosti, která popírá nebo vylučuje právě to, o čem jde jemu). Aby člověk nebyl filosofií jen ovlivňován, ale aby dovedl sám filosofovat, k tomu je zapotřebí jisté duševní zralosti (zejména schopnosti kombinovat ohledy k rozmanitým souvislostem), jaké dítě ještě není schopno. (Viz x.xx.)

0.03

Tak dochází k tomu, že každý z nás byl ovlivněn filosofií (či spíše různými filosofiemi) dávno předtím, než si to mohl uvědomovat a než si mohl začít klást otázky, zda má opravdu ve smyslu tohoto ovlivnění dál myslet, anebo zda to je myšlení nesprávné, na které si musí napříště dát pozor a kterému se musí vyhnout. Bylo by totiž těžkou chybou, kdybychom se domnívali, že každé ovlivnění je chybné a že má každý myslet „po svém“. Především platí, že každá filosofie (a také filosofie vůbec) vznikla (byla vytvořena) dějinně, tj. nejenom za určitých historických podmínek a okolností, ale také jako reakce na tyto okolnosti a tedy i jako jisté jejich ovlivnění a proměna, k níž by bez této filosofie vůbec nemohlo dojít. Proto je každé filosofování možné jen na základě navázání na nějakou starší filosofickou myšlenku nebo celou myšlenkovou stavbu.

0.04

K čemu při takovém navázání na nějakou starší nebo i současnou filosofii (která však sama zase musí navazovat na nějakou starší filosofii) vlastně dochází? V každém z nás jsou už od raného dětství nějaké zbytky a zlomky starších filosofií, které pronikly do naší mysli, aniž jsme si to tehdy mohli uvědomit a aniž si to i později dostatečně uvědomujeme. Ve chvíli, kdy se vědomě setkáme s nějakou filosofií, která nás už neanonymně oslovila a na kterou jsme se zaměřili, abychom na ni navázali a něco z ní přejali, dostává se to, čím nás ona nová filosofie oslovuje, s tím, co do nás bez naší kontroly a bez našeho rozhodnutí proniklo, do jistého napětí a přímo sporu. A k něčemu podobnému dochází i později, když už jsme si něco z oné pro nás nové a již neanonymní filosofie osvojili, a najednou jsme osloveni zase jiným filosofem a jinou filosofií. I když jsme už vědomě přijali určitá filosofická východiska a přístupy, i když jsme se už naučili jistým (téměř) filosofickým způsobem pohlížet na svět kolem sebe i na sebe samotné, může se stát (a obvykle se opravdu stává), že se pak setkáváme s jinými filosofickými východisky a přístupy a s jiným způsobem, jak chápat svět i sebe v něm. Myslím, že můžeme teprve tuto situaci považovat za první skutečné setkání s filosofií. Ten, kdo se setkal jenom s jedinou (neanonymní) filosofií, tj. s jediným filosofem

nebo jedinou filosofickou školou, nesetkal se vlastně ještě vůbec s opravdovou filosofií.

0.05

Co z toho všeho vyplývá? Především to, že je velmi nepřesné a nevěcné, mluvit o nějakém „úvodu do filosofie“, protože „ve filosofii“ je už každý z nás od nejtítlejšího děství namočen, jak se jen naučil trošku mluvit, a to ať už o tom ví nebo nikoliv. Ubránit se proti tomu nikdo nemůže, protože je ovlivňován přinejmenším úlomkou nějakých filosofií mnohem dříve, než si toho vůbec může být vědom. My všichni jsme tedy do filosofie již dávno byli uvedeni, ale způsobem, který opravdové filosofii není přiměřený a který jí není důstojný. Ačkoliv se „úvody do filosofie“ vždycky psaly a ačkoliv se jistě i nadále budou psát a publikovat pod tímto názvem, je to název nevhodný a matoucí. Ve skutečnosti má každý autor takového „úvodu“ pamatovat na to, že prvním cílem a úkolem takové knížky je ukázat, jak filosofie pracuje, ne jaké jsou její vedlejší účinky a druhotné výsledky. Všechno nebo téměř všechno, co se lze v „úvodech do filosofie“ a ve „stručných dějinách filosofie“ dozvědět, jsou právě ony sekundární, vedlejší produkty filosofování, ale čtenář se vůbec nepříučí filosofování samotnému. Filosofie však nespočívá především ve svých rezultátech, nýbrž v určitém způsobu myšlení, v nistém stylu aktivní myšlenkové práce. A myšlenkově začít pracovat filosofickým stylem znamená vždycky rozvažovat alespoň o dvou, raději však o více způsobech, jak řešit určitou myšlenkovou nesnáz a jak pokročit dál. Setkání s nějakou opravdovou filosofií bez jakékoli přípravy by mohlo být fatální a dokonce nebezpečné, neboť bychom té filosofii mohli propadnout. Tím by to ovšem pro nás okamžitě přestala být filosofie, jak si hned prokážeme. Již proto je velmi dobré, že ani při prvním setkání s nějakou opravdovou filosofií není nikdo z nás „tabula rasa“, nepopsaným papírem.

0.06

Ještě důležitější než setkání s první opravdovou filosofií je setkání s nějakou jinou, rovněž opravdovou filosofií. Tady prožívá zejména mladý člověk tzv. moderní doby (o tom si řekneme něco podrobnějšího později, viz x.xx) podle své povahy větší nebo menší otřes (a je pravděpodobné, že alespoň něco z toho prožívá i kriticky myslící čtenář, pokud tento šok nemá už za sebou): jak vůbec můžeme mluvit o setkání s několika „opravdovými“ filosofiemi? Cožpak už tím, že jednu filosofii označíme za opravdu nebo pravou, nutně všechny ostatní filosofie nezahrnujeme mezi nepravé nebo alespoň povážlivě problematické? V tuto chvíli nemohu své tvrzení zdůvodnit, protože na to zatím nejsme vůbec připraveni; proto se tímto bodem budeme muset zevrubně zabývat později (viz x.xx). Nyní prostě tvrdím, že k filosofování nutně náleží vědomí, že cesta, kterou se přitom naše myšlení vydává, je jenom jednou z možných. V každém okamžiku musíme být připraveni nejen další kroky svého myšlení zaměřit jinam a jinak, ale revidovat dokonce všechno to, čím jsme až dosud prošli. Jan Patočka, náš největší poválečný filosof, se jednou velmi trefně vyslovil, že filosofie pokračuje (to znamená „jde dál, jde kupředu“) tehdy, když couvá (tedy když jde „dozadu“). Také k jeho myšlence se vrátíme; zde si Patočkova slova připomínáme jen proto, abychom si zdánlivou absurditu filosofování uvědomili jako jeden z filosofických problémů. Ono filosofické „couvání“ spočívá v tom, že ve filosofii zdaleka nezáleží na tom, z jakých myšlenek filosof vyjde, ale na tom, jak plně, do šířky i do hloubky změří jejich smysl a význam a jak pronikavé kontrole a kritice svého vlastního myšlení je vystaví. A právě při této sebekontrolě, při vypjatém úsilí přivést a snad přímo vytáhnout své vlastní myšlenky a svá tvrzení na světlo a dokonce se pokoušet právě tyto vlastní myšlenky a vůbec vlastní východiska

zpochybnit, osvětlit jejich nezdůvodněnost a tím i zranitelnost atd., právě při tom všem nám může neocenitelní služby prokázat jiná filosofie, která se od našeho myšlení pronikavě odlišuje, ale je přitom také k sobě kritická, nevyhlašuje jen svá odlišná stanoviska, ale dává je do souvislosti s jinými svými pohledy na jiné stránky skutečnosti a na jiné skutečnosti, na jiná témata, a vždy se pokouší o jejich zdůvodněné předestření.

0.07

Z toho vyplývá, že k tomu, abychom se naučili smysluplně a platně filosofovat, potřebujeme přinejmenším dvě od sebe odlišné opravdové filosofie (ve skutečnosti jich potřebujeme vždycky několik): po cestě jedné filosofie (přesněji: po cestě jednoho opravdového, velkého filosofa) půjdeme, abychom se mohli naučit myslit v souvislostech (systematicky), do hloubky (princiálně) a vždy zdůvodněně (logicky a vyargumentovaně), zatímco druhé filosofie nám bude velkou pomocí při kritické reflexi všeho toho, co takto filosoficky budeme podnikat. Při filosofování je velice užitečné a dobré mít svého Mistra, svého učitele (i když to není naprosto nezbytné, velká filosofie je bez kritického navázání na nějakou jinou velkou filosofii asi nemožná); nicméně ještě mnohem důležitější je mít svého oponenta resp. mít před sebou dobře přečetného a stráveného myslitele, proti kterému chceme uplatnit a zdůvodněně prosadit své vlastní, nové myšlenky. Také takové kriticky odmítavé chápání jiného, od našeho zcela odlišného způsobu myšlení je jednou z forem navázání na starší (případně i současnou) filosofii, a je to navázání naprosto nezbytné, bez něhož naše filosofování bude mdlé, nanicovaté, nezajímavé, a pokud na něm přžece jen něco významnějšího bude, nebude to nikdy nic základně nového. Vedle filosofa, od kterého se chceme především učit, jak máme filosofovat, potřebujeme vždycky a dokonce snad na prvním místě filosofa, u něhož se můžeme učit, jak filosofovat nemáme, nemůžeme a nesmíme. Tedy nejen myslitele odlišného, ale takového, jehož odlišnost se ve světle našeho filosofického přístupu jeví jako zcela nepřijatelná, jakéhosi filosofického antipoda. Každý filosof potřebuje daleko víc nějakého (byť dávného) odpůrce, než nějakého spojence. To má své hluboké důvody, k nimž se vrátíme v jiné souvislosti (viz x.xx).

0.08

Základní vadou naprosté většiny „úvodů do filosofie“ i stručných a přehledných „dějin filosofie“ je zamlčování nebo dokonce zapírání tohoto ostře se navzájem odlišujícího autorova vztahu k různým filosofům a filosofickým (pochopitelně ještě větší vadou je, když autor takový jasně odlišný vztah k různým myslitelům a jejich myšlenkovým stavbám vůbec nemá, i když jej třeba různými navzájem nespojenými jakoby kritickými poznámkami předstírá). Filosofie totiž nemůže být posuzována jinak než filosoficky; neexistuje žádná instance, která by se mohla na nějakou filosofii (vcelku) podívat a posuzovat ji z nějakého mimofilosofického stanoviska, tj. z pozice pouhého filosoficky neinteresovaného pozorovatele. Usilovat proto o nějakou neutralitu či „objektivitu“ v jakémkoliv výkladu „o“ filosofii je zbytečné a marné. Každý pokud o stanovisko tzv. „filosoficky nepředpojaté“ je založen na sebeklamu a je dokladem toho, že jeho původce a autor si vůbec svých filosofických předsudků a předpojetí není vědom. (Že takové předsudky a taková předpojetí nejsou ještě skutečnou filosofii, ale že to jsou jen zlomky a relikty nějakých starších, obvykle už překonaných myšlenek a pojetí, je jistě možno nahlédnout po tom, co bylo řečeno před chvílí, viz 0.01 a další). To ovšem platí nejen o knížkách „o“ filosofii, ale o všech myšlenkových aktivitách a tedy i o všech psaných projevech vůbec, tedy také o všech výkladech vědeckých. Odhalovat zamlčené nebo zcela neuvědoměné (a proto obvykle vzájemně rozporné) filosofické předpoklady v textech autorů, kteří si zakládají na své

„vědeckosti“, které rozumějí jako žádnou filosofii ani ideologii nezátížené objektivitě, náleží také mezi filosofické úkoly.

0.09

V této knížce tedy nejde o filosofii vůbec, jak je známa z dosavadních dějin filosofického myšlení, ani o filosofii současnou ve všech jejích podobách nebo jen hlavních směrech, nýbrž o jistý způsob myšlení, bez něhož filosofie není a nemůže být opravdovou filosofii (a tomuto filosofickému či filosofii zakládajícímu a rozvíjejícímu způsobu myšlení říkáme filosofování). Takového cíle nelze ovšem dosáhnout, aniž by autor vycházel z určitých filosofických pozic a aniž by se řídil nějakou celkovou filosofickou koncepcí. A není to možné ani bez určitých poukazů k postavám a spíše ještě určitým myšlenkám v dosavadních dějinách evropského (a Evropou poznamenaného) myšlení. Pro čtenáře tu však bude platit jedna důležitá zásada: nahlédnout určité podoby a postupy filosofického myšlení je třeba vždycky odlišovat od toho, na jaký „předmětný materiál“ jich bylo použito. Je možno naprosto odmítnout určité pojetí nějakých skutečností, ale navzdory tomu se lze významně poučit na tom, jak se s oním – v našem pohledu chybně pojatým – materiálem myšlenkově pracuje. V tuto chvíli to možná nezní dost přesvědčivě ani to není dost názorné, ale v dalším budeme mít nejednu příležitost si to předvést a prokázat. Již v nejstarších počátcích filosofie ve starém Řecku to byla velmi závažná okolnost, protože filosoficky orientovaní myslitelé museli nějak pracovat s bohatým materiálem, který byl v lidských myslích ustaven a udržován nejrůznějšími mýty a jejich zbytky. Už to je dokladem skutečnosti, že určité filosofické přístupy a postupy se mohou ukázat jako relevantní navzdory tomu, že byly původně rozvrženy pro materiál, který pro nás ztratil jakoukoliv živou platnost a jakékoliv zdůvodnění.

0.10

Snad už je zřejmější, proč nelze „uvádět“ do filosofie: ve filosofie už každý od dětství jsme, žijeme a myslíme, většinou aniž bychom si to dostatečně uvědomovali. Jde jen o to, abychom ve vztahu k filosofii na tom nebyli jako pes, který se „plete do kuželek“. Je nedůstojné každého člověka, nejenom tedy „filosofa“, aby se do (opravdové) filosofie pletl jako pes do kuželek. To vůbec neznámá, že se každý musí stát přeborníkem na kuželky, tj. – už bez příměru – špičkovým filosofem. Toto není knížka, která by se obracela jenom k těm, kteří se rozhodují nebo se již rozhodli studovat filosofii na vysoké škole nebo se dokonce věnovat filosofii o po ukončení studia celoživotně. Mám dojem (nebo alespoň doufám), že i pro ně tam bude leccos užitečného, k čemu se milovníci filosofie obvykle dostávají až po mnoha letech, ačkoliv by si to měli uvědomovat od samého počátku. Ale jsem spolu s Rádlem přesvědčen, že filosofie má vedle své vysoce náročné stránky odborné také stránku obecně prospěšnou. Co může být pro občanskou společnost naléhavějším úkolem a takřka předpokladem spíše, než když většina nebo dokonce téměř všichni občané se naučí si co nejpřesněji uvědomovat, co to vlastně dělají, když uvažují a myslí a když se domnívají, že něco vědí, když si něčím jsou jisti. Český myslitel, který si podle Patočkových slov vzal demokracii a republiku na svědomí, napsal před šedesáti lety podivuhodnou větu, která zní jako proroctví: „Čím váice bude lidstvo pokračovat, tím více bude filosofie lidovou a tím více bude lidovost jejím ideálem.“ (Em, Rádl, Dějiny filosofie I, str. 2.)

0.11

Co mohou tato slova znamenat jiného než program takového působení filosofů ve společnosti, které se zaměří na to, aby se filosofie stala záležitostí nejširší veřejnosti, ale také soukromým zájmem a snad i zálibou, ne-li láskou většiny

občanů. Víme, jak se schopnost číst a psát stala neodlučitelnou kvalifikací každého člověka, který žije v dnešních pokročilých společnostech, a jak nedostatečné ovládní jazyka a písma je obrovským společenským a ovšem také politickým handicapem. Dnes se začíná mluvit o novém prahu či parametru gramotnosti, totiž o gramotnosti computerové, počítačové. Jsem hluboce přesvědčen o správnosti Rádlova odhadu a o oprávněnosti postulátu z něho vyplývajícího: ani sebeinteligentnější počítačový programátor neví doopravdy a zcela přesně, co to dělá s jeho myšlením a s jeho osobností, když se přizpůsobuje onomu vynikajícímu vynálezu a způsobu jeho fungování. A už vůbec netuší, co to s ním a s ostatními a nakonec s celou společností udělá, aniž by to kdo chtěl a přes počítač naplánoval. Bylo by samozřejmě obrovským nesmyslem spojovat kritický filosofický nadhled (nebo pokus o něj) s nějakou averzí vůči technice nebo vědě, a stejně tak by bylo scestím jej spojovat s averzí vůči počítačům. Jedna věc je však naprosto nezbytná: udržet aktivity tohoto druhu (stejně jako všechny jiné aktivity) pod kritickou kontrolou filosofie, jež se snaží na jic nezapomenout a všechno přivést na scénu, osvětlenou takovým světlem, v němž to je vidět (a slyšet atd.) v pravé podobě. A to znamená ve světle pravdy.

0.12

Aristotelés kdysi řekl, že filosofie je vědou o pravdě. Myslel to ovšem docela jinak, než jak to chápeme po tolika staletích dnes, ale ta formulace má dosud hluboký smysl i pro nás. Ostatně i Aristotelův Mistr a učitel, totiž Platón, chápal filosofování nejen jako lásku a touhu po moudrosti, ale také po pravdě. Možná, že se už brzo ukáže a v obecném chápání prosadí, že otázka po pravdě není pouze jedním z nejvýznamnějších filosofických problémů, ale že to je ta nejhlubší filosofická otázka vůbec (srv. x.xx). Uvést někoho do filosofování je uvést ho na cestu za pravdou, tj. na cestu pochopení skutečnosti nikoliv v perspektivě její technické nebo ideologické či jakékoliv jiné použitelnosti, tedy ani z hlediska jen estetického nebo jen politického, jen etického nebo jen pragmatického, z hlediska jen subjektivního, ale ani jenom objektivního, nýbrž na cestu pochopení skutečnosti v její pravé podobě a povaze, a to znamená ve vztahu k pravdě (nebo ještě přesněji: ve vztahu pravdy k této skutečnosti, neboť teprve ve světle pravdy se nejen vyjevuje skutečnost ve svém pravé podobě, ale své pravé a tedy skutečné podoby teprve dosahuje).

0.13

Mohli bychom tedy říci, že filosofování je takový myšlenkový přístup ke skutečnosti, kterému nejde na prvním místě o to, jak momentálně nějaká skutečnost vypadá, jaká je její „daná“ podoba, tedy jaká „jest“, nýbrž že jí přede vším a nade všechno jde o to, jak se „jeví“ ve světle pravdy, to znamená ve světle toho, jaká „má být“. Ale to bychom už příliš předbíhali, i když také zde bychom jen navazovali na velkého, snad vůbec největšího a nejhlubšího českého myslitele. českého myslitele. K tomu se však na příslušném místě a v příslušných souvislostech vskutku dostaneme. Nyní nám zůstává už je jedině, co je třeba vyslovit ještě předtím, než se pustíme do vlastního filosofování. Jde o to, že by mohla být vznesena námitka nejvážnější, totiž že jsme zatím dost přesně nevymezili, co to vlastně to filosofování a vůbec filosofie jest. Něco sice bylo naznačeno, ale ony náznaky byly povážlivě nedostatečné. Spíše by bylo možno říci, že jsme se přesnému výměru vyhnuli. Vedly nás k tomu opravdu nejvážnější důvody.

0.14

Jistý také jen náznak je možno vidět v poukazu k tomu, že pro (opravdovou) filosofii je mnohem důležitější to, jak ta která skutečnost má vypadat, než jak

právě teď fakticky vypadá. To musí přece platit také pro filosofii samotnou. Filosofie, a to znamená: žádná filosofie a žádný filosof nemohou zůstat u toho, čím filosofování a filosofie dnes jsou, a už vůbec ne u toho, čím v minulosti byli. Správně porozumět tomu, co to je filosofování, znamená se této pozoruhodné myšlenkové činnosti aktivně zúčastnit a pokusit se tak získat si podíl na tom, čím se filosofie stane zítra a pozítří. Zajisté je zapotřebí znát dnešní filosofii, a ovšem také filosofie minulých věků. Ale pro naši dobu je nanejvýš potřebné se pokusit alespoň se pokoušet o první kroky na cestách, jimiž se filosofie budou ubírat zítra. Není snadné to odhadnout nebo dokonce jen uhodnout, není snadné se toho dopídit. Vždycky musíme na sebe brát jisté riziko, že se vydáme nesprávnými cestami. Mnoho filosofujících se obává podniknout takový pokus na svou vlastní odpovědnost a na své riziko, a vždycky se nahrnou tam, kde je momentálně nejživěji a kde je největší proud. V lidské společnosti je to už tak, že si lidé chtějí svou práci usnadnit. Kierkegaard se o tom jednou vyslovil tak, že mnozí lidé se v životě chovají jako nepořádní školáci: místo, aby své úkoly vypočítali sami, opisují je od druhých. Zlidovění filosofie, o kterém snil (nebo které prorocky předvídal?) Rádl, by pak znamenalo zlidovění zvyku, že každý své životní úlohy bude řešit sám, na svůj vrub a na své riziko, a tak se stávat sám sebou a ne pouhou napodobeninou druhých.

I. Člověk a jeho situace

1.01

Filosofování je nepochybně především záležitostí myšlenkovou, a myšlení je lidská aktivita. Bez člověka tedy není filosofování možné; pokud víme, je člověk jedinou živou bytostí, která je schopna myslet takovým způsobem, abychom mohli vůbec jen začít uvažovat, zda to je či není filosofie. Všude tam, kde jde o nějakou aktivitu, musíme se tázat po subjektu této aktivity. Takovým subjektem rozumíme toho, kdo onu činnost provádí a kdo za ni odpovídá. Nejsme zatím připraveni vydat počet ze svého pojetí subjektu a ponecháme si tento úkol na pozdější dobu (viz kap. xx); zatím to je pro nás jen tentativní pojem, spjatý se slovem, které má dlouhou a velmi křivolakou historii a které je zejména pro své etymologické náznaky a matné významové pokyny, pocházející od jeho kořenů i od tradice, která si toho slova používala, dost nevhodné. Ale k tomu všemu se vrátíme.

1.02

Filosofická tradice vždycky spojovala lidství resp. člověctví („bytí člověkem“) s myšlením. Jeden z Aristotelových výměřů člověka jej určuje jako živočicha (nebo zvíře), které má LOGOS. Slovo LOGOS má v řečtině více významů a dodnes je můžeme chápat a překládat celou řadou způsobů. Ve středověku se zdůrazňoval především rozum, latinsky *ratio*, a člověk byl definován jako *animal rationale*, tedy jako rozumný živočich nebo rozumné zvíře. LOGOS však bylo možno překládat také jako slovo nebo řeč; Aristotelův výměř bylo tedy možno chápat tak, že člověk je zvíře, které má (nebo také které drží) řeč, tj. které vládne slovem. (ECHĚIN = míti, držeti, vlastniti, ovládati.) LOGOS ovšem mohl být také výklad, rozklad, ba celá nauka (dodnes končí názvy mnoha věd na -logie, např. biologie, geologie, morfologie apod.). Takže člověk by pak byl ten, kdo má nějakou nauku, vědění, vědu. Později (x.xx) si ukážeme, jak problematické je předpokládat, že člověk jednostranně má rozum nebo řeč nebo vědu atd., neboť vždycky má také rozum, jazyk (nebo řeč), vědění atd. člověka. V každém případě je však ten, kdo určitým náročným způsobem myslí a kdo dokonce filosofuje, totiž člověk, problémem, protože ho známe jen zčásti a povrchně, zatímco dost

nepřesně nevíme, co vlastně dělá člověka člověkem. Budeme-li uvažovat jen o jeho myšlenkové aktivitě, které říkáme filosofování, pak náleží k onomu základnímu problému, co to je (nebo kdo to je) vlastně člověk, také otázka, zda to je vsuktu člověk, který „má“ filosofii, anebo zda to je filosofie, která „má“ člověka. Vždyť to byla přece právě filosofie (jak si to ještě ukážeme), která udělala evropského člověka tím, čím dnes jest.

1.03

Člověk ovšem žije uprostřed světa; mohli bychom říci, že žije „ve“ světě, ale to by nebylo – alespoň v češtině – zcela přiměřené a vystihující. Na rozdíl od zvířete, které žije ve (svém) světě tak, že v něm je jakoby uzavřeno, žije člověk „v otevřenosti světa“. A čeština pro to má zvláštní výraz: „na“ světě. Ještě si ukážeme, proč si je třeba vážit tohoto rozdílu, umožněného naším jazykem: člověk je jenom jakoby jednou nohou vázán svou situací a tedy tím kusem světa, do něhož je *zasazen*, zatímco jakoby druhou nohou přestupuje, *překračuje* jeho hranice a vstupuje do nového, nyní už otevřeného světa. Abychom mohli i slovem, termínem vyznačit, máme-li na mysli uzavřený kus světa, do něhož je živá bytost jakoby zasazena a vklíněna (existencialisté velmi rádi užívali i v případě člověka obratu, který převzali od některých filosofů existence, totiž o *vrženosti* člověka do cizoty světa), ujalo se u nás slovo, označující onen nás obklopující a v sebe uzavírající kus světa, totiž *osvětí*. Osvětí je tedy ten kus okolního světa, který si nějaká bytost osvojila a v němž se zabydlila, v němž zdomácněla.

1.04

„Subjektem“ osvětí je nějaká živá bytost (může to být i rostlina). Můžeme se tázat, jaký je vlastně rozdíl mezi okolím rostliny nebo zvířete a mezi jejím osvětím. Nejlépe si to ukážeme na příkladech. Kámen nebo skála mají také určité okolí, ale nejsou si schopny to okolí nijak osvojit, přisvojit, rozvrhnout po svém, zabydlet se v něm. Kámen proto není žádným subjektem, protože se nedovede ke svému okolí aktivně vztáhnout. A to právě znamená, že si z něho nedovede udělat své osvětí. Řekneme-li, že kámen je umístěn uvnitř nějakého okolí, jsme to my, kdo to okolí ke kameni vztahujeme. Žádný kámen sám o sobě není středem žádného okolí, pokud se na něj my jako na takový střed nezačneme dívat. Naproti tomu každé zvíře (nebo rostlina) je středem svého okolí, a to nezávisle na tom, zda se na ně jako na střed díváme nebo ne. Později si ještě něco dalšího řekneme o vztahu živých bytostí, např. rostlin a zvířat, k jejich okolí a k sobě samotným. Nyní zůstaneme jen u toho, že osvojené okolí je něco jiného než okolí, které stanovujeme a rozvrhujeme my. A dále si připomeneme, že každá živá bytost si osvojuje své okolí po svém, takže jednotlivá osvětí různých živých bytostí, žijících v blízkosti a tedy majících stejné nebo téměř stejné okolí, jsou jednak různá, jednak se navzájem překrývají a prostupují. A taková navzájem se překrývající osvětí nazýváme biotopem nebo biosférou. V rámci takové biosféry nebo biotopu si třeba některá zvířata vymezují svůj tzv. rajón; ten musíme ovšem odlišovat od jejich osvětí, neboť to je širší, rozlehlejší než rajón.

1.05

Bylo by tedy přílišným zjednodušením, kdybychom řekli, že živá bytost je situována uprostřed věcí a jiných živých bytostí, které tvoří její okolí. Tak to může vypadat např. na fotografii, která zachytila momentální rozestavení věcí a živých bytostí na určitém místě, které jsme si sami zvolili. Ve skutečnosti k onomu osvětí živé bytosti, o kterou nám jde, „je“ mnoho skutečností, které vidět buď vůbec nejsou anebo ne na jedné fotografii a pohromadě. Nicméně v tuto chvíli nechme uvedou potíž stranou a uvažujme velmi zjednodušeně okolí resp. prostředí, v

němž se živá bytost vyskytuje (to je také vysloveně problematické označení, ale zůstaňme při něm, protože na této nepřesnosti nehodláme dál stavět). Zatím tedy vidíme, že k situaci resp. situovanosti každé živé bytosti (a tedy také člověka) náleží dvojí, řekněme dva členy: jedním členem je sama živá bytost jako subjekt, druhým členem jsou skutečnosti, které dohromady tvoří okolí této bytosti. Naším dalším krokem bude položení otázky: stačí tyto dvě složky, tyto dva členy k tomu, aby jimi byla situace ustavena? Myslím, že každému je zřejmé, že naprosto nesatačí.

1.06

Především si připomeneme, že musíme rozlišovat mezi okolím, jehož stanovení závisí jen na nás (podle toho, jaký předmět si vybereme za střed onoho okolí), a osvětím, které je ustaveno a strukturováno nějakou jinou živou bytostí jakožto subjektem oné situace. Aktivní úloha oné živé bytosti při ustavení resp. spoluustavení situace nás upozorňuje na to, že na rozdíl od kamene, o jehož okolí jsme mluvili a který se sám na ustavení a strukturování „své“ situovanosti nikterak nepodílel a nepodílí, živá bytost si své okolí aktivním způsobem osvojuje a tak se na ustavení svého osvětí i na jeho proměnách aktivně podílí. Subjekt je zkrátka subjektem svých vlastních akcí. Neexistují žádné akce bez subjektu. Subjekt, který není aktivní, přestává být subjektem, zatímco akce, která není akcí nějakého subjektu, prostě žádnou akcí není. A tak vedle subjektu, bez něhož jakožto nezbytného středu není žádná situace, a bez skutečností, které tvoří okolí onoho středu, jímž je (i bez jakéhokoliv našeho přispění) zmíněný subjekt, je tu ještě další složka, kterou nemůžeme jednoduše převést na první dvě uvedené složky, a nemůžeme ji ani z těchto prvních složek jednoduše odvodit. Touto třetí složkou jsou akce onoho subjektu resp. jeho aktivita. Budeme se nyní muset chvíli věnovat zdůvodnění toho, proč se nemůžeme omezit na to, že subjekt prostě vybavíme schopností být aktivní, a proč musíme jeho akce považovat za další, třetí složku situace resp. situovanosti subjektu. (Zatím jsme ještě nemuseli přistoupit k otázce, čím se situace člověka podstatně liší od situace každé jiné živé bytosti.)

1.07

Rozhodujícím důvodem, proč musíme akce a aktivitu subjektu považovat za zvláštní složku situace, je její pro sám subjekt konstitutivní funkce. Zase musíme odkázat na pozdější důkladnější analýzu (viz x.xx), ale již nyní se můžeme odvolat na běžnou zkušenost. V tenisovém utkání vyhraje, jak říkáme, lepší hráč. Ale jak vzniká tento lepší hráč? Jak vůbec vzniká dobrý hráč tenisu? Nepochybně tím, že nehráč se naučí jednak pravidlům, jednak technice hry, a potom že se stále zlepšuje tréninkem a dlouhou sérií zápasů se stále lepšími protivníky. Není tu tedy napřed dobrý hráč, jehož vlastností je dobrá úroveň hry, nýbrž je to aktivita, která z nehráče udělá hráče a ze začátečníka vynikajícího hráče. Musíme si však při této argumentaci zkušeností být dobře vědomi toho, že jde o lidskou zkušenost. Situace třeba v říši hmyzu vypadá jinak: každý jedinec je vybaven něčím, čemu říkáme „instinkty“ (ačkoliv dost dobře nevíme, jak to pracuje či funguje), jimiž jsou přinejmenším některé aktivity do té míry automatizovány, že se vůbec nezdá, že by se jimi konstitovala individuální povaha hmyzího jedince. To nás vede k tomu, že svou vlastní zkušenost nesmíme generalizovat a že si musíme být vědomi podmíněnosti a mezí těchto konkrétních úvah.

1.08

Vyčlenění akcí jako zvláštní složky situace již na tomto místě není náhodné ani předčasné. Akce představují skutečnost, která nemůže být myšlenkově uchopena způsobem, který je možný a dokonce tradiční v případě rostliny nebo

zvířete (eventuelně člověka), ale také v případě předmětů jejich okolí. O těch všech totiž můžeme uvažovat tak, že sice bereme na vědomí jejich proměny, zejména jejich zrod a růst a nakonec hynutí, ale zůstáváme přitom přesvědčeni, že v průběhu všech těchto proměn a pod nimi zůstává něco trvalého, díky čemuž můžeme mluvit a myslet stále o témž. Strom sice vyrůstá z pecky nebo z jaderka a z malého proutku s několika větvičkami se posléze promění ve velikána, ale je to po celý svůj život „týž strom“. Ačkoliv se vyvíjí ze semene v rozložitý každým rokem kvetoucí a ovoce nesoucí strom, něco na něm, či v něm zůstává totéž a beze změny, takže můžeme říci, že to, co se tu zcela zřetelně mění a vyvíjí, se ve své „podstatě“ nemění a nevyvíjí, ale zůstává identickým. Tímto způsobem myšlení se budeme mnohem pečlivěji zabývat v kapitole xx. Zde si jen chceme poukázat na to, že nic podobného není možné v případě akce. Chceme-li myšlenkově uchopit akci, selhává každý pokus, najít v ní něco, co se po celou dobu nemění a zůstává týmž. Akce totiž není věc ani (nesprávně pochopený) subjekt, nýbrž je to děj, je to událost, byť nesamostatná. Její nesamostatnost se nám zdá umožňovat to neměnné, identické umístit mimo akci samotnou, totiž buď do subjektu akce, nebo do jejího „předmětu“, k němuž míří a s nímž něco podniká.

1.09

Nejvýznamnějším důsledkem rozpoznání, že akci (jako dění vůbec) nelze myšlenkově uchopit jako „předmět“, který se mění pouze na povrchu, zatímco jeho „podstata“ zůstává neměnná (tj. zůstává „stát pod“, jak naznačuje samo slovo pod-stata), je odhalení dosud zanedbávané dimenze skutečnosti, totiž hlavního rozměru času, jímž je budoucnost: akce směřuje nejenom k něčemu, co tu už je, ale také a dokonce především k tomu, co tu ještě není. A toto odhalení budoucnosti jako toho, co ještě není, ale k čemu akce směřuje, bývá obvykle podceňováno a přehlíženo jako něco bezvýznamného, jako jakási málo důležitá okolnost, zatímco jde o záležitost rozhodující povahy. Na tomto místě nám toto konstatování poslouží pouze k tomu, abychom si uvědomili, že také situace, k níž a do níž je každá akce subjektu oné situace zaměřena, má svou budoucnostní dimenzi. To především znamená, že situace sama není ničím trvalým a neměnným, ale že se mění nebo alespoň může měnit. Jedním ze zdrojů její změny je právě aktivita subjektu, bez něhož by situace nebyla situací. A protože je subjekt obvykle situován v rámci svého osvětlení (v případě člověka také v rámci světa), do něhož náleží i řada dalších subjektů, takže jejich osvětlení se s osvětlením primárně uvažovaného subjektu překrývají a prostupují jím, musíme proměnlivost situace chápat jako výsledek četných aktivit, nikoliv pouze aktivity jediného, totiž primárně uvažovaného subjektu. Musíme tedy uzavřít, že situace není žádný stav, že to není rozestavení okolních předmětů kolem subjektu jako jakéhosi předmětu ústředního, nýbrž že to je děj, dění, které nezbytně potřebuje budoucnost k tomu, aby se vůbec mohlo dít. Situace bez budoucnosti prostě není žádnou situací, ale momentálním stavem (ve fotografii se mluví o „momentce“), uměle vytrženým z celkového dění a násilně zbaveným situační dějovosti a tedy proměnlivosti.

1.10

Člověk je jediná bytost, která si toho všeho, co jsme si zatím vyjasnili, může být vědoma. Jinými slovy, je to jediná bytost, která je schopna se vědomě vztahovat k budoucnosti, a dokonce i k budoucnosti poměrně značně vzdálené (a v některých případech dokonce krajně vzdálené). Proto je také jediný schopen se orientovat v situaci, do níž je postaven, nikoliv pouze momentálně, ale s ohledem na větší až i veliké časové rozlohy, a to jak ve směru budoucnosti, tak ve směru minulosti. Všechny živé bytosti se nějak vztahují jak k minulosti, tak k

budoucnosti, ale nikoliv ve svém vědomí a skrze ně. Vědomí a myšlení představuje proto jakousi zvláštní kvalitu, která člověku umožňuje vtahovat minulost i přítomnost do své přítomnosti, tj. zpřítomňovat ji novým, specifickým způsobem. Takovým zvláště nápadným vztahem lidského vědomí k budoucnosti je vědomí smrti, tj. vědomí, že tento můj konkrétní život měl svůj počátek a že bude mít také svůj konec. Heidegger, jeden z největších myslitelů našeho století, proto charakterizoval člověka jako „bytí k smrti“. Je to nepochybně charakteristika velmi jednostranná, neboť člověk si je stejně tak vědom, že se zrodil, a proto bychom jej mohli charakterizovat jako „bytí ze zrodu“ nebo „od zrodu“. A je si vědom také toho, že ještě nějaký čas bude žít a že se musí také starat o to, jakým způsobem bude žít, jakým způsobem má žít – a proto bychom ho mohli charakterizovat také jako „bytí k životu“. Mělo by to nepochybně přinejmenším stejné oprávnění, neboť člověk nejenom žije, ale vědomě se k svému životu – a nejenom k minulému, nýbrž také k příštímu, budoucímu životu – vztahuje a dělá si plány, vědomě aranžuje své chování a jednání, buduje svůj život. A v rámci těchto svých projekcí a plánovaných aktivit ovšem počítá (nebo by měl počítat) také se svou smrtí, zajisté nikoliv, aby ji plánoval, nýbrž aby se na ni připravil. A to vše proto, že je schopen a že se musí a má vztáhnout ke své budoucnosti.

1.11

O celé dosavadní filosofické tradici můžeme říci, že s malými výjimkami a nepatrnými výchyly vyloučila čas a s ním i budoucnost ze svého hlavního zorného pole. Nejstarší filosofové zaměřovali svou pozornost především a někdy výhradně na to, co nepodléhá času, co nevzniklo a nikdy nezanikne, ba – jak to s krajností sobě vlastní vyjádřil Parmenidés – nikdy nebylo a nikdy nebude, ale co vždy *jest*, aniž by podléhalo jakémukoli změně. Ti, co na rozdíl od něho připojují, že se také něco mění, považovali proměnlivou skutečnost za cosi méně hodnotného, ba méně skutečného než to, co trvá bez proměny. Největší vědec řeckého starověku, který jako první vydělil hned několik věd z rámce filosofie a svým způsobem otrásl samotnou filosofii, když z ní s velkou důsledností udělal jakoby zvláštní vědu, které se později začalo říkat „metafyzika“ a která na jedné straně umožnila obrovský rozvoj filosofického myšlení v průběhu následujících víc než dvou tisíciletích, zatímco na druhé straně zatížila toto evropské myšlení těžkými chybami a omyly, které byly postupně opravovány a často nahražovány zase jinými omyly. Nakonec se – přinejmenším v pohledu největších a nejhlubších filosofů konce moderní doby – ukázala naprostá nemožnost na těchto základech a tímto směrem myslet dál, takže musela být vyhlášena definitivní likvidace vnitřně už nesoudržné a i vnějšně se rozpadající metafyzické tradice.

II. O tom, co jest

2.01 Ze zvyku a většinou bezmyšlenkovitě vyslovujeme věty, kde se v různých svých formách vyskytuje sloveso „býti“. Tak třeba řekneme, že *je* dnes venku hezky, že *je* v místnosti teplo nebo zima, že hledaný klobouk *je* ve skříni, že sedm a šest *je* třináct, apod. U všech sloves dovedeme objasnit, co znamenají: vyslovit větu znamená říci ji nahlas, říci znamená sdělit okolo lidem, co si myslíme (nebo co chceme, aby si mysleli, že si myslíme), jít nebo chodit znamená postupně klást jednu nohu před druhou a tak posunovat nějakým směrem své těžiště a vůbec celé tělo, atd. Ale co to znamená, že něco „*jest*“? Ať popisujeme třeba zvíře nebo rostlinu jakkoliv, stále z toho nevyplývá, že vskutku (někdy a někde) *jest*, pokud výslovně neřekneme, že námi popisované zvíře nebo rostlina *jsou*. Co tím vlastně říkáme, když o nich prohlásíme, že *jsou*? Samozřejmě můžeme užít ještě jiných výrazů, např. že *existují* nebo že *se vyskytují*, nesprávně

česky že se *nalézají* apod., ale tím si mnoho nepomůžeme. Co to tedy znamená, že něco *jest*, co to vůbec znamená *býti*?

2.02

Řada lidí, kteří se setkají s touto otázkou (pokud se s ní vůbec někdy setkají), bude asi nakloněna prohlásit: vaše starosti bych chtěl mít. Což sama otázka neukazuje přesvědčivě (ovšem přesvědčivě pro každého, kdo nechce slyšet a rozumět), že filosofování je k ničemu? A že to není jenom předčasná generalizace (tj. že to není jenom nějaký okrajový a bezvýznamný filosofický problém), tohoto dokladem je skutečnost, že se filosofové touto otázkou již po věky skutečně zabývají. Aristotelés dokonce řekl, že tu je základní filosofická věda, která se zabývá *jsoucím* jakožto *jsoucím*, nebo – jak to také můžeme přeložit – *jsoucím*, pokud *jest*. Mnohem později dostala tato filosofická „věda“ (lépe jen disciplína) jméno *ontologie* (neboť *jsoucí* či *jsoucno* se řecky poví TO ON, zatímco *býti* se řekne EINAI). Jestliže je možná celá disciplína, která se zabývá tím, co *jest*, pokud to *jest*, pak to přinejmenším z filosofického hlediska musí být problém nejenom zajímavý a rozsáhlý, nýbrž také mimořádně závažný. V čem hlavně spočívá jeho důležitost?

2.03

Mimořádná aktuální závažnost zmíněného problému je dána současnou myšlenkovou situací, v níž se dnes ocitají všichni, kdo byli a jsou nakaženi řeckým způsobem myšlení, o němž se nejčastěji mluví jako o metafyzickém. Chtěl bych hned na tomto místě upozornit, že to záleží na tom, jak onu „metafyziku“ chceme chápat. Termín totiž sám o sobě buď neříká nic nebo jen velmi málo (to málo je založeno na etymologické příbuznosti termínu s jinými slovy, jejichž význam nám není cizí). V češtině nemůže slovo „metafyzika“ vyvolávat žádné náznaky významu, protože jde o slovo řecké. Etymologické souvislosti tu může rozpoznávat pouze ten, kdo alespoň trochu zná řecky. Ale celá věc není vůbec jednoduchá. Už ve starém Řecku byly potíže s jedním slovem, totiž FYSIS, a později k tomu v době helenistické (a zejména ve středověku) přibýly potíže s předponou META- a s její dodatečnou filosofickou interpretací. Termín „metafyzika“ totiž původně vůbec neměl žádný filosofický, nýbrž jen knihovnický význam (traduje se, že jím Andronikos z Rhodu označil soubor Aristotelových spisů, zařazený za jeho Fyzikou – FYSIKÉ AKROASIS). Soubor takto označený se zabýval otázkami, které v Aristotelově pojetí náležely do tzv. první filosofie. Ta se podle něho týkala zkoumání (přesně „vidění“ – THEORIA) „prvních počátků a příčin“. Pod vlivem Parmenidovým byly počátky (ARCHAI), prvky či elementy (STOICHEIA) a u Aristotela také první příčiny (PRÓTAI AITIAI?) chápány jako neproměnné, zejména pak nevzniklé a nezanikající.

2.04

Podle nejstarších filosofů bylo možno mluvit o FYSIS jen u takových *jsoucen*, která vznikla (narodila se a vyrostla) a potom (v naprosté většině případů) uhynula. Zase nám to napovídá etymologická příbuznost slova FYSIS se slovesy FYEIN (= roditi) a FYESTHAI (medium, = roditi se, růsti). V tom smyslu tedy ani počátky a prvky, ale ani první příčiny neměly žádnou FYSIS a fyzika (ve smyslu pozdějším, totiž Aristotelově, který ovšem o FYSIS chápal už jinak) se jimi nemohla zabývat. Proto bylo třeba teoretickým zkoumáním *jsoucen*, která nevznikla a nezanikají, pověřit jinou „vědu“. A právě pro tuto vědu se zdál být název „metafyzika“ velice vhodný, i když byl původně ražen pro docela jiné cíle než pro charakterizování nějaké vědy. Pod vlivem křesťanství, jež zase bylo ovlivněno pozdním vývojem helenistického myšlení, došlo však v chápání „metafyzických“ skutečností k významné změně. Zatímco pro staré Řeky bylo to, co se neměnilo, *pod* tím, co se

proměňuje, nyní bylo chápáno jako to, co zůstává v neproměnnosti *nad* každou proměnlivou skutečností. Ještě u Tomáše můžeme najít přesnější překlad řeckého METAFYSIKA do latiny jako *transphysica*, ale protože se jako překlad slova FYSIKON (ev. TA FYSIKA) ujalo slovo *naturalis* (ev. *naturalia*), metafyzické skutečnosti se chápaly a byly interpretovány jako skutečnosti *supranaturální*, tedy *nad-přírodní až nadpřirozené*. Proto se také nejvýznamnější a vlastně nejvyšší metafyzickou disciplínou stala *theologie*, neboť Bůh byl ztotožněn s Aristotelovou první příčinou, prvním hybatelem všeho, který však sám zůstává *nehybný* (*primum movens, sed immotum*).

2.05

V průběhu dějin evropského myšlení tak došlo k jakémusi kompromisu mezi dvěma extrémními vizemi světa, jež byly v nejstarších dobách filosofických počátků zastávány dvěma největšími předsókratovskými mysliteli, totiž na jedné straně Hérakleitem, na druhé pak Parmenidem. Stručně a zjednodušeně řečeno, Hérakleitos zastával pojetí, že ve světě není nic neměnného (*PANTA RHEI* = všechno teče, tj. všechno se proměňuje), zatímco Parmenidés naopak trval na tom, že se nemění nic, že veškero je zároveň jedním (*HEN KAI PAN* = jedno a všechno) a že neexistuje (tj. není *jsoucí*) ani minulost, ani budoucnost, ale že ono jedno a veškero je vždy teď, vždy přítomné (později se tomu v trochu odlišných souvislostech říkalo *aeternum nunc* = věčné nyní). Všichni mjyslitelé po Parmenidovi se pokoušeli najít nějaký kompromis mezi oběma extrémními filosofickými pozicemi, z nichž žádná se nejvíce báýt dostatečně přijatelnou, ale obě naproti tomu v něčem skutečnost postihovaly. A tak se od sebe odlišily dvě sféry skutečností, dva světy *jsoucen*, totiž svět *jsoucen neměnných* a svět *jsoucen proměnlivých*. Neměnná byla *jsoucna rozumová*, zatímco zprávy o *jsoucnech proměnlivých* nám prý zprostředkují smysly. Odtud rozpolcenost poznání na poznání rozumové a na poznání smyslové nebo také zkušenostní, empirické. I když to neplatí úplně přesně, lze říci, že na evropském kontinentě se dlouho uplatňovala převaha zájmu o rozum a skutečnosti rozumové (rozum = *ratio*, odtud *racionalismus*), zatímco filosofie anglosaská, která z ostrovní říše pronikavě ovlivnila myšlení zejména ve Spojených státech, zdůrazňovala na prvním místě zkušenost (empirii, odtud *empirismus*) a smysly (*sensus*, odtud *senzualismus*).

2.06

Vývoj evropského filosofického myšlení je zvláštní a přímo podivný v tom, že oba hlavní myšlenkové proudy opětovně vedly k subjektivismu, tj. že žádný z nich nemohl najít spolehlivý způsob, jak odůvodnit předpoklad, že našemu vědomí, myšlení, našim duševním stavům a hnutím odpovídá něco skutečného, na naší subjektivitě nezávislého. Nepochybně se vyskytovala v průběhu dějin celá řada myslitelů, kteří s tzv. reálným světem věcí naprosto vážně počítali; vůbec nelze prohlásit, že všichni byli subjektivisty. Jde tu jen o to, že tento problém nebyl myšlenkově uspokojivě zvládnut. To samo sobě musí pozornějšího myslitele vést k přezkoumání zdrojů či kořenů této povážlivé situace. Tak např. se obecně má za to, že zakladatelem evropského subjektivismu je karteziánismus. To musí být pro každého, kdo se teprve prvními kroky dostává k filosofii a k jejím dějinám, neobyčejně překvapivé, neboť Descartes mluví o dvou (konečných) substancích jako o „věcech“, a věc se latinsky řekne „*res*“: jedna substance se u něho nazývá *res extensa* (věc rozprostraněná), druhá substance *res cogitans* (věc myslící). Obě jsou tak skutečné, jako ona jediná substance nekonečná, jíž je Bůh. Neméně překvapivé jsou výtky adresované empiristům, že vlastně škrtají samotnou skutečnost a že ji nahražují rozumovou kombinací základních smyslových dat (obvykle tzv. bezprostředních), jež nesou různé názvy, z nichž nejznámější jsou

„počítky“. Jak je možná, že odmítání spekulace a důraz na zkušenost může vést k takovému subjektivismu, jaký nacházíme třeba u Berkeleye? Jak je možné, že jeden z největších a nejvlivnějších duchů evropské filosofie rezignuje na možnost poznání „věci o sobě“ a otevírá tak vlastně cestu agnosticizmu, a to právě na přísně rozumových základech?

2.07

Tyto problémy nebezpečně vykolejily naše úvahy a odchýlily je od zamýšleného směru. Museli jsme se jich nicméně alespoň dotknout, aby našim dalším krokům nebylo možno vyčítat naivnost a nekritičnost. Chceme totiž vyjít z předpokladu skutečně s naivním poněkud příbuzného (ostatně jsme to už udělali, když jsme mluvívali o tom, že nejen člověk, ale každý subjekt je nějak situován v určitém okolí, které není jeho výkonem ani výtvozem. Zvláště pak novodobý vědecký přístup ke světu byl dlouho a bytostně spjat s přesvědčením o objektivitě všeho skutečného (a často i skutečnosti všeho objektivního). Teprve v druhé fázi modernity byla postupnými útoky stále víc napadána objektivita zejména nejvyšších hodnot (jak o tom mluvil Nietzsche), ale později všeho vůbec. Pro toto „moderní“ myšlení je charakteristické, že popíráním a vyvracením objektivit se jeho přívrženci domnívali popírat samu skutečnost toho, čeho objektivita ve světle kritiky neobstála. Tato zajímavá okolnost prozradila, že moderní myšlení dovedlo metafyziku způsobem kritiky a odmítání jen do jejích krajních důsledků, jež v ní byly obsaženy odedávna. Jestliže Nietzsche odhalil jako podstatu modernity nihilismus, pak lze dost zřetelně rozpoznat, že tento nihilismus byl umožněn a dokonce založen samotnou tradiční metafyzikou a dokonce již jejími předsókratovskými počátky. Můžeme-li základní tezi metafyziky formulovat jako přesvědčení (případně předsudek), že pravá skutečnost je ta, která tu jako nevzniklá byla od nepaměti resp. odevždy a která jako nazanikající to bude provždy, tedy že pravá, plnohodnotná skutečnost ne trvalá, neproměnná, věčná, pak muselo být jen otázkou času, kdy bude rozpoznáno, že v tomto světě (a tím míníme veškerenstvo) nic neměnného a trvalého není.

2.08

Otázka tedy dnes stojí následovně: musí nutně popření jakéhokoliv neměnného, věčně trvalého jsoucna znamenat, že vůbec nic není? Budeme nadále trvat na tom, že o tom, co se mění, není žádná věda možná, jak to řekl Aristotelés? Na tuto otázku už celá řada myslitelů dala svou zápornou odpověď a doložila ji pozitivními pokusy o jakousi „novou metafyziku“. Dva velké filosofické proudy, které ovládly velkou část evropského a amerického myšlení asi tak od třicátých let našeho století, zejména však po druhé světové válce, se tomuto problému zprvu vyhýbaly (ať už proto, že o něm nevěděly nebo spíše nechtěly vědět) a tak dosvědčily, že vlastně stále ještě náleží k odcházející epoše. Fenomenologie otázku „reálného světa“ (jak se tomu dříve říkalo) prostě vyloučila před závorky, na ni navazující filosofie existence a později existencialistická filosofie se obrátily zády k celé přírodě (podobně i nepodobně jako údajně kdysi Sókratés), a analytická filosofie si stále počíná jako geometr, pracující „omezenými prostředky“. Leccos se zdá nasvědčovat tomu, že stojíme před novou vlnou něčeho, čemu se kdysi říkalo „kritický realismus“, ale čemu se dnes a zítra bude muset říkat jinak, protože slova realismus a res byla v důležitých směrech zkompromitována (neméně než PRAGMA).

2.09

Filosofie dneška a zejména zítřka stojí před závažným úkolem: ustavit a vypracovat myšlenkové způsoby, jak pochopit to, co jest, jako dění. Velkou práci v tom směru udělal A.N.Whitehead, který – poučen vývojem moderní fyziky –

filosoficky skoncoval s každou představou neměnných „atomů“ jako posledních částíček, z nichž se „skládá“ svět (a to bez ohledu na to, jak je nazveme, neboť to, že atomy, jak jim dnes rozumíme, jsou komplikované a tedy rozdělitelné anebo rozbitelné struktury, je už obecně přijato a známo), a obrátil svou pozornost jiným směrem. Základní jednotkou v ustavení světa tedy nejsou částice (ani nic příbuzného nebo analogického), nýbrž události. Způsob, jak se pokouší pochopit svět jako postavený na událostech, nemusíme a ani nemůžeme přijímat bez výhrad, ale nikdo nemůže popřít, že je vysoce inspirativní. Nás na tomto místě bude zajímat jen několik málo konsekvencí, které ze samotné myšlenky resp. z pojetí události vyplývají, pokud jde o to, jak taková událost *jest*. Abychom mohli mluvit co nejpřesněji a tedy také co nejpřesvědčivěji, musíme si upřesnit některé již užívané termíny ve smyslu, který bude užitečný pro další výklad, a kromě toho zavést některé termíny nové (což vzbuzuje u mnoha lidí nevěru a odpor, jedno nebo druhé, nebo také obojí).

2.10

Když chceme upřesnit, co tím vlastně míníme, když řekneme, že určitá událost *jest*, ukáže se, že jedno z dvojího: buď máme na mysli momentální, aktuální stav události, anebo událost celou. Můžeme si to přiblížit třeba na příkladu nějakého stromu, třeba oné velké jabloně na zahradě. Tento strom *jest* už 18 let stár, ale momentálně *není* kvetoucí, ačkoliv každým rokem bohatě kvete, ani *není* obtěžkán množstvím jablek, dokonce *není* ani olistěn, protože je leden a strom je bez listů. Co tedy znamená, že tento strom *jest* listnáč, když nemá žádné listy, nebo že to *jest* strom ovocný, když nemá žádné ovoce? V jakém smyslu to vůbec *jest* jeden strom, když někdy na počátku z jádérka vyrostlo pláň, z něhož dnes zůstal jen spodek kmene, zatímco horní jeho část se všemi větvemi, občasnými listy, květy a plody náleží vlastně jinému stromu? Ale je tomu tak opravdu, že vršek jabloně je vlastně částí jiného stromu, který eventuelně už uhynul? Na tomto příkladu je vidět především rozdíl mezi aktuálním stavem stromu (nejenom jeho vzezřením), ale také to, že život stromu vcelku není integrován nějakou neměnnou podstatou, nýbrž že to je sjednocená událost, která má nějaký počátek, průběh (který může znamenat obrovské změny, např. že na mladý stromek je naroubován roub jiného jedince, takže životní historie srostlého celku se bude pronikavě lišit od původního zacílení) a posléze konec.

2.11

Platí-li, že uvažovaný strom *jest* listnáč, ale že aktuálně (momentálně) *není* olistěný, znamená to, že sloveso *býti* má dvojí různý význam, který musí být přinejmenším pro filosofické účely odlišen (v praxi lidé poznají ze sovislosti, který z obou významů je právě aktuální, který z nich je *míněn*). K terminologickému odlišení obou významů použijeme dvou již existujících slov, z nichž jedno žije sice jen na okraji jazykového úzu, ale jako slovo není snad nikomu cizí (problémy by mohly nastat jen při objasňování, co znamená, co jím je míněno, ale takové potíže by mohly stejně tak nastat v případě prvního slova, které je mnohem frekventovanější). Máme-li při užití slovesa *býti* na mysli celý život stromu, tj. strom jako celek, jako celkovou životní událost řekněme od vyklíčení semene až po zánik živého stromu, budeme mluvit o *byti* stromu. Naproti tomu v případě, že chceme mluvit o právě aktuálním, momentálním stavu stromu (a tu nemusíme mít na mysli žádný „bodový okamžik“, jak se k tomu ještě vrátíme), budeme mluvit o *jsoucnosti* stromu. (Později si zavedeme ještě jeden termín, který sice není žádným novotvarem, ale kromě odborníků jej všichni budou vnímat jako cosi cizího, i když jej každý může najít v Jungmannovi, totiž *jestota*. Věcný výklad si uvedeme, až k tomu bude připravena situace a vhodný kontext.)

2.12

Po tomto značně závažném rozlišení, jak uvidíte, se můžeme vrátit ke svým původním, mnohem abstraktnějším úvahám. Ontologii jsme na počátku ve shodě s Aristotelem charakterizovali jako filosofickou disciplínu (nebudeme už říkat „vědu“), která se zabývá *jsoucím jakožto jsoucím*. To bylo vždycky interpretováno v tom smyslu, že ontologie se nezabývá jsoucím po všech stránkách, nýbrž jen potud, pokud *jest*. Protože však jsme si ukázali, že ono „pokud *jest*“ lze chápat ve dvojím smyslu, musíme vyjasnit, zda se ontologie zabývá jsoucím ve smyslu jeho *bytí*, anebo jen ve smyslu jeho (okamžité) *jsoucnosti*. Právě na tuto otázku s naprostou jasností odpověděl pouze jediný z filosofů, a to s takovou bezohledností k souvislostem a možným důsledkům, že tím očaroval celé generace filosofů, kteří ovšem už tak bezohlední nemohli a ani nechtěli být, protože by už nemohli dál filosofovat. Parmenidovo řešení znamená totiž konec filosofie. To, o čem se mluví v posledním asi čtvrtstoletí jako o možném (nebo podle některých již skutečném) konci filosofie, nastalo už před půl druhým tisícem let: filosof, který odpoví na jedinou otázku (kterou si ovšem takto nekladl, ale to není důležité) zablokoval další cestu, tj. každý další život v tomto směru filosofickému myšlení. Zároveň nám tento příklad ukazuje, co se v takovém případě stane. Filosofování se tu zachová podobně, jak to známe u všeho živého: najde si jinou cestu, ba jiné cesty. Zkouší, kudy prorazit dál v situaci, která se někdy dost dlouho jeví jako chaotická a bezvýchodná. A nakonec východisko najde. Nejnajde-li je a troskotá-li ve svém úsilí, jiní myslitelé se budou pokoušet najít cestu dál a k čemusi vyššímu či hlubšímu, až se to některému z nich (na nějaký čas) podaří. Právě o tom nás poučují dějiny filosofování.

2.13

Co vlastně řekl Parmenidés? Prohlásil v tom bodě, o který nám jde, že jsoucí vždy *jest* (což ještě zůstává v rámci dvojnáčnosti), že nikdy nebylo a nikdy nebude (a to už je jednoznačná *jsoucnost*). Uvedme to plně do souvislostí, které nás právě nejvíc zajímají. Strom (nebo živočich, a také člověk) se rodí, vyrůstá, proměňuje se, stárne a nakonec hyne. Ontologii (v Parmenidově smyslu, kdyby byl býval o nějaké ontologii mluvil) nezajímá tento proměnlivý život stromu, nýbrž strom, jak je teď a zde, tj. bez jeho minulosti a bez jeho budoucnosti, jenom v jeho momentálním stavu, v jeho okamžitém vzezření, tedy v jeho *jsoucnosti*. *Bytí* stromu je zanebáno, opomenuto, dokonce popřeno. Na jeho místo je postavena věčná a neměnná *jsoucnost*, která ovšem nadále nese jméno „*bytí*“, jenže – alespoň z našeho hlediska (ale také z hlediska mnoha dnes směrodatných filosofů) neprávem.

2.14

Jaké tedy budou naše závěry, pokud jde o *bytí* a *jsoucnost*, a také pokud jde o ontologii? Filosofie nemůže jít a také nešla a ani v budoucnosti nepůjde cestou Parmenidovou, protože to vlastně není cesta, nýbrž necesta, scestí, slepá ulička, byť sebelákavější a sebevíc slibující. Ti filosofové, kteří jasně a zřetelně nahlédnou, že žádná *jsoucnost* nějakého *jsoucna* nemůže být tak zajímavá a tak důležitá, abychom se přestali starat o jiné *jsoucnosti* téhož *jsoucna* (a kteří tedy připustí, že *jsoucno* je událostným celkem, v němž dochází k vystřídání celé dlouhé série *jsoucností*, takže omezit se jen na jednu nebo na některé z nich znamená *jsoucno* redukovat na jednu jeho část nebo složku), se nutně musí starat nejenom o *jsoucí*, pokud *jest*, ale v jistém rozsahu také, pokud *není* (ve smyslu *jsoucnosti*). Fakticky to ovšem nejen filosofové, ale všichni lidé (a dokonce i nižší živé *bytosti*) vždycky dělali a nadále dělají, ale filosofovat znamená myšlenkově analyzovat, osvětlit a pojmově uchopit to, co beztak a třeba nevědomky podnikáme, tedy bez asistence a kontroly filosofického typu vědomí, aniž bychom řádně a co nejpřesněji věděli, co vlastně všechno děláme, jaké to

má (nevyslovené, dokonce původně nedohledné) předpoklady - a jaké to má perspektivy, důsledky a následky.

2.15

Když se ovšem rozhodneme zabývat se bytím jsoucen v onom časově rozlehlém, rozměšrném smyslu, kdy bytí jsoucna je časově koextenzivní s celkem života (či trvání) onoho jsoucna, rozhodujeme se - v onom parmenidovském smyslu, ale proti Parmenidovi - zabývat se jsoucny nejenom, pokud jsou, ale také pokud nejsou. Takto formulováno to ovšem představuje zvrát mnohem radikálnější, než by se mohlo zdát nefilosofům, ale dokonce dohlédnou mnozí filosofové. Není tomu tak proto, že by nebyli dost bystří a duchaplní, nýbrž především proto, že nepodrobili důkladné reflexi a revizi některé předsudky, které stále ještě sdílejí se starými filosofickými tradicemi. A právě proto, že je třeba přinejmenším nějaký čas na tento nezbytný radikální zlom ve filosofování zdůraznit a podtrhnout, dáme přednost před zavedením termínu ne zcela nového, ale až dosud filosoficky podezřelého a považovaného za hrubě pochybný. Budeme-li nadále názvu *ontologie* užívat pro tu disciplínu, která se bude zabývat jsoucím pokud *jest* (a tedy nikoliv, pokud *není*), musíme ustavit další filosofickou disciplínu, která bude chtít a která také bude schopna se zabývat jsoucím i potud, pokud *není*. To je třeba blíže objasnit, aby bylo zřejmé, že v jistém smyslu tato nová disciplína h bude v sebe zahrnovat z větší části také ontologii. A protože ontologie odvozuje své jméno od jsoucího (TO ON), bude nejlépe odvozovat jméno oné nové disciplíny od nejsoucího (TO MĚ ON). Budeme proto onu disciplínu nazývat méontologie (původně jsem to začal psát bez čárky jako meontologie, ale někteří korektoři to začali opravovat na neontologii, což byl pochopitelně nesmysl a malér).

2.16

Vrátíme-li se k příkladu jabloně na zahradě, můžeme si docela dobře a přesně uvědomit, že to, co tam teď stojí (tedy nejenom, co tam vidíme, co se tam ukazuje či jeví), je jenom jedna část, jedna složka, jedna krátká etapa v životě celého stromu. A zároveň si můžeme stejně jasně a zřetelně uvědomit, že celá minulost stromu, tj. ta část jeho života, která už uplynula a tedy *není*, se vůbec nepropadla do nicoty, že se nestala nicotou, i když *už není*. A není-li takovou generální či absolutní („metafyzickou“) nicotou minulost stromu, nemusí jí být a není jí ani jeho budoucnost, která tu *ještě není*. Důležité je jen jedno: musíme vědět, že ona široká, nepřehledná a nepochybně navždy nedohlédnutelná oblast toho, co není, „je“ velice strukturována, a že se tedy musíme v tom, co *není*, umět dostatečně orientovat, abychom byli s to dobře rozpoznávat, co z oné pro nás zdánlivě chaotické spousty (množiny) *nejsoucího* náleží ke zkoumanému jsoucnu a co naproti tomu buď k jiným jsoucňům nebo k žádnému jsoucnu (a ještě v jakém smyslu k nim náleží nebo nenáleží atd.).

2.17

Je-li každé jsoucno událostí, událostným děním, pak je zřejmé, že ve svém celku (ve smyslu *bytí*) daleko spíše *není* než *jest* (ve smyslu jsoucnosti), neboť třeba naše vlastní osobní minulost a ještě nenastalá budoucnost „kvantitativně“ převažují nad naší momentální *jsoucností*, tj. právě aktuální přítomností. Tento náš závěr a toto naše nahlédnutí je jenom dokladem, jak jsme se vymkli onomu očarování, jímž zapůsobil Parmenidés na desítky generací filosofů. Parmenidés totiž trval na tom, že jsoucí vždycky *jest* a že nikdy nedochází k tomu, že by *nebylo*. My naproti tomu vidíme, že každé skutečné (tj. ne pouze vymyšlené) jsoucno naprosto převážně *není*, zatímco vskutku (aktuálně) *jest* pouze a výhradně v jedné jediné ze svých četných *jsoucností*. A tato jediná aktuálně

jsoucí jsoucnost okamžitě pomíjí, tj. přechází do souboru ostatních již minulých jsoucností a je vystřídána jednou ze jsoucností dosud budoucích (ještě nenastalých), která se tak z *ještě nejsoucí* mění ve *jsoucí*, aby se rychle opět stala *už nejsoucí*. (To, co s obrovskou jasností vyjádřil Augustin, pokud jde o čas, platí o událostném dění mnohem spíše než o čase.)

2.18

Tak jsme dospěli k tomu, že navzdory návykům a zvyklostem a navzdory běžnému dojmu, že to je zbytečné a dokonce nesmyslné myšlenkové hračkaření, otázka po tom, co *jest* a co to vůbec znamená *býti*, je otázkou vážnou a že méontologie spolu s ontologií představují nesmírně důležitou filosofickou disciplínu, která nemůže být ani zanedbávána, ani nahrazena nějakým zjednodušujícím (např. tradičně metafyzickým) výkladem. Ustavení a rozvíjení méontologie a zejména méontologického přístupu ke skutečnosti se v dalších výkladech ukáže jako významné otevření nových cest, jež nám snad dovolí překonat některé dosavadní myšlenkové nesnáze, z nichž celou řadu ještě poznáme.

Cílem knížky není udělat ze čtenáře odborníka, ale orientovat jej ve filosofické problematice, pokud to je možné bez odborně technických znalostí. Jako každá disciplína má ovšem i filosofie své „technické“ nároky, a dokonce nemalé. Slabší duchové ovládnou nějakou techniku, zejména si osvojí určitý terminologický žargón, kterému většina lidí nerozumí, a uchýlí se do svého odborničení jako do hradu, kam nemá každý přístup. Přitom filosofická hodnota myšlenek a textů takového pseudofilosofa má obvykle pramalou cenu; když proniknete po vynaložení nemalé námahy ke smyslu a pokusíte se tento smysl vyjádřit srozumitelně, zjistíte obvykle, že jde o triviality. To však nikterak neznamená, že by se filosof mohl ve své pracovně obejít bez přesného myšlení a vyjadřování, bez důkladné práce, přesných metod a bez domýšlení i těch nejvzdálenějších důsledků toho, co přijímá za své. (I to, co ho napadne a co se mu zdá být třeba i skvělým nápadem, musí filosof přezkoumat a posléze kriticky přijmout za své anebo odvrhnout – nápad nemusí být vždycky správný!)

(Berlín, 25. 1.1993.)

Body (původně v Barceloně)

1. myslet - vědět, co to děláme (reflexe) - vztah k vědám atd.
2. [umění] - je to dobré, když víme, co děláme?
3. [mravnost] - ať neví levice, co dělá pravice
4. každodennost, odcizenost, autentičnost
5. subjekt, vykloněnost do budoucnosti, odpovědnost - vůči čemu?
6. ale kde to vlastně jsme? kde žijeme? kam jsme se to narodili? - co to je ten „náš svět“ a jak mu máme rozumět?
7. vesmír - veškerenstvo: ale to není náš „pravý svět“, to je jen pozadí
8. „dějiny“ života - co to je život? to přece „neděláme“, to spíš život „dělá nás“ - my to přijímáme a stojíme na tom, vycházíme z toho
9. vlastní dějiny - kde se vzaly? - naše doba: situovanost v dějinách, naše dějinnost
10. osobní a obecnější, společné (společně nám adresované) výzvy - danosti a nedanosti

filosofická „technika“ – historie této techniky

k čemu je filosofie dobrá?

- a) jednotlivci, který na myšlení nemá zvláštní zájem
  - b) jednotlivci, pro kterého je myšlení velmi důležité, ale jen v jisté složce či podobě, v jisté rutině
  - c) člověku jako člověku (co je člověk?)
  - d) společnosti a době
  - e) ve všeobecných výhledech
- (Berlín, 25. 1.1993)

Filosofování a jeho dějiny

Filosofovat znamená především odhalovat, kritizovat a překonávat předsudky a bludy, včetně vlastních. Jedním z takových bludů, které je třeba pronásledovat, je rozšiřování toho, co všechno budeme ochotni zahrnout pod „filosofii“, až docela do ztracena. Běžně se mluví (a také v odborných knihách lze číst o staré filosofie čínské a indické, dokonce významný sumerolog píše o filosofii a metafyzice starých Sumerů, atd. Zajisté má zejména každý filosof právo pojímat filosofii v takové šířce, jak považuje za nutné – ovšem za jednoho předpokladu: že pokud možno přesně vymezí, co v jeho pojetí filosofii ještě je a co už nikoliv. A tu ovšem najde jen o nějaký abstraktní výměr, nýbrž také o historické popsání, jak lze tohoto výměru a s jakými důsledky použít pro historický popis příslušného fenoménu. Protože však ve všech podobných případech se okamžitě dostáváme do diskuse a polemiky s jinými pojetími (a to si ten, kdo se teprve nechává uvádět do filosofie, musí ponechat na pozdější dobu, až bude lépe připraven posoudit různá stanoviska), nezbyvá než zvolit jednu koncepci a tu srozumitelně vyložit. (Nikdy byste nikam nedovedli toho, komu byste jen vypočítávali, kolika různými cestami lze jít z jednoho místa na druhé.)

Nebude snad velkého sporu v tom, že filosofie je možná teprve tam, kde se myšlení začalo organizovat za pomoci pojmů. Filosofie tedy nemohla vzniknout dříve, než došlo k vynálezu pojmů a pojmovosti. Obecně se vždycky mělo za to, že k tomu došlo ve starém Řecku. Z toho vyplývá, že filosofie se zrodila v Řecku (a to přibližně před více než dvěma a půl tisíciletími). V poslední době se šíří jakási předsudečná relativizující nálada, vytýkající této tradici „europocentrismus“. Pomoc tu je celkem snadná: stačí prokázat, že dávní čínští a indiští mudrci a myslitelé mysleli pojmově. Předpokladem je, že přesně vymezíme, co to je pojmové myšlení. A do té doby, dokud nebude něco takového prokázáno, bude nadále platit, že filosofování bylo vynalezeno ve starém Řecku a že se teprve potom odtud rozšířilo v nejrůznějších podobách nejprve ve Středozeří (v Přední Asii, v severní Africe a zejména v jižní a pak v celé Evropě). Také v Řecku najdeme různé mudrce (tradovaly se dokonce různě sestavené sedmice mudrců, v nichž se některá jména opakovala), ale pouze jeden z nich je zároveň uváděn mezi filosofy, a to dokonce jako časově první z nich. Je to Thalés. Víme toho o něm poměrně málo a z jeho myšlenek se zachovaly jen zlomky, citované pozdějšími autory (podobně je tomu u všech presokratiků, i když v různém rozsahu). Kdybychom věděli jen o něm a znali pouze ony zlomky jeho myšlenek, těžko bychom si mohli udělat představu o tom, co to je filosof a co to je filosofie. Uvádět jej jako prvního filosofa se stalo už dávno zvykem, a nám nezbyvá než věřit, že to filosof opravdu byl. To znamená, že se na něj díváme a že mu rozumíme na základě toho, jak se dál filosofie vyvíjela a jak na něj pozdější

myslitelé navazovali. V tom je ovšem málo jistoty, a protože filosofovat znamená, jak si ještě ukážeme, kriticky myslet a přezkoumávat opodstatnění každého názoru, každého pojetí, každé interpretace atd., musíme se kriticky tázat i na to, zda ti pozdější filosofové Thaletovi a dalším nejstarším presokratikům opravdu dobře rozuměli.

Někteří interpreti se pokoušejí rozumět základnímu východisku a cíli nejstarších filosofů v jejich snaze odpovědět na otázku, co vlastně trvá uprostřed všech změn, které kolem sebe ustavičně pozorujeme. (U nás to byl kupř. J.B.Kozák.) Nejbližše tomuto pokusu je zlomek Anaximadrova dotazování po tom, z čeho věci vznikají a do čeho zase zanikají. Tato myšlenka předpokládá, že kolem nás jsou vznikající a zanikající věci, ale chce poznat to, čeho se tato proměnlivost vznikání a zanikání netýká, ale co právě naopak onu změnu vůbec umožňuje. Když se totiž něco mění, pak toto „něco“ se vlastně nemění, ale trvá. Nejlepším příkladem je živá bytost, a člověku nejbližší živou bytostí je člověk sám. Ten se narodí, vyrůstá, stárne a nakonec zemře. Ale tento žijící, rostoucí a stárnoucí člověk je tímž jediným člověkem po celou dobu svého života. Nejstarší filosofové se tedy pokoušeli dobrat toho, co je to, v čem spočívá identita, totožnost onoho měnícího se člověka, a co ji zajišťuje. Náleží k charakteristickým rysům filosofického myšlení nejstarší doby (a potom ještě velmi dlouho v dobách následujících), že neviděli onu totožnost v jedinečnosti a osobitosti určitého člověka, nýbrž v „člověckosti“ vůbec. Nešlo jim jen o to, co se nemění v rámci života jednotlivého člověka, nýbrž také a dokonce především o to, co se nemění a co je společné všem jednotlivým lidem, tedy co je „člověk vůbec“, člověk jako „rod“. A protože je na světě mnoho různých jednotlivých živých bytostí, a protože filosofové dlouho nedělali zásadní rozdíl mezi živými a neživými skutečnostmi (ne že by ten rozdíl neuznávali, ale nepovažovali jej za filosoficky podstatný), začali se tázat, co je tím posledním společným veškerým skutečným neboli, jak říkali, všem „jsoucům“. Jsoucnost je všechno, co „jest“ neboli co je „jsoucí“. A tak se všichni pídili po tom, co je posledním základem toho, že skutečnosti „jsou“, že to jsou „jsoucna“. A i když všechna jsoucnost, která kolem sebe vidíme a s nimiž se v životě setkáváme, jsou proměnlivá, zdálo se jim mimo veškerou pochybnost, že to, co vůbec umožňuje a zakládá jejich „jsoucnost“, musí být „neměnné“. – Všimněte si, prosím, že jsme zcela nenásilně a nenápadně přešli od „trvalosti“ k „neměnnosti“. To však není zdaleka totéž. A právě v tomto bodě došlo k první velké revoluci (či spíše protirevoluci, kontrarevoluci) v dějinách filosofie.

Myšlenku života totiž dovedeme spojovat s trváním, ale nikoliv s neměnností. Život může trvat, ale nemůže být zbaven změny, dokonce mnoha nejrozmanitějších proměn. Aristotelés se dopustil hrubé nepřesnosti, když ARCHÉ nestarších předsokratovců ztotožnil se svou HYLÉ, tj. látkou, ale byl jim po právu, když zdůraznil, že ARCHÉ (počátek, principium) chápali jako cosi živého (bohužel právě v tom spatřoval jejich filosofickou naivitu). Sám se sice hodně zabýval živými bytostmi a dokonce jejich vznikáním, růstem a zanikáním atd., a to s velikým vědeckým zájmem, ale zároveň si velice vážil třeba Démokrita a v mnohém na něho navazoval. Nikde nenajdeme Aristotelovu námitku proti Démokritovi, že nejrozmanitější kvality – a mezi nimi i život, živoucnost – považoval za pouhé zdání, kdežto ve skutečnosti to vše jsou jen atomy a prázdno. To je nápadné a musí vzbudit náš zájem – a také naše podezření. Jak vlastně došlo k tomu, že „základ věcí“ byl zprvu chápán jako živý resp. jako sám život a zdroj všeho života, zatímco později byl naopak chápán jako nikoliv živý? Kdo je vlastně odpovědný za to, že „základ“ všeho byl zbaven života? A kdybychom chtěli vymyslet zvláště přitažlivou a přímo senzační formulaci, mohli bychom se ptát: kdo první zabil ARCHÉ? K tomu se přece musel někdo odhodlat, jestliže je pravda, že pro nejstarší myslitele byla ARCHÉ naprosto samozřejmě živá. Kdo to byl?

[7. března 1993]

A. Myšlení

Základním elementem, „živlem“ filosofování je myšlení. Ale o myšlení jsme běžně zvyklí mluvit velice vágně. Proto si musíme nejprve význam slova „myšlení“ přesněji vymezit. Především – přinejmenším metodicky a jen pro tuto úvahu – necháme zcela stranou takové otázky, jako např. zda jsou některá zvířata schopna myslit, zda všichni lidé odedávna vždycky mysleli, tj. zda myšlení náleží k člověku jako jeho takřka přirozená vlastnost apod. Samozřejmě každý má o tom nějaké nejasné mínění, ale to nás nyní nemůže zajímat, protože bychom mohli jen tápat od jedněch předsudků k druhým. Aristotelés v jednom z výměřů, co to je člověk, řekl, že to je živočich mající slovo (ZOON LOGON ECHON), což se obvykle (ale nepřesně) chápe jako „živočich mluvící“. Lepší, ale také nepřesný starý latinský překlad je *animal rationale*, živočich rozumný. Pak už nejde o jakékoliv myšlení, ale pouze o myšlení rozumné. Zoologové spolu s antropology zařadili člověka do zoologické skupiny (rodu a také druhu) *Homo sapiens*, což znamená člověk vědoucí, případně moudrý. Řecké slovo pro moudrost, *sapientia*, je překladem řeckého slova SOFIA. Jeden ze tří nejslavnějších myslitelů řeckého starověku, Sókratés, muž, který po sobě nenechal ani jedinou psanou řádku, je znám také pro svou pozoruhodnou interpretaci filosofie jako vědoucího nevědění, což je zvláštní poloha myšlení mezi úplným věděním a úplným nevědění, která jediná dovoluje člověku se tázat (neboť kdo úplně ví, nemusí se tázat a také se netáže, kdežto kdo nic neví, netáže se, protože ani neví, na co se tázat, ba dokonce ani že je možno se tázat).

Pro všechny tyto i veškeré další pokusy je jedna věc nesporná a charakteristická: pokoušejí se buď myšlení samo nebo člověka jako myslícího vymezit tak, že se ve svém myšlení zabývají myšlením. To je snad ta nejpozoruhodnější věc, k níž se ostatně budeme ještě mnohokrát vracet. Na světě kolem nás se setkáváme s dvojitým typem skutečností: jedny „prostě“ jsou, zatímco druhé se k něčemu vztahují. A mezi těmi skutečnostmi, které se k něčemu vztahují, tvoří ještě zvláštní podskupinu ty, které se mohou vztahovat dokonce k sobě. Tato schopnost vztahovat se k sobě, nejen k něčemu jinému, má – jak si ukážeme – konstitutivní význam pro svět, v němž žijeme (ukážeme si to modelově v kapitole E). Když se něco aktivně vztahuje k něčemu jinému, mluvíme o intenci nebo o intencionálním aktu (tady je třeba rozlišovat mezi vztahem, který ustavuje pozorovatel, a mezi vztahem, který je ustaven ještě dříve, než pozorovatel mohl začít se svým pozorováním; někdy můžeme dát výraz tomuto rozlišení tím, že budeme mluvit o vztahu abstraktním na rozdíl od vztahu aktuálního nebo genetického; to zajisté přímo volá po vyjasnění – viz E.x). Aniž bychom tu chtěli nenápadně vnášet cosi nového (k čemu se ostatně dostaneme později – viz kap. O.x), upozorníme na velmi významný vztah intence jako aktu k tomu, čemu kdysi dávno dal Hérakleitos spíše jen pracovní název, totiž LOGOS. Dovolím si nyní malou interpretaci. Hérakleitos jako první postavil otázku, jaký je rozdíl mezi pouhou hromadou a integrovaným celkem. Tomu rozumějme tak, že v hromadě jsou jednotlivé „kusy“ jen vedle sebe a jsou na sebe jen nakupeny; v celku naproti tomu se k sobě nějak vztahují a zároveň jsou k sobě vztahovány, vázány „dohromady“ či přesněji: do celku, do jednoty, sjednocenosti. Podle Hérakleita toho nejsou žádné „kusy“ samy o sobě schopny, ale potřebují k tomu něco, co každou takovou integritu či totalitu (totum znamená celek, všechno) umožňuje a zároveň zakládá. A tím je podle něho něco, o čem je třeba teprve přemýšlet a podniknout zkoumání. Hérakleitos užívá pracovního názvu LOGOS, protože původní význam slovesa LEGEIN, od něhož je slovo LOGOS odvozeno, znamená

sbíratí a (sjednocovati výběrem). LOGOS je tedy to, díky čemu se z pouhé hromady může stát celek. To platí nejenom pro jednotlivé celky ve světě kolem nás, jako jsou třeba rostliny, zvířata nebo lidé (později si ukážeme, že na ně se celkovost zdaleka neomezuje), nýbrž také a zejména pro sám svět. Proto se Hérakleitos táže především na to, co umožňuje a zakládá skutečnost, že svět, veškerenstvo je KOSMOS,, tj. krásný, uspořádaný svět a nikoliv „pouhá hromada náhodně rozházených věcí“. A dává provizorní odpověď: je to právě LOGOS, podle něhože se děje všechno, co se (krásně a uspořádaně) děje a bez čeho by „i nejkrásnější svět“ byl právě jen „pouhou hromadou náhodně rozházených věcí“.

Dějiny užívání slova LOGOS a příslušných překladů, tj. ekvivalentů v dalších jazycích (Němci mluví o tzv. Begriffsgeschichte, ale to je název nevhodný, jak ještě uvidíme, protože pojmy nemají žádné dějiny, dějiny má jen užití určitého slova, které s oním pojmem v určité době bylo spjato; jakmile však slovo dostalo byť jen o trochu změněný význam, bylo tím eo ipso spojováno s jiným pojmem, a tak nemůžeme mluvit ani o dějinách slova, pokud zůstávalo po vnější stránce stejné, ani o dějinách pojmu, který se v průběhu dějin jen vyměňoval, tj. byl vystřídáván jiným, nýbrž pouze o dějinách užití slova neboli o dějinách významových posunů a změn téhož) jsou velmi zajímavé, ale jsou také – jak se ukazuje – plné nejrůznějších nepochopení a konfuzí, takže je opravdu na pováženou, když toho slova někdo užije bez náležitého vymezení, co má vlastně na mysli. A tím se dostáváme k tomu, oč v myšlení především jde: chceme-li druhému něco říci tak, aby pochopil přesně totéž, co máme na mysli, musíme mít své vlastní myšlení pod kontrolou, tj. musíme především sami přesně vědět, co máme na mysli. Jiným slovy: musíme se ke svému myšlení a k tomu, nač myslíme a o čem přemýšlíme, znovu, ale odlišně, z odstupů, z distance myšlenkově přiblížit. Jinak řečeno, musíme být schopni své myšlení, které je obvykle zaměřeno na nejrůznější skutečnosti před námi a kolem nás, zcela převratným způsobem zaměřit na myšlení samo. To vůbec není samozřejmé, nýbrž je třeba se tomu naučit a dokonce se v tom vytrénovat.

Dnes by bylo možno (v Evropě a v zemích hodně Evropou poznamenaných), že k myšlení docela samozřejmě náleží tato schopnost uvědomovat si zároveň s myšlenkovým výkonem, že tento výkon provádíme. Vyslovil to ostatně na konci starověku již Augustin, ale pak to nějak zůstalo nevyužito, takže s tím znovu musel přijít za nových okolností Descartes. Jeho převratná nová myšlenková metoda, která chce získat naprostou jistotu tím, že provizorně považuje za možný omyl vše, o čem lze pochybovat, a táže se proto, zda je něco, o čem nikterak pochybovat nelze, a chce na této počáteční jistotě postavit všechny další myšlenkový postup, je vlastně založena na předpokladu, že vždycky, když myslíme, zároveň víme, že myslíme. To byl začátek tzv. kontinentálního racionalismu, který v dlouhém filosofickém dialogu (často tvrdé polemice) s anglosaským empirismem představuje samu osu novověkého evropského myšlení, jež připravilo tu myšlenkovou a duchovní situaci, do které jsme se narodili a která dnes jeví povážlivé trhliny a občas (ovšem jen místy, právě tam, kde jsou ty trhliny) až děsivou nefunkčnost.

To, co se samotnému Descartovi a také jeho následovníkům a pokračovatelům jevílo jako samozřejmé, bylo právě nejdříve ve filosofii a teprve potom třeba v psychologii důkladně zproblematizováno. Tak, jako byli kontinentální myslitelé zprvu nadšeni myšlenkou ryzího rozumu, tak později tato jejich víra procházela různými otřesy a nejednou svou počáteční naivitou, která byla v rozporu se skutečnou rozumností, vyvolala vlnu zdůrazňování iracionality jako reakci na přeceňování rozumu. Iracionalisté ovšem mají velmi omezené možnosti, ať už si to přiznávají nebo nikoliv. Jejich doména je všude tam, kde dojde k omylům nebo chybám, kde se ukázala nějaká nedostatečnost nebo kde přes veškerou snahu a

někdy přes náročné předstírání racionální výklad není dost zdůvodněn, tj. není dost racionální. Ale rozum až dosud vždycky našel nějaké východisko a dovedl korigovat sám sebe. Iracionalistické polemiky a kritiky jsou okrajově užitečné tím, že někdy odhalují skutečné vady a nedostatky racionálních výkladů, ale nejsou s to podat lepší řešení. Pokud vůbec podávají nějaká „řešení“, pak jsou téměř vždycky horší než racionální; jinak ústí do všeobecného a tudíž neproduktivního relativismu a skepticizmu (rozum si ovšem naopak dovedl dokonce osedlat samu skepsi a zmocnit se její kritické síly tím, že z ní učinil tzv. metodickou skepsi, tj. skepsi zapřaženou do racionální práce). Velkou posilou iracionalismu byly nejrůznější, většinou ve vědách zakotvené metody „odhalování“ iracionálních počátků a předpokladů onoho zdánlivě racionálního povrchu, v němž jedině je filosof-racionalista doma. A tyto nejednou velmi důležité a úspěšné vědecké tendence měly pak filosofické důsledky a dohry. Platí však to, co už bylo řečeno: všechna tato odhalení nacházejí živnou půdu pouze tam, kde jde o nějaké vady, omyly, dysfunkce, neúspěchy a zhroucení programů nebo i osob, ale jsou zcela bezmocné při posuzování správnosti, pravosti, pravdivosti atd.

[samostatné poznámky ze samostatného souboru]

K čemu je filosofie

Komu je filosofie užitečná

Co to je filosofie

Dějiny filosofie

Filosofie jako reflexe

Dějinnost filosofa

Otázky předfilosofické

Otázky filosofické

Filosofie pro „uživatele“

Výzkum ve filosofii

Odbornost ve vědách a ve filosofii

Poznatky a otázky

Filosofie má své místo v myšlení – ale ani myšlení nemůže brát jako cosi samozřejmého: není život důležitější než myšlení? a není myšlení někdy životu na obtíž, nestaví se dokonce někdy proti životu? (nebo proti umění apod.)?

Filosofie a ideologie: chápání něčeho jako čehosi jiného (Feuerbach, ale už Hegel, pak Marx atd.). Pak ovšem celá dosavadní filosofická tradice, která chápala nepředmětnou skutečnost buď jako předmětnou nebo jako nic, byla vlastně „ideologická“. Pak ovšem také proti ideologii nelze stavět vědu, protože právě věda – v dosavadní podobě – je na zpředměťování zcela závislá, ano, je na něm založena.

Na všechny téměř problémy existuje ne jedno, ale víc řešení. Počátkem takového řešení je však už samo pochopení problému.

Smysl života – jak to lze řešit, když vyjdeme z předpokladu, že v samotném základu všeho je ARCHÉ, která je neživá? A „naivnost“ tzv. hylozoistů (jak je nazývá – chybně – Aristotelés), předpokládajících, že život náleží k prazákladu všeho, bude zřejmě třeba rehabilitovat.

[10. července 1993]

Neexistuje žádné objektivní, na filosofii a filosofech nezávislé kritérium, které by nám dovolilo jednak říci, co to „je“ filosofie, jednak rozhodnout, co k filosofii ještě náleží, tj. co za filosofii můžeme a smíme považovat, a co už nikoliv. Není tomu tak proto, že by filosofie byla a vůbec směla být něčím neurčitým, ale proto, že oněch velmi určitých, vyhraněných filosofii je celá řada a že se až dosud nikdy všichni filosofové neshodli na tom, co k filosofii a filosofování podstatně, bytostně náleží a co už je pouhou filosofickou zvláštností. Přesněji vzato to vypadá asi takto: všem filosofii je sice přece jen něco společné, ale toto společné ještě nezakládá jejich filosofičnost. Každá filosofie je podnikem myšlenkovým: myšlení je tedy něco, co je nevyhnutelným předpokladem každého filosofování, bez myšlení není filosofie možná. Ale samo myšlení ještě zdaleka nemusí být filosofické a nemusí ani k nějaké filosofii vést. Pouze myšlení určitého typu, zachovávající určitý řád a postupující určitými způsoby atd. může být považováno za filosofii. Ale právě na tom se filosofové tak docela neshodli, jaký to má být typ, jaký řád (a jaká pravidla) je nutno zachovávat, ani na tom, jakými způsoby má a musí filosofování postupovat, aby mělo právo být považováno za filosofické.

Kromě toho tu je ještě další stránka tohoto problému: i kdyby se nakrásně filosofové jedné generace nebo dokonce všichni žijící filosofové (a to už by bylo mnohem těžší) domluvili na tom, co lze považovat za opravdovou filosofii a co v žádném případě nikoliv, nemohou tím zavazovat všechny filosofy dopředu. Náleží naopak k dobrému mravu všech velkých nebo za velké se považujících filosofů pokusit se většinu dosavadních filosofů nebo dokonce veškerou ostatní filosofii usvědčit z nějakého totálního omylu, předsudku nebo prostě slepoty a podniknout něco, co tu ještě nebylo. Jen filosofové mohou a vždycky také budou rozhodovat o tom, co to je a bude filosofie a jaká je a bude. Ve filosofii však vládne pluralita východisek i cest. Je tomu docela jinak než ve vědách, jejichž alespoň některé poznatky mají nejen plné právo na uznání, ale jsou přímo „donutivého“ charakteru: každý, kdo chce být jako vědec uznán, musí tyto poznatky přijmout a respektovat. Také ve vědě dochází ovšem k různostem názorů a koncepcí a ke sporům, ale ty jsou považovány za něco pouze dočasného, než stav bádání dovolí definitivně rozhodnout ve prospěch jednoho názoru proti všem ostatním. Ve filosofii si naproti tomu myslitel podržuje právo na to, aby byl brán vážně, i po staletích a dokonce tisíciletích. Není tomu tak proto, že bychom v jeho názorech nemohli najít žádné chyby a omyly, žádné předsudky, ale že na jedné straně nehraje v jeho filosofii určitý druh chyb nebo omylů (spojených obvykle s omezeností vědění a vůbec doby) takovou úlohu, že by s jejich odhalením musela celá základní filosofická koncepce padnout. Tak se stává, že se filosof příliš spolehne na některé (většinou filosoficky neprověřené „samozřejmosti“ nebo „vědecké poznatky“ a teorie na nich založené, a když dost pozorně nerozlišuje na jedné straně mezi materiálem, který jeho myšlení dodává současná věda, a filosofickou myšlenkovou výzbrojí, kterou filosof má k dispozici a jíž onen materiál ověřuje, zpracovává a zejména do hloubky analyzuje. Někdy jde ovšem o vady a chyby samotných filosofických předpokladů a přístupů, a pak nás může překvapovat jistý paradox, spočívající v tom, že velké a zásadní filosofické omyly a vadné kroky zaručují mysliteli mnohem spíše trvalé místo v paměti pozdějších filosofů než jejich pozitivní výkony. A to pochopitelně platí také pro omyly v chápání povahy samotné filosofie.

Protože totiž nějaká všeobecná shoda filosofů ve věci samotné filosofie neexistuje, panuje v chápání a posuzování filosofie a filosofů zejména potom v široké veřejnosti obrovský zmatek. Přispěli k němu nemalou měrou filosofičtí

popularizátoři všech druhů a ovšem také nejrůznější odborníci i „odborníci“ z jiných oborů, kteří při popularizaci jiných oborů bez skrupulí a bez uzardění užívají filosofie či spíše pseudofilosofie jako vycpávky všude tam, kde se jim to z nějakých důvodů hodí. Mnozí lidé navíc berou jméno filosofie nadarmo rovněž bez uzardění v souvislostech dosti podivných. (Protože tomu nelze zabránit a dočasná móda se slovem „filozofie“ opravdu nešetří, budeme na odlišení od tohoto upadlého užívání psát zásadně „filosofie“ všude tam, kde budeme mít na mysli skutečnou myšlenkovou disciplínu, neboť slovo bylo vytvořeno ze dvou řeckých kořenů, jednak FILEIN = milovati, FILIA = láska, jednak SOFOS = moudrý, SOFIA = moudrost. Bylo by pouhou negramotností a nekulturností upravovat původně řecké slovo FILOSOFIA při převodu do češtiny se -z- uprostřed slova tam, kde jde o skutečnou lásku k moudrosti.) Nejde však jen o slovo, nýbrž také o neodpovědné pseudofilosofování řady vědců-specialistů. Tak třeba biolog by se asi zle obořil na každého, kdo by dnes chtěl publikovat nějaká svá „moudra“ o povaze života bez elementárních odborných znalostí, ale řada biologů (a jiných specialistů) bez jakýchkoliv skrupulí fušuje do filosofických otázek, ačkoliv se ani nepokusili si k tomu vytvořit nezbytné předpoklady nějakým filosofickým studiem. Také laická veřejnost se málokdy pouští do debaty o otázkách matematiky, fyziky nebo lingvistiky (horší. už to je s meteorologií, medicínou nebo dokonce právní a politickou vědou), ale do otázek filosofických se každý pouští kdykoliv a kdekoliv, třeba i v hospodě u piva.

Jak se tedy mohou filosofové bránit proti pseudofilosofii, pafilosofii a všeobecné ne-filosofii, která se vydává za filosofii a chce být vážně jako filosofie brána? V některých, prakticky ve většině případů to není tak nesnadná záležitost, protože také k filosofii náleží jistá znalost dějin myšlení, problémů, literatury, současných autorů apod. Ovšem to je vždycky jen velmi pomocné kritérium. Tomu všemu je možno se naučit, to vše je možno zvládnout – a přece nemít o filosofii správnou představu. Je mnoho těch, co dokonce filosofii na vysoké škole (většinou univerzitě) vystudovali a navzdory tomu nepochopili, oč ve filosofii vlastně jde.

[1994]

A) Povaha a význam vědomí

Pro porozumění nějaké skutečnosti, s níž se zkušenostně setkáváme, potřebujeme podle okolností rozmanité přístupy a různé metody, tedy v každém případě více přístupů a více metod. Někdy je dobře se např. důkladně věnovat genezi oné skutečnosti, ale jindy nám geneze nic nepoví nebo – nejčastěji – není známa a nevíme, jak ji modelově konstruovat. Takovým případem je právě vědomí (a tím také myšlení). Nevíme, jak došlo k tomu, že se na základě chemických reakcí atomů a molekul a za použití těchto reakcí jako materiálu nebo i media zrodil život, a stejně tak nevíme, jak se na základě biologických procesů a určitě i za jejich aktivního zprostředkování emancipovalo vědomí a myšlení, které dosahuje tak pozoruhodných výkonů, aniž by muselo vědět o chemických, biochemických, neurologických předpokladech svého zrodu, rozvoje a neobvyčejné výkonnosti. A to neplatí jen fylogeneticky (resp. v ještě širších kontextech – nejen tedy fylo-rodu Homo), ale rovněž ontogeneticky. Můžeme naprosto přesně myslit, např. vypočítávat matematické nebo geometrické úlohy, můžeme za pomoci výkonných přístrojů pozorovat maličké, mikroskopické detaily i obrovské a nesmírně vzdálené astronomické objekty – a nemusíme přitom vůbec vědět, co se to vlastně děje v našich smyslových orgánech a nervových centrech, především pak v šedé kůře našeho mozku. A nejenom že to nemusíme vědět, my to dnes ani nemůžeme vědět a nevíme. Jediná perspektiva poznání geneze lidského vědomí v rámci vývoje života vůbec i v rámci vývoje lidského

jedinice se zdá spočívat v pokusech o myšlenkové a později i praktické modelování alespoň některých stránek procesu vědomí a myšlení. V tom však stojíme v nejlepším případě na samém začátku, a není vyloučeno, že jsme se zatím nevydali správným směrem. V jistém směru můžeme najít jakousi obdobu v našich každodenních zkušenostech. *[zde navazuje text, který je rozvedením poznámek k přednáškovému cyklu Úvodní kapitoly z filosofie na ETF UK v semestru 1994/1995:]* Je spousta lidských činností, o které se nemusíme podrobněji zajímat, a přece můžeme naprosto dotatečně, ba bravurně využívat jejich výsledků. Nemusíme si umět zhotovovat oděv ani obuv, a přesto můžeme chodit oblečení a obuti. Nemusíme se zajímat o výbušné nebo elektrické motory, i když jezdíme autobusy, trolejbusy, vlakem nebo dokonce vlastním autem. Nemusíme se zajímat o elektrotechniku, a to i když denně rozsvěčíme a zhasínáme ve svém bytě, a dokonce i když používáme osobního počítače, nemusíme vědět nic nebo jen velmi málo o jeho hardwaru. Ale jsou záležitosti, o které se starat musíme, nechceme-li poškodit a znehodnotit samo své lidství, sebe jako lidské bytosti. Kdy tomu tak je a jaké jsou ty nejvýznamnější okolnosti?

Jistě téměř všichni znáte oblíbenou nahrávku písně, která vyzývá: don't worry, be happy! Na jednom letním kurzu se letos v tom smyslu vyhraněně vyslovila jedna studentka, odmítající z důvodů mně nezcela vyjasněných přílišné nároky rozumu a vědy a doporučující prostotu, návrat k jednoduchosti a štěstí. A před několika dny jsem mohl číst jinak vynikající zápočtovou práci [zde text není dokončen]

02

Když se člověk narodí, nemá na vybranou a musí se nějak zabydlit v novém domově, v rodině, ve společnosti, v době. Bytost, která by toto vše po narození radikálně odmítla, by se nestala, nemohla stát člověkem. Podobně se musíte zabydlit v kultuře, v obci jakožto politické společnosti apod., protože jinak se nemůžete stát kulturními lidmi ani dospělými občany. To nijak nevyklučuje kritický vztah, odmítnutí určitých stránek, protest. Ale ten protest musí mít také nějakou pozitivní stránku: ve jménu čeho?

03

Člověk, který se nestará a nechce starat o filosofii, propadá barbarství, neboť fakticky se filosofii nemůže vyhnout. Pouze neví, že jeho myšlení je plné všelijakých reliktních dávných nebo novějších filosofii, nemá o tom potuchy a chová se ve svém myšlení jako křupan. Některým lidem to vůbec nevádí, že se chovají jako křupani. Ale intelektuál, který se chová jako křupan, to je dokonalá absurdita, bohužel však nikoliv vzácná.

04

Evropská tradice považuje za přednost, když člověk je aktivní a když zároveň při své aktivitě vždycky ví co nejlépe, co vlastně dělá. Člověk, který něco podniká a je přitom slepý, nevědomý, řítí se do zkázy, aniž by to tušil, anebo jde těsně kolem štěstí či úspěchu, a s úspěchem se mívá, protože neví, že vůbec jde a kudy jde, takový člověk si zaslouží v nejlepším případě jen naše politování. Dělat něco a nevědět, co to vlastně děláme, to řečtí dramatikové líčili jako lidskou tragiku (např. Oidipos zabije svého otce, a neví, že to jeho otec, a pak si za ženu vezme svou matku, a neví, že to je jeho matka, ani matka neví, že to je její syn) . A to samozřejmě platí nejen o životních aktivitách a praktických záležitostech, ale také o našem myšlení. Také když myslíme, máme dělat vše, abychom věděli, co to vlastně děláme, co podnikáme. Ergo fíie a filosofická reflexe. Pro vědce a pro politika i umělce to je výzva.

[1995]

Filosofie pro naši dobu

Rozvrh:

Filosofie je sama sobě problémem – nelze tedy začít tím, co „je“ ffe

Přesto je třeba z nějakého určení vyjít – tradice: láska k pravdě

O pravdě také nelze říci, co „jest“: je to jednak cíl filosofického poznání, jednak jeho norma – otázka norem (a hodnot atd.)

Naše doba: postmoderna. Ale co je moderna? Nietzsche: nihilismus.

Prohloubit nihilismus nebo jej překonat? To druhé je jediné možné

Odkud vyjít? Analýza příčin a motivů onoho nihilismu – nejde o „atheismus“, tj. o teoretické popírání, nýbrž o popírání v životní praxi (a to se nevyklučuje se zbožnými frázemi)

Problém metafyziky a metafyzické „tajemství“

Předměty a nepředmětnost: zatížení řeckého typu pojmovosti

Vyústění evropské myšlenkové tradice: důraz na jedinečnost osoby

Zkušenost: pravdou může být osloven jen konkrétní člověk, a to jedinečně jak co do situace, tak co do osoby

Filosofie contra náboženská „tvořivost“ (mythos a religiozita)

Problém nového (nových „věcí“, ale i nových myšlenek)

Proč je vůbec něco? (Leibniz)

Chaos a řád: řád jako to, co „má být“ (a k čemu negentropie směřuje), a jako to, co „jest“ (a co může být „vypozorováno“)

Úkazy a jevy: co lze konstatovat a čemu je třeba porozumět (vidět x mýnit)

LOGOS: porozumění musí LOGOS předpokládat, samo jej nezakládá

FYSIS: přirozené celky, vnitřní integrita – zrod a smrt, vznik a zánik

PISTIS – „víra“: jako předpoklad (výsledek reflexe) x jako výkon (vytváření obrazů, metafor, interpretací) – ale také v životě!

Metafyzika stará a nová

Filosofická exoterika (a propedeutika) x esoterika („odbornost“)

Filosofie a ne-filosofie

Myšlení má budoucnost – ale musí vyzkoušet mnoho cest v myšlenkách, dříve než se pustí do realizace jedné – eventuelně do realizace několika, ale odděleně, nikoliv „smíšeně“ – „dialektika“ plurality a celkovosti!

Věda (vědci) neví dost, co dělá – a ani to nemůže vědět, protože nemá myšlenkové prostředky, jak se zabývat tím, co „ještě není“